

STICHTINGS-NUMMER

NEDERLANDSCHEN
≡ JOODSCHEN ≡
VROUWENRAAD

NOVEMBER 1929

CHESWAN 5690

OFFICIEELE STICHTINGS-VERGADERING

van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad
op Maandag 11 November, des avonds te 8 uur.

De leden der Joodsche Vrouwenraden hebben vrijen toegang tot deze vergadering, mits zij voorzien zijn van een Bewijs van Toegang.

PROGRAM DER CONFERENTIE *)

Dinsdagmorgen 12 November te 10½ uur: Bezoek aan de Diamantslijperij der fa. I. J. Asscher, Tolstr. 127-129. (Zij, die aan dit bezoek willen deelnemen, gelieven zich op te geven bij Mevr. E. Fonteyn, Oranje Nassaulaan 62, Amsterdam, vóór 8 November).

Dinsdagmiddag 12 November te 2½ uur: 1º. Frau Bettina Brenner. Onderwerp: „De Joodsche Vrouw en het Maatschappelijk Werk”; 2º. Rabbijn Ph. Copenhagen. Onderwerp: „Joodsche Huwelijkswetgeving”.

Dinsdagavond 12 November te 8¼ uur: Frau Anitta Müller-Cohen. Onderwerp: „Vrouwenproblemen in Europa na den Oorlog”.

Woensdagochtend 13 November 10½ uur: Bezoek aan de Port-Israël. Synagoge en aan het Joodsch-Historisch Museum in de Waag. (Men wordt verzocht zich voor dit bezoek op te geven bij Mevr. E. Fonteyn, Oranje Nassaulaan 62, Amsterdam, vóór 10 Nov. en precies 10½ uur aanwezig te zijn op de Binnenplaats van de Synagoge J. D. Meijerplein hoek Rapenburgerstraat).

Woensdagmiddag 13 November te 2½ uur: 1º. Mrs. Sieff. Onderwerp: „De Joodsche Vrouw en Palestina”; 2º. Mevr. A. Schwimmer—Vigevano. Onderwerp: „Joodsche Opvoedingsproblemen”.

Woensdagavond 13 November te 8¼ uur: Rechtsanw. S. Gronemann. Onderwerp nader mede te deelen.

Donderdag 14 November te 3 uur: Gezellig samenzijn in de Japansche Zaal van het Vondelpark-Paviljoen te Amsterdam, met Voordracht van Mevr. E. de Boer—van Rijk en Pianovoordrachten van Mevr. R. Rozelaar-Franken.

Donderdag 14 November: Theemiddag in Huize Voorhout, Lange Voorhout, 's Gravenhage, met Causeriën van de Dames B. Brenner en A. Müller—Cohen.

REGELING: De prijzen der introductiekaarten voor de Conferentie bedragen:

	Voor Leden **)	Voor niet-Leden
Dinsdagmiddag 12 November	f 1.25	f 1.50
Dinsdagavond 12 November	„ 0.75	„ 1.—
Woensdagmiddag 13 November	„ 1.25	„ 1.50
Woensdagavond 13 November	„ 1.—	„ 1.50
Passepartout voor de vier lezingen	„ 3.—	„ 4.—

Donderdagmiddag 14 November bijeenkomst te Amsterdam met inbegrip van Thé-Compleet voor Leden f 1.—, voor niet-Leden f 1.25.

Theemiddag in Huize Voorhout, Lange Voorhout 19, 's Gravenhage, f 1.—.

Kaarten voor de Conferentie en Thee-middag zijn verkrijgbaar bij Mevr. M. Reiss, de Lairessestraat 107, Tel. 22404, en eventueel aan de zaal.

*) Wijzigingen voorbehouden.

**) Het Bestuur behoudt zich het recht voor vertoon van lidmaatschapskaarten te vragen.

ADRESSEN PLAATSELIJKE AFDEELINGEN.

AMSTERDAM

Secretariaat: Mevrouw Dr. E. MENDES DA COSTA—VET, Gabr. Metsusstraat 28, Tel. 28134.

Penningmeesteresse: Mevrouw B. VAN CREVELD—MEYER, J. v. Eykstraat 6, Tel. 25136.

Kleerendepôt: Mevrouw C. ABRAHAMS—DE HOOP, Sarphatistraat 145, Tel. 52978.

Secretariaat Cultuurwerk: Mevrouw. M. POLIAKOFF—LEVIE, van Baerlestraat 154, Tel. 24523.

Secretariaat Propaganda: Mevrouw R. HARTOG—GLAZER, Memlingstraat 7, Tel. 26517.

Gedelegeerden in Vereenigingen, mede door den Vrouwenraad in het leven geroepen:

De Zwaluwnesten: Mevrouw C. WIJSENBECK—FRANKEN, Mevrouw Dr. E. MENDES DA COSTA—VET, Gabriël Metsusstraat 28, Tel. 28134.

Joodsche Tehuizen: Mevrouw L. JACOBSON—VAN DIEN, Nic. Maesstraat 68, Tel. 27474.

ARNHEM

Secretaresse: Mej. A. WALLIG, Bouriciusstraat 2.

Penningmeesteresse: Mevr. S. MOGENDORFF—v. COEVORDEN, Kastanjelaan 40.

DEN HAAG

Secretaresse: Mevrouw M. BARGEBOER—COHEN, Oude Scheveningscheweg 112.

2e Secretaresse: Mej. KLARA POLAK, Van Boetselaerlaan 304 (Tel. 52582).

Nieuwe leden en adresverandering s. v. p. op te geven bij de 2e Secretaresse.

Penningmeesteresse: Mevrouw E. HIRSCH—BENEDICTUS, Willem de Zwijgerlaan 57. Postrekening 87208 van den Joodschen Vrouwenraad.

Advies- en Inlichtingenbureau: Zittingsuren: Dinsdagmiddag 3—4 uur, Oude Mannen- en Vrouwenhuis, St. Jacobstr. 77.

Kleerendepôt: Te bezorgen vóór 12 uur, Nieuwe Molstraat 79a. De kleeuren worden aan huis afgehaald, indien men telefonisch aanvraagt bij Mevr. SANDERS-JANSEN (Tel. 13678).

Kraamvrouwencommissie: Mevrouw P. SANDERS—PHILIPPSTEIN, Corn. Speelmanstraat 12.

Zwaluwnest: Paviljoensgracht 27, bovenhuis. Leidster Mejuffr. J. MENDELS, Theresiastraat 63a. Penningmeesteres Mevr. Mr. B. LOEB—LEVENBACH, Frankenslag 179.

Leeskring: Mevr. R. LEVISSON—LOB, Corn. Speelmanstr. 56.

ROTTERDAM

Secretaresse: Mejuffrouw H. N. VLES, Rochussenstraat 265b, Telef. 34618.

Penningmeesteresse: Mevr. B. VAN HERTZFELD—PHILIPSE, Mathenesserlaan 496, Telef. 33871.

Propaganda-Commissie: Mevrouw A. HARTOG—COHEN, Secretaresse, Voorschoterlaan 120b, Tel. 53409.

Inlichtingen- en Bemiddelingsbureau: Mevrouw W. FOYER—KATTENBURG, Secretaresse, Safflevenstraat 18a, Telefoon 30819.

Centraal-Kleerendepôt: Mevrouw WOLFF—WOLFF, Schiebroeksche Laan 8a, Telef. 40535.

Comité „Lezingen”: Mevrouw L. J. TELS—ELIAS, Secretaresse, Graaf Florisstraat 89, Telef. 34458.

Commissie „Zwaluwnest”: Mevrouw E. BOSMAN—OUDS, Schietbaanlaan 61, Telef. 31130.

Commissie tot het vervaardigen van wiegjes: Mevr. E. BLITZ—DE VRIES, Kruiskade 104b, Telef. 53248; Mevr. M. SPETTER, Diergaardelaan 27b, Telef. 13759.

HA'ISCHA

"DIE VROUW"

ORGAAN VAN DE JOODSCHE VROUWENRADEN IN NEDERLAND

COMMISSIE VAN REDACTIE
MEVROUW M. FRANK-SANDERS, ARNHEM; MEVR. M. POLAK-SWAAB, 'S GRAVENHAGE; MEVROUW A. SCHWIMMER-VIGEVNO, AMSTERDAM; MEVR. L. SPITZ-HOOFTEN (WAARN.), AMSTERDAM; MEVR. L. J. TELS-ELIAS, SECRETAIRESSE, ROTTERDAM

VERSCHYNT VOOR DEN 25^{en} VAN ELKE MAAND

SECR. DER REDACTIE: MEVR. L. J. TELS-ELIAS, GRAAF FLORISSTRAAT 89, ROTTERDAM ¶ SECR. DER COMMISSIE VAN BEROEP VOOR INZENDERS: MEJ. C. EITJE, N. KEIZERSGRACHT 59, AMSTERDAM ¶ MEN ZENDE BIJDRAGEN VOOR DEN 1^{en}, CORRESPONDENTIE EN MEDEDEELINGEN VOOR DEN 6^{en} DER MAAND AAN DE SECRETAIRESSE ¶ ADRES-VERANDERINGEN OP TE GEVEN AAN DE AFDEELINGSSECRETAIRESSE VOOR DEN 15^{en} VAN IEDERE MAAND

De Joodsche Vrouwenraad streeft ernaar het bewustzijn der Joodsche solidariteit bij de vrouwen op te wekken en te versterken.

Bij de stichting van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad

Bereit sein heisst nicht unbewegt warten.
Bereit sein heisst sich und die Anderen zu dem grossen Selbstbewusstsein des Judentums erziehen.....

Es heisst die grossen Tendenzen des Judentums in unserem persönlichen Leben verwirklichen. MARTIN BUBER.

Maandag 11 November zal de oprichting van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad een werkelijkheid worden, een lang verbeide werkelijkheid. Vanaf dezen dag zullen ook de Nederlandsche Joodsche vrouwen een waardige plaats innemen in de Joodsche vrouwenbeweging en, georganiseerd in een landelijken bond, deel uit kunnen maken van den Werelbond van Joodsche Vrouwen.

Het is nauwelijks tien maanden geleden, sinds de redactie van Ha' Ischa bij haar intrede den wensch uitsprak, dat weldra uit de vier bestaande plaatselijke Raden één landelijke zou groeien, en dat uit de aaneenschakeling der verschillende landelijke organisaties een Werelbond van Joodsche Vrouwen zou geboren worden. Reeds in korten tijd mocht deze wensch in vervulling gaan.

Doch vele jaren van geestelijke voorbereiding, vele jaren ook van moeizaam werken heeft het gekost, eer de bodem ontgonnen, eer het begrip gerijpt was. Aan haar, die de zware taak vervuld hebben al deze jaren met onverflauwen ijver haar doel na te streven, aan haar, die de onverschilligen tot belangstelling, de belangstellenden tot werken, de werkenden tot verdieping van haar levensbeschouwing wisten te brengen, danken wij het, dat ook bij ons —

zij het dan ook later dan in andere landen — het Joodsche bewustzijn en solidariteitsbesef tot voldoende rijpheid gekomen zijn, om deze landelijke aaneensluiting mogelijk te maken.

Het is de niet te onderschatten prestatie der plaatselijke Raden geweest de mogelijkheden geschapen te hebben, waarop thans — na zeven jaar — een landelijke Raad kan worden opgebouwd. Zij hebben den weg gebaad en hebben door het opwekken van cultureele en sociale belangstelling voor de problemen en de nooden van het Joodsche volk, vele vrouwen bereid gemaakt, haar taak tegenover de Joodsche gemeenschap te vervullen.

Zoo kan de Nederlandsche Joodsche Vrouwenraad bij zijn stichting in een nieuw stadium treden. Hij kan het terrein der geestelijke voorbereiding met de schare vrouwen, welke hij reeds als zijn leden telt, verlaten en zich in den kring van zijn eigenlijke werk begeven: „sich und die Anderen zu dem grossen Selbstbewusstsein des Judentums zu erziehen“, opdat hij menschen vorme, welke „die grossen Tendenzen des Judentums in ihrem persönlichen Leben verwirklichen“.

Bereid te zijn het saamhorigheidsgevoel met het Wereld-Jodendom in woorden en daden te betuigen — onafhankelijk van levensbeschouwing of godsdienstige overtuiging, onafhankelijk ook van staat of stand — is eerste vereischte voor de leden van een Vrouwenraad, welke openstaat voor alle richtingen en stroomingen, welke opbouwend in het Jodendom werken. Deze bereidheid mag echter niet steriel blijven, zij moet zich uiten in daden. Zij moet den grondslag vormen voor daden, welke het innerlijk leven verdiepen en voor daden, welke op maatschappelijk gebied opbouwend werken.

De vrouwen tot deze daden op te voeden, opdat zij zelve rijker, haar kinderen evenwichtiger, de Joodsche gemeenschap krachtiger worde, in moreelen en in maatschappelijke zin, zij de opgave van onzen Raad.

Welke wegen moet de Joodsche vrouw volgen, opdat zij dezen innerlijken rijkdom, deze harmonie in haar kinderen,

deze versterking der Joodsche gemeenschap bereikt?

Dan, wanneer zij haar Jodendom niet alleen met woorden, maar met heel haar wezen belijden wil, en de geschiedenis, de religie, de cultuur en de taal van het Joodsche volk niet als vreemde waarden beschouwt, doch als uitingen van haar eigen volk, waarmee een nauwe band haar verbindt. Want de draden van het Joodsch verleden spinnen zich vast aan het Joodsche heden en vormen een web, waaruit geen Jood ontkomen kan — niet ontkomen tenminste zonder den draad, welke verleden aan toekomst knoopt, te scheuren. Zoo zal de Joodsche vrouw de groote cultuurwaarden, welke eeuwenlang de menschheid ten voorbeeld gestrekt hebben, als scheppingen van haar eigen volk gaan zien. Met aandacht en toewijding zal zij ze naderen en dieper dan te voren beseffen, wat Jood-zijn beteekent, hechter dan ooit de banden voelen, welke haar aan het eigen verleden binden, bewuster ook een Joodsche toekomst voor haar volk verlangen. Zoo ook zal zij gaaf haar leven kunnen opbouwen en weer opnieuw bereid zijn de taak te vervullen, welke zij in de tijden van Israël's bloei en in de tijden van Israël's ghetto vervulde: de taak van priesteres van het huis en van hoedster der familiecultuur. Zij zal het familieleven weer tot centrum en uitgangspunt voor het leven verheffen. De vrouw, welke zichzelf er toe heeft opgevoed, haar Joodschen aard hoog te houden en hem niet voor motieven van geringere waarde ontrouw te worden, welke bereid is van haar Jodendom te getuigen en er voor te arbeiden, zal in haar gezin een sfeer van trouw en waarachtigheid scheppen. Zij zal als opvoedster niet het persoonlijk geluk der kinderen als richtsnoer en einddoel van haar leiding zien, doch zij zal trachten hen op te voeden tot menschen, die in harmonie met zichzelf en de wereldrondom leven, toegerust met verantwoordelijkheidsbesef tegenover de gemeenschap.

Door hun de positieve waarden van het Jodendom te leeren, zal zij haar kinderen ontoegankelijk maken voor het minderwaardigheidsbesef, dat meer nog dan door de meest anti-Joodsche uitingen van buiten af, door de ouders der vorige generatie haar kinderen werd ingeprent, welke hun als hoogste ideaal *aanpassing* aanprezen, *aanpassing* aan een geest die hun vreemd was. De bewuste Jodin zal geen opgaan in vreemde waarden, maar ontplooiing en hernieuwing der eigene nastreven. In de plaats der assimilatie-tendenz, die de vereenzaming, de disharmonie en de ontrouw schiep, stelt zij de *trouw*, trouw aan grootheid en verval, aan geluk en leed van het eigen volk. Zoo sterkt zij het zieleven van haar kind en wekt in hem een kostbaar goed: den moed der overtuiging.

De vrouw, welke in dezen zin zichzelf opgevoed en haar kinderen den weg gewezen heeft, zal een steun zijn voor de Joodsche gemeenschap. Zij weet, dat zij, ook waar zij zich op maatschappelijk gebied beweegt, als naaste plicht haar krachten daar ontplooiën moet, waar deze zoo dringend noodig en zoo dringend gewenscht zijn. Waar zij haar gemeenschapsgevoel in daden verwerkelijken wil, zullen die daden allereerst de Joodsche gemeenschap gelden, omdat zij heeft leeren inzien, dat voor den Joodschen mensch de weg tot de menschheid door het Jodendom voert.

* * *

Aan dezen ontwikkelingsgang der Joodsche vrouw van vaag-voelend tot bewust-werkend lid der Joodsche maatschappij kan de Vrouwenraad een werkzaam aandeel hebben. De massa der onverschilligen kan hij uit haar indolentie wekken door haar dieper inzicht in de waarden van het verleden en in het Joodsche vraagstuk van het heden en de toekomst te geven. De kennis der belangstellenden kan hij vrijrijken door haar op velerlei gebied mogelijkheid tot verdere ontwikkeling te bieden. Voor haar, die den wil tot daden hebben, kan hij de voorwaarden scheppen om op sociaal gebied te werken, en hij kan den geest van dit sociale werk beïnvloeden, opdat het opbouwend en vruchtdragend zij.

Moge de Joodsche Vrouwenraad in dezen zin zijn cultuurwerk verrichten. Zwaarder nog dan zijn daden zal zijn gezindheid wegen. Moge hij door die gezindheid een groote schare van vrouwen tot zich trekken. Moge hij er in slagen deze vrouwen leiding te geven in haar verlangen tot verrijking van haar geestesleven en tot ontplooiing van haar krachten, opdat zij, zelve gesterkt, weer tot draagsters van het Joodsche gezinsleven worden en dit tot zijn oude harmonie en glans verheffen. Moge hij zoo aan het behoud van het Jodendom deel hebben, aan zijn herleving medewerken en zijn vernieuwing in de toekomst mede voorbereiden.

A. SCHWIMMER—VIGEVENO.

Toelichting der Redactie

Het November-nummer van Ha' Ischa verschijnt in bizonderen vorm ter gelegenheid van de *Stichting van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad* en de daarmee verband houdende *Conferentie over Joodsche Vrouwenproblemen*, welke van 12—14 November te Amsterdam (deels ook te 's Gravenhage) gehouden zal worden. (Zie voor 't program de binnenzijde van den omslag en pag. 41).

Het verheugt de redactie den leden der plaatselijke Raden, welke 11 Nov. automatisch tot leden van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad zullen worden, een nummer te kunnen aanbieden, waarin vooraanstaande vrouwen, zoowel uit de Nederlandsche als uit de buitenlandsche Joodsche vrouwenbeweging van haar sympathie met de oprichting van onzen Raad blijc geven in den vorm van een bijdrage in Ha' Ischa.

De redactie heeft gemeend het blad rijker van inhoud te maken door, in plaats van de gebruikelijke, officieele begroetingen en gelukwensen, van de meest op den voorgrond tredende vrouwen uit het Joodsche leven bijdragen te vragen, welke betrekking hebben op het terrein van haar werk of speciale belangstelling. Dat het — ondanks den zeer korten tijd van voorbereiding, welke ons ter beschikking stond — mocht gelukken, van de meest uiteenloopende zijden medewerking te ontvangen, dat er in Palestina, Polen, Duitschland, Oostenrijk, Amerika en Engeland evenzeer belangstelling voor ons werk bleek te bestaan als ook in ons eigen land, heeft ons bewezen, dat waarlijk het Joodsche solidariteitsbesef zich uitstrekt buiten de landsgrenzen en dat wij in Nederland niet alleen door de formeele aansluiting aan den Wereldbond van Joodsche vrouwen deel hebben aan het internationale vrouwenleven, doch ook door het innerlijk saamhoorigheidsbesef, dat de

Joodsche vrouwen in heel de wereld verbindt; niet alleen in oogenblikken van nood en smart, zooals wij helaas reeds vaak konden ervaren, doch ook op momenten van kracht en vreugde, zooals wij thans mochten ondervinden.

Dit nummer wil een indruk geven van het veelzijdige werken en streven van Joodsche vrouwen. Het spreekt vanzelf, dat wij niet volledig konden zijn. Doch enkele belangrijke takken van vrouwenarbeid — ik noem hier slechts maatschappelijk- en vredeswerk, opvoeding en ziektebestrijding, kunst en literatuur — konden wij toch belichten.

Daar de buitenlandsche bijdragen ons voor het grootste deel eerst zeer laat bereikten, was het niet mogelijk ze nog in goede vertaling te publiceeren. Wij hebben ze derhalve onvertaald moeten laten, en hopen, dat deze maatregel, welke den inhoud niet dan ten goede komen kan, voor onze lezeressen geen bezwaar zal opleveren.

Ten slotte brengen wij een hartelijk woord van dank zoowel aan de litteraire en de artistieke, als ook aan de technische medewerkers, voor de bereidwilligheid, waarmee zij ons ter zijde stonden, waardoor het ons mogelijk werd ons blad tijdig en in dezen vorm te doen verschijnen.

Begroetingen

Vor 5 Monaten fand, wie den Lesern dieses Blattes bekannt ist, unter reger Mitwirkung holländischer Frauen, von denen Frau Caroline Wijsenbeek—Franken alle Vorarbeiten für die internationale Tagung in Hamburg mit geleistet hat, dort die Gründung des Weltbundes Jüdischer Frauen statt.

Den Begründerinnen dieses Bundes und seinem Vorstand bedeutet es eine besondere Freude, nun als erste Frucht der Arbeit dieses Bundes, in Holland den Zusammenschluss der bestehenden einzelnen Frauenvereine zu einem Niederländischen Bunde zu erleben.

Nur zu gern folge ich der Einladung meiner lieben holländischen Weltbündkolleginnen bei dieser Gründung des holländischen Frauenbundes zugegen zu sein und ihm — falls das noch nötig sein sollte — zum Entstehen und vor allem auch zum glücklichen und produktiven Arbeitsbeginn zu verhelfen.

Wir in Deutschland genießen seit 25 Jahren die Segnungen geeinter jüdischer Frauenarbeit. Wir können uns ein einzelnes, isoliertes Vereinsleben kaum noch vorstellen, denn wir erfahren und erfahren es täglich neu, dass obwohl die Selbständigkeit und das spezielle Tätigkeitsfeld eines jeden Vereins völlig unberührt bleibt, dennoch ein solidarisches Vorgehen aller Vereine in allen den Fragen, die die Gesamtheit jüdischer Frauen angehen, unentbehrlich ist. Ein gut durchorganisierter Bund muss wie ein gesunder menschlicher Organismus beschaffen sein, an dem jedes Organ seine unentbehrliche Arbeit für Leben und Gesundheit des Körpers zu erfüllen hat, wobei jedoch ein isoliertes Funktionieren oder das Aussetzen auch nur eines Organes, grösste Störungen des Gesamt-Organismus zur Folge hat.

Erst in der Praxis werden auch die Holländerinnen erfahren, wieviel weiter ihr Gesichtsfeld, wieviel erfolgreicher ihre Bemühungen, und wieviel verbindender und einigender ihre Einflüsse sich entfalten, wenn sie geeint ihre gemein-

samen Ziele verfolgen. Denn gemeinsame Ziele haben wir Juden, und speziell wir Jüdinnen nach vielen Richtungen hin anzustreben. Diese gemeinsamen Ziele aus allen Einzelwünschen und — Bestrebungen herauszuarbeiten, ihnen dann auf allen gangbaren Wegen immer näher zu kommen, wird Inhalt und Leben des neuen Bundes von allem Anfang an bedeuten.

Es bleibe der Gründungsversammlung und den ihr folgenden Verhandlungen vorbehalten, hierzu Mittel und Wege zu finden. Und es bleibt mir die grosse warme Freude und die mich ehrende Verpflichtung, zu diesen Anfangsarbeiten mein bescheidenes Teil beitragen zu dürfen. Ich zweifle nicht, dass es uns in gemeinsamem frohem und von Hoffnung beschwingtem Schaffen gelingen wird dem Leben der holländischen jüdischen Frauenvereine, und durch sie der holländischen jüdischen Gesamtheit neue wertvolle Impulse zu vermitteln.

Im Geben wie im Empfangen solcher Impulse wertet sich dann wiederum die Mitgliedschaft des holländischen Bundes im Weltbund jüdischer Frauen aus.

In dieser angenehmen Erwartung beglückwünsche ich die holländische Frauenwelt zu ihrer bevorstehenden Bundesgründung und beglückwünsche ich mich dazu, dieser Gründung beiwohnen zu können.

BETTINA BRENNER,

Vorsitzende des Jüdischen Frauenbundes
für Deutschland.

* * *

I have much pleasure in sending the Jewish Council of Women in Holland warm congratulations on its formation. As in other countries where such Councils exist, it should be the means of bringing together women of all shades of opinion and of varying views who are animated by the desire on the one hand to work for the religious educational and social welfare of the community more especially of the women and children among whom they live, and on the other hand to unite with women the world over to realise the highest ideals which our religion teaches. It is my earnest hope that the Council under the wise guidance of its officers may greatly prosper, and that its influence for good may be far reaching.

RUTH EICHHOLZ,

Past President Union of Jewish Women.
London.

Het Program van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad

Den 11den November a.s. zullen de vier zelfstandige Joodsche Vrouwenraden in Nederland ophouden te bestaan. Een landelijke organisatie zal worden opgericht, die de leden der plaatselijke Raden vereenigt in een nieuw, hecht aaneengesloten geheel. Dat beteekent een overwinning, zij het op een bescheiden plaats en in bescheiden mate van den geest, die de verbrokkelde Joodsche gemeenschap in de geheele wereld nieuwe levenskracht zal geven.

De Joodsche groepen in West-Europa hebben uitteraard het meest geleden door de uitzonderingspositie, waarin het Joodsche volk verkeert. Zij vormen slechts een in aantal

onbelangrijk gedeelte van de oorspronkelijke bewoners van het land, hun levensvoorwaarden verschillen betrekkelijk weinig van die der hun omringende bevolking en zij ondergaan te allen tijde en op elk gebied den invloed der anders gearde meerderheid, die meer en meer de verschillen vervaagt en het oorspronkelijk Joodsche verdringt. Eerst de laatste tientallen jaren hebben een kentering gebracht: bezinning, inkeer en terugkeer. Waren er ook al in de jaren, toen de assimilatie den meest schoonen schijn had en de meest verleidelijke beloften voor de toekomst deed, enkelingen, die den smadelijken ondergang van het Joodsche volk voorzagen na niet te langen tijd in het Westen en na wellicht eeuwen van lijden en vernedering in het Oosten — eerst het moderne Zionisme en de religieuze herleving, die ermee parallel loopt, hebben ook in die breede Joodsche kringen, die niet onmiddellijk bij deze bewegingen waren betrokken, begrip gebracht voor het Joodsche vraagstuk.

Wij, vrouwen, zijn niet de eersten, die door een nieuwe gedachte worden meegesleept. Wij hebben een zekere traagheid, die ons gehecht doet zijn aan het oude en ons moeilijk toegankelijk maakt voor stroomingen, die ons noodzaken ons oordeel en ons vooroordeel te herzien. En zoo zijn wij dan ook veel later dan de mannen gewonnen voor die stroomingen in het Jodendom, die bewust de assimilatie trachten te overwinnen. Te overwinnen in dien zin, dat wij de Europeesche cultuur, die de emancipatie voor ons toegankelijk heeft gemaakt, niet zonder meer willen overnemen noch in haar innerlijke waarden, noch in haar uiterlijke vormen, maar dat wij haar willen aanpassen aan onze eigen geaardheid; te overwinnen bovenal door voor onszelf tot helderheid te komen over haar beteekenis als factor in het proces, waarin wij de zuiverheid van onze persoonlijkheid trachten te herwinnen. Voor zoover de assimilatie de uiterlijke vormen betreft, heeft zij op de Joodsche vrouw grooten invloed gehad; en voor zoover zij beteekende een losser worden van de banden van het gezinsleven is het merkwaardig en psychologisch belangrijk te moeten vaststellen, dat de eens wellicht overmatige huiselijkheid der Joodsche vrouw veelal in het volstrekte tegendeel is omgeslagen vooral in die kringen, wier materiele omstandigheden hen in staat stellen vrijen tijd te hebben en dien door te brengen met wat men wel eens aanduidt als de genietingen des levens. Maar ook de werkelijke, innerlijke cultuurvoorwaarden der volken, in wier midden zij leefden, hadden voor de Joodsche vrouw, die een veel geringere inhoud aan Joodsche cultuurwaarden had dan de man, een groote aantrekkingskracht. De rol, die de Joodsche vrouw gespeeld heeft in den strijd voor de rechten der vrouw in het algemeen, het aandeel, dat zij heeft genomen in de vrije beroepen en in menige niet-Joodsche, geestelijke beweging leggen er een sprekend getuigenis van af. Doch toen men in breede kringen meer en meer tot begrip kwam van het Joodsche vraagstuk, toen men had leeren inzien, wat emancipatie en assimilatie beteekenden in positieven en in negatieven zin, toen men het anti-semietisme was gaan beschouwen niet als een reactie op Joodsche minderwaardigheid of als een symptoom van reactionaire bekrompenheid der anderen, maar als een begeleidend symptoom van een abnormale toestand — toen waren de vrouwen in het algemeen zeker niet geneigd zich te laten wakker schudden en illusies op te

geven voor een heel harde werkelijkheid.

Heel langzaam aan en met overwinning van een taaien, immers op gevoelsmotieven berustenden tegenstand is het Joodsche volksbewustzijn ook bij de vrouwen doorgedrongen. Eerst ging het Joodsch maatschappelijk werk meer en meer in handen van vrouwen over, toen veroverde de vrouw zich een plaats bij het godsdienstonderwijs aan de jeugd en veel later kreeg ook zij belangstelling voor de stroomingen, die de Joodsche gemeenschap in de geheele wereld nieuw leven geven. In de eerste jaren van deze eeuw hebben Joodsche vrouwen zich vereenigd tot organisaties, die de taak der vrouwen in de Joodsche gemeenschap wenschen te vervullen en waarbij het arbeidsgebied bepaald werd door de gezindheid der vrouwen in Joodsche zaken en door het milieu, waarin zij leefden. Voorbeelden van deze soort organisaties zijn de „American Council of Jewish Women” en de „Jüdische Frauenbund” in Duitschland, welke elk meer dan vijftig duizend leden tellen. In Amerika was het vooral het omvangrijke praktische werk ten behoeve der Oost-Joodsche immigranten, dat de vrouwen in beslag nam, terwijl de organisatie de geest ademde der assimilatorisch gezinde liberale kringen, waaruit de leidende vrouwen meestal voortkwamen. In Duitschland lag ook de voornaamste arbeid op sociaal gebied, terwijl het theoretische werk gericht was op algemeene vrouwenvraagstukken, bestrijding van anti-semietisme en versterking van het Joodsche geloof bij de vrouwen. Het behoeft wel geen betoog, dat beide organisaties den invloed der algemeene ontwikkeling hebben ondergaan en dat zij zich in meer positieven geest ontwikkelen en ontwikkelen moeten, willen zij niet op den duur het contact met haar leden en vooral met de jongeren onder haar verliezen. Later, vooral toen praktische arbeid in Palestina mogelijk werd, ontstonden de groote Zionistische vrouwenorganisaties, waarvan de „Hadassah” in Amerika een voortreffelijk georganiseerde gezondheidsdienst in Palestina leidt en financiert, terwijl de Wizo (Women International Zionist Organisation) in de eerste plaats zich wijdt aan de opleiding van meisjes tot goede arbeidskrachten op het veld en in de huishouding. Na den oorlog ontstonden in Europa schier overal vrouwenorganisaties, die, deels het herleeft solidariteitsbewustzijn ook onder de Joodsche vrouwen tot uiting brachten, deels op energieke en doeltreffende wijze het zeer dringend noodige hulp- en reconstructiewerk ter hand namen.

De Joodsche Vrouwenraden in Nederland, dat niet direct door den oorlog geleden had, zijn niet opgericht tot het verleenen van direct noodigen steun. Zij zijn te beschouwen als een poging om de in haar meerderheid zeer geassimileerde Jodinnen van Nederland te doordringen van haar saamhoorigheid met het Joodsche volk, haar te steunen bij het verkrijgen van kennis en begrip van Joodsche historie en cultuur en van het Joodsche vraagstuk, zooals dat zich in dezen tijd voordoet, en haar in staat te stellen, haar aandeel te hebben aan den praktischen arbeid, die in onze dagen geschiedt in dienst der eigen gemeenschap. Vrijwel geheel langs dezelfde lijn hebben de vier Vrouwenraden in Nederland zich ontwikkeld, al lag bij den eenen Raad het accent wellicht wat meer op het theoretische en culturele, bij den anderen op het praktische werk. Maar allen is gemeen, dat zij ver-

eenigen vrouwen van alle richtingen en levensbeschouwingen en dat zij slechts eischen de erkenning der Joodsche eenheid, die uitgaat boven alle verschillen. Volkomen vrijheid van meeningsuiting heerscht dan ook in onze rijen, waar iedere oprechte overtuiging geëerbiedigd wordt en waar wij trachten elkanders standpunt te leeren begrijpen en waardeeren. De groote meerderheid, die geen persoonlijke overtuiging heeft in Joodsche vraagstukken, trachten wij den weg te wijzen, die leiden kan tot het bepalen van eigen standpunt. Moge de Joodsche Vrouwenraad als organisatie dus neutraal zijn ten opzichte van de stroomingen in het Jodendom, hij streeft ernaar, zijn leden op zulk een wijze voor te lichten, dat zij individueel het negatieve der partijloosheid kunnen overwinnen en een overtuiging voor zichzelf kunnen veroveren, die haar tot krachtige *Joodsche* persoonlijkheden zal maken.

Het program van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad is dan ook in de allereerste plaats gericht op de verwezenlijking van het doel, dat in zijn statuten is geformuleerd als: „het opwekken en versterken van het solidariteitsgevoel bij de Joodsche vrouwen”, van het bewustzijn, dat zij behooren tot dat eene Joodsche volk, dat verspreid leeft over de geheele wereld, dat een bron van kracht eens is geweest voor zichzelf en voor de geheele menscheid. Wij willen de Joodsche vrouwen ervan doordringen, dat in onze dagen ons voortbestaan zeer ernstig wordt bedreigd en dat mede in onze dagen na een langen tijd van lijdelijk zijn lot dragen, ons volk actief eigen lot weer neemt in eigen hand. Wij willen gezamenlijk trachten, de geschiedenis van ons volk te leeren kennen en begrijpen, de studie van het Hebreeuwsch willen wij bevorderen en die van de Joodsche cultuur en traditie; de Joodsche bewegingen van onze dagen willen wij zonder vooroordeel samen bestudeeren, de geestesuitingen van Joden in de landen hunner inwoning willen wij trachten te begrijpen als uitingen van wat de assimilatie aan vreemde culturen van den Joodschen mensch heeft gemaakt, en wij willen ons verdiepen in de herleving van Palestina en van wat de opbouw van het Joodsch Nationaal Tehuis voor ons volk en voor de wereld beteekent. Door cursussen en lezingen zullen wij trachten de belangstelling onzer leden te wekken en de stichting van een eigen bibliotheek, die eenerzijds voorlichting tot taak zal hebben en anderzijds belletrie van Joodsche schrijvers bevat, zou belangrijke diensten kunnen bewijzen. Als een der eerste plannen, die wij ons voorstellen te verwezenlijken, mag in dit verband zeker genoemd worden de uitgave van een goed, Joodsch Geschiedenisboek voor onze kinderen.

Naast dezen arbeid, die in de reeds bestaande afdelingen zal worden voortgezet en uitgebreid en, naar wij verwachten, door de nauwere onderlinge samenwerking intensiever zal kunnen geschieden dan tot nu toe mogelijk was, zal door het hoofdbestuur, dadelijk na de stichting van den Nederlandschen Raad, de propaganda worden ter hand genomen in die plaatsen, waar een Joodsche bevolking van eenigen omvang woont. Deze propaganda zal erop gericht zijn, de Joodsche vrouwen aaneen te sluiten, nadat wij haar ervan hebben overtuigd, dat er voor ons nog veel valt te leeren, veel te begrijpen, veel

te doen, voordat wij goede moeders en opvoedsters zullen zijn van het opgroeiende Joodsche geslacht, en voor wij zelf dien arbeid verrichten, die onze eigen gemeenschap van ons verwachten mag.

Het behoeft wel geen betoog, dat onze organisatie aangesloten zal zijn bij den in Juni j.l. te Hamburg opgerichten Wereldbond van Joodsche Vrouwen, een federatie van landelijke vereenigingen, die, hoe verschillende ook van richting en arbeidsprogram, dit ééne gemeen hebben, dat zij het Jodendom als het allen bindende element beschouwen en dat haar arbeid in dienst der Joodsche zaak geschiedt. Dat in 1923 van Nederlandsche zijde de stoot tot stichting van den Wereldbond is uitgegaan, moge hier wellicht even worden vermeld.

Ook het practische werk zal in ons program worden opgenomen, waarbij uiteraard de bestaande afdelingen het eigen werk zullen voortzetten. Het werk van onze arbeidstersclubs, de Zwaluwnesten, dat bewezen heeft van groote beteekenis te zijn, hopen wij tot verdere ontwikkeling te kunnen brengen. Onze adviesbureaux en kleerendépôts, al wat op sociaal gebied in de plaatselijke afdelingen naar haar eigen behoeften geschiedt, zal in de beproefde banen verder worden geleid. Vóór wij echter met een nieuw concreet plan komen, dat wij als Nederlandsche Joodsche Vrouwenraad willen uitvoeren, stellen wij ons voor, door middel van een studie-commissie een onderzoek in te stellen, dat naar onze meening het Joodsch maatschappelijk werk in het algemeen zeer ten goede zal komen.

Van den aanvang af zullen wij ook Palestina-werk verrichten. Reeds zegde de afdeling Amsterdam toe, een actie ineens te voeren voor het Kinderdorp „Ben-Schemen”, waar Joodsche oorlogsweezen en andere onverzorgde kinderen uit Oost-Europa worden opgevoed in land- en tuinbouw, in een eigen gemeenschap, die zij met behulp van volwassenen zelf leiden en waarvoor zij zelf de verantwoording dragen. Een werk, dat de landelijke organisatie op haar program heeft gezet, is het onderwijzen van die vrouwen in plaatsen als Safed en Tiberias, die bekend staan als Oriëntaalsche Joden. Zij zijn afkomstig uit Perzië, Boechara, Marokko en leven meestal reeds geslachten lang in Palestina. Zij hebben intusschen zich nog in geen deele aangepast aan het moderne leven; de inrichting harer huishouding, de verzorging harer kinderen, de wijze, waarop zij den dag doorbrengen, zijn voor onze Westersche begrippen welhaast onbegrijpelijk. Op voorstel van de organisatie van Palestijnsche vrouwen, die zich bezig houdt met maatschappelijk werk, de „Histadroeth Nashim Ivrioth”, zal de Joodsche Vrouwenraad in Nederland trachten, een of meerdere ateliers in stand te houden, waar deze vrouwen naaldwerk — het eenige werk, waartoe zij waarlijk geschiktheid hebben — als huis-industrie zullen leeren, terwijl van deze leertijd gebruik zal worden gemaakt, om haar in aanraking te brengen met die instanties, die haar begrip zullen bijbrengen van zindelijkheid, huishouding-voeren en kinderverzorging.

Dit is ons voorloopig program. Moge het de Joodsche vrouwen in Nederland bereid vinden, aan zijn verwezenlijking mee te werken.

CAROLINE WIJSENBECK—FRANKEN.

Het sociale werk van den Joodschen Vrouwenraad

Ofschoon de Joodsche Vrouwenraad opgericht is hoofdzakelijk met het ethische doel voor oogen, om het Joodsch bewustzijn bij de Nederlandsche Jodinnen wakker te roepen of te versterken en om het solidariteitsgevoel onderling te bevorderen, is het sociale werk allerminst van dien aard om op den achtergrond te mogen geraken. Integendeel; in den J. V. Raad heeft het practische werk een groote beteekenis, omdat men er in mag zien: het cement, dat de steenen van een gebouw bij elkaar moet houden.

Immers de vrouwelijke aard eischt vooral een practisch bezig zijn, daar zij maar zelden tevreden is met enkel theoretisch streven naar een ideaal.

Zoo wil de Jodin, al is het vaak onbewust, haar gevoel van gehechtheid aan haar volk omzetten in het werken voor haar minderbedeelde broeders en zusters.

Al werkende voor hen en met hen, zullen nu de leden van den J.V.R. telkens weer tot de conclusie komen, hoe „anders” de Joden zijn, dan hun niet-Joodsche omgeving, temidden waarvan zij toch reeds geslachten lang leven.

Zij zullen, wanneer zij dit niet zelf opmerken, het telkens en telkens weer hooren, van de (niet-Joodsche) autoriteiten op het gebied van weldadigheid en maatschappelijke voorzorg.

Deze zullen haar vertellen, dat de Joodsche jeugd niet in de neutrale clubhuizen komt, en dat de Joodsche moeder haar baby niet in de neutrale crèche brengt, omdat zij zich anders voelen, dan de jeugd uit deze clubhuizen en omdat de Joodsche moeder zich heel dikwijls vreemd voelt bij de zusters in de crèches en haar kind alleen graag in een haar vertrouwde omgeving brengt.

Verder zullen de armbezoekers vertellen, hoe zij vaak tegenover de Joodsche armen staan als tegenover een gesloten muur. Zij begripen deze menschen vaak niet, want zé zijn zoo „anders”.

Het tot erkenning komen van dit zoo anders-zijn, zal versterkend werken op het Joodsche bewustzijn van rasgemeenschap.

Dit is het nuttige van het sociale werk van den J.V.R. naar binnen. Naar buiten heeft het echter ook reeds zijn sporen verdiend.

Reeds van af de oprichting heeft de J.V.R. verklaard zich niet te zullen ophouden met de ouderwetsche manier van weldadigheid, van bedeelen. Geen paupers maken, doch een opheffen van den steun-zoekende. Het werk is moeilijk en het succes in verhouding gering. Alleen in samenwerking met de bestaande Joodsche vereenigingen is er iets te bereiken. Dit samenwerken, het centraliseeren van den arbeid, is ook steeds het streven van den J.V.R. geweest, hetgeen slechts in Rotterdam, ofschoon ook nog niet ten volle, bereikt is.

In iedere stad, waar een J.V.R. is, heeft men naar hetzelfde schema gewerkt.

Overal eerst het advies- en inlichtingenbureau, de kraamvrouwen-commissie, het kleerendépôt en het zwaluwnest.

Het is hier nu niet de plaats, om al deze takken van maatschappelijk werk afzonderlijk te bespreken. Alleen

wil ik er even op wijzen, hoe al deze instellingen opgericht zijn met het doel, om als sociale voorzorg op te treden; als zoodanig hebben zij absoluut aan het doel beantwoord. In de toekomst, nu de verschillende J.V.R. zich tot een Nederl. Joodschen Vrouwenraad vereenigd hebben, zal ook dit werk intensiever behandeld kunnen worden; men zal bovendien het maatschappelijk werk ten behoeve van de Joden kunnen uitbreiden tot buiten onze landsgrenzen, tot overal waar ons volk verspreid is, tot overal waar men ons noodig heeft.

E. COHEN—HARTOG.

De beteekenis van de komende Conferentie

Van 11 tot 14 November wordt door de vier Joodsche Vrouwenraden een Conferentie te Amsterdam gehouden ter eere van de stichting van een Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad, een vereeniging dus van de leden der raden van Amsterdam, Arnhem, Den Haag en Rotterdam, en, naar wij verwachten, van vele vrouwen daarbuiten. Dit feit, hoe belangrijk het ook al op het eerste gezicht is, krijgt toch pas zijn ware beteekenis, indien men het beschouwt in verband met zijn voorgeschiedenis.

En deze begint feitelijk al meer dan een eeuw geleden, eigenlijk al met de emancipatie der Joden, waarvan Mozes Mendelsohn en zijn kleine kring in Duitschland de voorloopers waren. Want toen opende zich de mogelijkheid ook voor ons, Joodsche vrouwen, om buiten de muren van het ghetto te treden en voor 't eerst een zeer bescheiden, later een ruimere kijk te krijgen op de algemeene Europeesche cultuur. Ook wij geraakten onder de bekoring ervan. Hoe was het ook anders mogelijk na al die eeuwen van afzondering — een toestand die, toen de druk van buiten verminderde, steeds ondragelijker werd.

En ieder reageerde op die nieuwe, tot nu toe ongekennde cultuur naar haar geaardheid. Tusschen de twee uitersten, en wel eenerzijds starre vasthoudendheid aan de eigen beschaving, anderzijds een geheele verwerping ervan, ontwikkelde zich ook het geestelijk leven van ons, Joodsche vrouwen, gedurende de negentiende eeuw, zij het in minder sterke mate dan van de mannen.

Geheel in overeenstemming met den geest des tijds, ongeveer parallel met de bewustwording van de vrouw in het algemeen, kwam echter ook voor de Joodsche vrouw het oogenblik, waarop ze zich bewust werd van haar eigen persoonlijkheid — waarop ze tot de ontleding ervan moest overgaan. En doordringende tot de kern ervan, ontdekten velen een innerlijke tweespalt en onvoldaanheid, waarvan de oorzaken niet moeilijk te vinden waren. Men vond een Joodschen bodem, waarop in het wilde weg niet Joodsche elementen waren geënt, zooals dat toevallig door de omstandigheden bepaald was. Men had zich laten gaan en als vanzelfsprekend meer of minder van de omringende niet Joodsche wereld overgenomen. Maar eindelijk was de tijd rijp, dat de reactie intrad — een reactie die feitelijk een bezinning was.

Men keek achterwaarts, ontevreden met het bereikte, en zag de schatten van eigen, moeizaam bewaarde cultuur voor een groot deel verborgen, onbekend, geminacht. En

wat daarvoor in de plaats was gekomen, drukte meer de eigen persoonlijkheid dan dat ze deze verrijkte en bracht meerdere of mindere vervreemding van eigen natuur. Zelfs begon men er zich rekenschap van te geven, dat 't gevaar van een in omvang en graad steeds toenemende assimilatie dreigde.

Dit was het begin van de Joodsche vrouwenbeweging: bezinning, inkeer tot zichzelf, bewustwording van eigen aard, terugkeer tot de eigen cultuur.

Doch dit begin was eerst aarzelend, onzeker, sporadisch. De inkeer openbaarde zich wel bij velen, maar men wist het nog niet van elkaar. Men ontmoette elkander wel als seksegenooten, maar niet als Jodinnen. Eerst langzamerhand won deze beweging aan kracht en zekerheid, omdat men elkaar gevonden had. Toen men had leeren inzien, dat de vraagstukken en moeilijkheden van de ééne ongeveer dezelfde waren als die van duizenden andere Joodsche vrouwen, kwam men, steunende op elkaar, steunende op een ontkiemend solidariteitsgevoel tot de overtuiging, dat, trots alle uiterlijke verschillen, er nog een veel grootere innerlijke overeenkomst bestond.

Dit is de oorsprong van de Joodsche Vrouwenverenigingen, eerst in 't buitenland, veel later ook bij ons. Deze vonden al dadelijk een arbeidsveld op philanthropisch gebied, maar breidden daarna haar werkzaamheid belangrijk uit. Tegenwoordig bestaan er dan ook, zoowel in als buiten Europa (vooral ook in Amerika) machtige, bewust Joodsche vrouwen-organisaties, zoowel op cultureele als op sociale basis. Bovendien is ook het clubleven in het buitenland tot grooten bloei gekomen. De toenemende ontwikkeling van het saamhoorigheidsgevoel heeft in Juni j.l. geleid tot de stichting van den Wereldbond van Joodsche vrouwen. Zij bewijst, dat het solidariteitsgevoel sterker was dan het scheidende van verschillende opvattingen. Zoo was het mogelijk duizenden verschillende Joodsche vrouwen tot vruchtdragend werk op geestelijk- en maatschappelijk terrein te vereenigen.

Deze bevrijdende gedachtensfeer, die te Hamburg, waar de Wereldbond tot stand kwam, heerschte, was de directe aanleiding tot de vereeniging der vier hier bestaande Vrouwenraden en tot de oprichting van den Nederlandsch Joodschen Vrouwenraad — hoewel de plannen hiertoe al veel eerder bestonden. Deze oprichting willen wij met nadruk onder den aandacht der Hollandsche Joodsche vrouwen brengen.

Wij hebben gemeend, dit te kunnen bereiken door het organiseeren van een Conferentie, die door een rij van voordrachten enkele van de problemen der Joodsche vrouw duidelijk zal trachten te maken en richtlijnen voor de toekomst aan zal geven. 't Belang van deze conferentie wordt ten zeerste verhoogd door de aanwezigheid van eenige vooraanstaande buitenlandsche sprekers — een voorrecht, dat we hier tot nu toe maar al te weinig hebben genoten. Wij leefden dan ook eigenlijk meer aan de buitenkant van de groote Joodsche vrouwenbewegingen. Veel van datgene, wat de buitenlandsche Jodinnen voelden, vond maar een flauwe weerklink hier, en aan de oplossing van de vele moeilijkheden deden wij niet of ten halve mee.

We gelooven echter, dat nu ook voor ons, Nederlandsch Joodsche vrouwen, 't oogenblik eindelijk is aangebroken om actiever deel te nemen aan 't zoo belangrijke Joodsche

leven van onze tijd. Daarom achten wij de voorgenomen conferentie van zoo groot belang. We hebben nu gelegenheid om ons inzicht in enkele van de tegenwoordige vraagstukken te verdiepen en kennis te nemen van veel, dat ons geheel of ten deele onbekend was. Want verdieping en verbreding van de kennis van ons verleden en heden is een eerste voorwaarde om mee te werken aan de instandhouding en ontwikkeling van het Jodendom. Alleen wanneer we een eigen inzicht in de vraagstukken hebben verkregen, wanneer we ons een persoonlijke overtuiging hebben verworven, kunnen we vruchtdragende arbeid verrichten.

Op dit terrein ligt juist een belangrijke taak voor de Nederlandsch Joodsche Vrouwenraad, die niet alleen zijne deuren wijd opent voor elke meer of minder bewust Joodsch-voelende vrouw, maar die daarnaast beoogt, dat gevoel te ontwikkelen en te versterken.

We hopen, dat ook in dat opzicht de voorgenomen conferentie aan onze verwachtingen zal beantwoorden, en dat zeer vele vrouwen, zoowel leden als niet-leden erdoor zullen worden opgewekt tot meer belangstelling, meer bewust Joodsch leven. Wij vrouwen zijn daartoe zeker niet minder verplicht dan de mannen. Want we hebben die verplichting niet alleen ten opzichte van ons zelve, maar ook ten opzichte van onze kinderen, de hoop en de toekomst van het Jodendom.

S. L. COHEN—DE STERKE.

Biografieën der spreeksters (sprekers) ter Conferentie BETTINA BRENNER.

Sinds het begin van den wereldoorlog houdt mevrouw Brenner zich met Joodsch sociaal werk bezig. Zij stichtte allereerst een naaischool voor de vrouwen van Oost-Joodsche vluchtelingen, waaruit zich weldra een Fröbelschool ontwikkelde. Deze school bestaat nog, en wordt zeer druk bezocht. Zij bevindt zich in Leipzig, de woonplaats van mevrouw Brenner, waar zij zich gedurende vele jaren zeer verdienstelijk heeft gemaakt als bestuurslid van de plaatselijke afdeling van den Jüdischen Frauenbund. In 1917 werd mevrouw Brenner lid van het Hoofdbestuur dezer vereeniging, eerst als penningmeesteresse; in 1924 werd het presidium haar opgedragen. Ook met andere takken van Joodsch-maatschappelijk werk heeft mevrouw Brenner zich bezig gehouden; zij is tevens lid van den Kerkeraad der Joodsche Gemeente te Leipzig.

* * *

RABBIJN PHILIP COPPENHAGEN.

De heer Coppenhagen werd in 1878 te Amsterdam geboren. Hij studeerde op het Seminarium aldaar, en voltooide zijn studiën onder rector Dr. J. H. Dünner. Nadat hij eerst het candidaatsexamen in de klassieke letteren had afgelegd, verwierf hij in December 1909 den Moré-titel. Reeds als student werd hij als leeraar aan het seminarium benoemd. Met een korte onderbreking is hij dit ambt tot op heden blijven vervullen.

Gedurende eenigen tijd was Rabbiijn Coppenhagen als leeraar aan de gevangenis verbonden; hij heeft zich in verband daarmee op reclasseeringsgebied zeer verdien-

stelijk gemaakt. Ook nu nog heeft hij zitting in de Vereeniging van Joodsche Gezinsvoogden.

Spoedig na de oprichting der Mizrachie trad de heer Copenhagen in de rijen der Zionisten; hij werd weldra voorzitter der Mizrachie, en na zijn aftreden als zoodanig benoemde men hem tot eere-voorzitter.

Als lid van het Joint-Committee heeft de heer Copenhagen zich veel verdiensten verworven; vooral bij de geldinzamelingen voor Lithauen trad hij op den voorgrond.

In 1917 werd hij benoemd tot Rabbin der Hoofd-Synagoge van Amsterdam, en in Februari 1918 werd hij als zoodanig geïnstalleerd. Het wijkwerk in sommige stadsgedeelten heeft sinds dien zijn bijzondere aandacht.

De heer Copenhagen is lid van het Centraal Comité tot religieuze en morele verheffing der Joden in Nederland, en gedelegeerde in het bestuur der Joodsche H.B.S. Ook is hij secretaris van het Ned. Isr. Jongensweeshuis, en bestuurslid van de Godsdienstschool in A'dam—Zuid.

Van zijn hand verschenen verschillende artikelen, o.a. in het Weekblad „De Vrijdagavond”.

* * *

S. GRONEMANN.

(Autobiographie).

Viel zu früh und allzu nördlich zur Welt gekommen, aber dafür am Purimfest im Rabbinerhaus. Kein Muster-schüler. Nach Abitur erst Rabbinerlaufbahn versucht — Interesse am Talmud — dann aber nach dieser vorübergehenden geistlichen Störung Jurist, — Anwalt und Notar mit mildernden literarischen Umständen. — Seit Gründung des Schutzverbandes Deutscher Schriftsteller (1910) in dessen Leitung. Bücher: Tohuwabohu, Hawdolohe und Zapfenstreich, Schalet und Hamans Flucht. — Zionist seit dem I. Kongress — Pacifismus erworben an Front und in Etappe des Weltkrieges. — Meine Philosophie die des „Wenn schon“ (s. Schalet). Arbeite an meinen „nachgelassenen Werken”.

* * *

ANITTA MÜLLER.

In 1914, bij het uitbreken van den grooten wereldoorlog, toen zich te Weenen groote scharen vluchtelingen uit Galicië en de Boekowina a. h. w. ophoopten, en Rijks- noch gemeenschapshulp voldoende georganiseerd waren om een zoo overstelpende massa, arm en daarbij... Jood, te herbergen en te voeden, trad de figuur van Anitta Müller naar voren. Vooral door haar boeiende en bezielende woorden inspireerde zij de Joodsche vrouwen tot gemeenschappelijke arbeid. Zij begreep onmiddellijk, dat de allereerste zorg moest zijn, die voor Moeders en kinderen. Met particuliere geld en slechts enkele trouwe helpers, toog zij aan het werk. Zoo ontstonden onder haar leiding, in snelle opeenvolging Tehuizen en hulpdiensten voor kraamvrouwen en voor zuigelingen en Moeders. Parallel hiermede werden centrales voor soep- en theeuitreiking gesticht, en zoo was de eerste steen voor het hulpwerk gelegd. Nu wist de Joodsche vrouw, waarheen zij zich in haar zwaren nood te wenden had. Voor de andere kinderen, die onbeschermd rondliepen, werden kinderbewaarplaatsen en kindertehuizen ingericht. Nog waren er moeilijkheden op te lossen... Men moest de jonge meisjes,

die in geheel andere levensverhoudingen geplaatst waren, van de straat houden en ze een levensbestaan verschaffen. Dit gaf aanleiding tot het stichten van industriescholen voor vrouwen en meisjes en in aansluiting daarmee Tehuizen voor de werkende vrouw. Maar meer leed bleef te verzachten en nood te lenigen. Zoo ontstonden bureaux voor steun en ziekenzorg.

In koortsachtige haast was alles ontstaan, maar het geheel toch hecht gebouwd: „Die Sociale Hilfs-gemeinschaft Anitta Müller”.

Nauwelijks was de vrede gesloten of het groote werk der vacantie-treinen werd aangevangen, en het waren juist onze zusters in Holland, die op zoo onvergetelijke wijze zich over deze kinderen ontfermden en menig huis in Holland nam een dezer vluchtelingen op. Sindsdien is Anitta Müller in Holland geen onbekende meer. In 1919 kwam zij tot ons met een verzoek; nu komt zij ons iets brengen. Anitta Müller en haar helpsters waren haar Oostelijke zusters dankbaar, omdat zij van haar leerden, haar Jood-zijn meer bewust te worden en haar sociale plichten als Joodsche vrouw en moeder te erkennen. Wij Holland-sche vrouwen, zullen op onze beurt Anitta Müller dankbaar zijn, wanneer zij ons weer tot Joodsch gemeenschapswerk opwekt en vooral de lauwen wakker schudt, opdat ook zij voortaan werkzaam deel zullen nemen aan het Joodsche opbouwwerk, waartoe wij vrouwen en moeders toch geroepen zijn.

Door praktischen arbeid heeft Anitta Müller het recht verworven, ook theoretisch haar werkwijze te propageeren. Zij was steeds daar, waar een beroep op haar werd gedaan. „Zij het in Amerika, in Palestina of bij ons in Amsterdam, overal is zij vervuld van haar zending”.

„De ware Joodsche moeder is men niet alleen voor eigen kinderen, maar voor alle kinderen Israëls”.

STELLA REYMERS.

* * *

REBECCA SIEFF.

Rebecca Sieff is een krachtige figuur in de Zionistische beweging sedert 1913, toen zij zich, onder den invloed van Dr. Weizmann, met haar man Israel Sieff en haar broeder Simon Marks in de actieve Zionistische gelederen schaarde. Zij was nog heel jong, gehuwd in 1910 en zeer in beslag genomen in de eerste jaren door haar drie kleine jongens, toen haar buitengewone energie en bekwaamheid zich plotseling deden gelden.

Haar eerste werk was Dr. Schmarja Levin te helpen bij zijn eerste campagne (en geld-inzameling) voor de Zionistische scholen in Palestina gedurende de „Sprachenkampf”.

Gedurende den oorlog waren Israël en Rebecca Sieff met haar broeder en Mr. Harry Sacher van de „Manchester Guardian” de bezieling van dat kleine groepje Manchester Zionisten, die onder Dr. Weizmann het „British Palestine Committee” vormden. De activiteit van dit groepje was voor een groot deel oorzaak, dat de Zionistische idee in de politiek aanhangig gemaakt werd en geleid heeft tot de Balfour-verklaring en het Britsch Palestina-mandaat. Gedurende deze jaren leverde zij bijdragen aan het Weekblad „Palestine”, dat door de bekende Engelsche publicist Herbert Sidebotham werd uitgegeven. Dit weekblad, dat

verspreid werd onder alle leiders van de verschillende richtingen in Engeland gedurende den oorlog, was van onschatbare waarde voor het scheppen van een sympathieke houding tegenover het Zionisme.

Mrs. Sieff en haar man bereisden het land met hetzelfde doel. Tegelijkertijd zamelde zij geld in voor het Russisch-Poolsch-Joodsche oorlogs-steunfonds. In 1918 vormde zij, in samenwerking met andere vooraanstaande vrouwen, de „Federation of Women Zionists of Great Britain and Ireland". Bij de oprichting werd zij tot presidente benoemd en met uitzondering van eene periode van twee jaar, toen zij door werkzaamheden in Manchester moest verblijven, werd zij elk jaar herkozen. Als voorzitter bereisde zij het Vereenigde Koninkrijk en hield in alle afdeelingen voordrachten.

De vereeniging neemt gestadig in ledenaantal toe, haar invloed vermeerderd en haar inzamelingen stijgen. De federatie is thans een belangrijke kracht in het Engelsche Zionisme en eene van de best georganiseerde lichamen, waaruit de W.I.Z.O. is opgebouwd.

In 1919 vergezelde Mrs. Sieff haar man naar Palestina, waar deze als eere-secretaris werkzaam was bij de Zionistische Commissie.

Daar kwam zij in persoonlijk contact met Mrs. Eder, wier kennis en raadgevingen een kostbaar bezit van het Zionistisch Vrouwenwerk geworden zijn.

Tezamen met Mrs. Weizmann stelde zij een onderzoek in naar de vrouwen-problemen in verhouding tot den geheelen „Yishub", en op grond van het daarna uitgebrachte voorloopige rapport, nam de constructieve politiek van de W.I.Z.O. in Palestina, een vaste vorm aan. De W.I.Z.O. kwam in 1920 tot stand met Mrs. Sieff als voorzitter. Bij de geboorte van een dochter was zij verplicht als presidente af te treden, maar zij bleef lid van een daarna gekozen bestuur.

Behalve dit werk heeft zij veel gedaan voor het Keren Hajesod en het Joodsch Nationaal Fonds.

Zij wordt beschouwd als eene van degenen, die het best van Zionistisch werk op de hoogte zijn en wordt telkens uitgenoodigd tot het houden van voordrachten. Haar algemeene belangstelling en sympathie voor Joodsche aangelegenheden is zeer ruim. Vermelden wij nog, dat zij zeer kort geleden benoemd is tot vice-presidente van de Joodsche Drama-Liga.

De vrouw in de Joodsche overlevering

Men wil wel eens beweren, dat in de antieke Joodsche samenleving de vrouw als een tweederangswezen werd beschouwd, omdat zij op politiek, juridisch en godsdienstig gebied bij den man ten achter was gesteld. Tegen het constateeren van deze achteruitzetting is op zichzelf niets in te brengen; inderdaad wordt in het recht en de wet van het oude Israël de bemoeiingsfeer der vrouw in zulke zaken ten zeerste beperkt. Een andere kwestie is echter, of we daaruit nu maar zonder meer mogen afleiden, dat het vrouwelijk element in deze gemeenschap minderwaardig werd geacht. We zouden daartoe alleen het recht hebben, indien we onze moderne opvattingen in deze als maatstaf mochten gebruiken. Maar juist tegen een dergelijke, zoo

dikwijls gevolgde methode, kan niet ernstig genoeg gewaarschuwd worden. Immers, omdat wij in onze dagen de positie van een vrouw, die onder zulke beperkende bepalingen leeft, minderwaardig noemen, is het nog niet bewezen, dat een dusdanige kwalificatie ook voor het Bijbelsche Israël gelden mag.

Hoe zou b.v. deze minderwaardigheid te rijmen zijn met het feit, dat het zwakke geslacht een factor van beteekenis vormt in onze Heilige Schrift en men aldaar steeds weer rekening houdt met haar invloed, zoowel wat de goede als de nadeelige inwerking op de omgeving betreft? In een maatschappij, die de vrouw niet telde, zou men zeker nooit haar lof in zulke bijna uitbundige termen hebben verkondigd, als dit het geval is in de spreken van Salomo XXXI, 10 ev.; ook zou het eeren der moeder niet naast het eerbiedigen van den vader in de zedelijke grondwet van een dergelijke gemeenschap zijn opgenomen.

Maar we behoeven ons niet eens op zulke bewijzen te beroepen, om aan te kunnen toonen, dat de vrouw in de oud-Joodsche maatschappij een eervolle plaats innam. Ieder, die een beetje vertrouwd is met de Heilige Schrift, kan uit de karakterteekening van de vrouwelijke hoofdpersonen aldaar, deze conclusie trekken, tenminste, indien men in staat is een vrouwentype te waardeeren, dat alle romantische opsiering mist. Want bloedeloze, bloem-blanke heiligen, of volmaakte heldinnen zoekt men te vergeefs in het Bijbelverhaal. De vrouwen, die aldaar ten tooneele verschijnen, zijn wezens van vleesch en bloed en geenszins geïdealiseerde bedenksels van een droomende verbeelding! Als we de lotgevallen en het optreden der vier aartsmoeders kennen, als we weten, wat een Ruth, een Hanna, een Abigaïl hebben doorleefd en gepresteerd, dan beseffen we eigenlijk vol verbazing, dat in deze verhalen het doen en laten, het streven en begeeren van gewone, eenvoudige moeders en echtgenooten wordt beschreven. Deze vrouwen munten niet uit door sprookjesachtige lief-talligheid, of fantastische heldenmoed en offervaardigheid, haar lichamelijke schoonheid, de invloed, die zij bezitten, haar goede en slechte eigenschappen blijven steeds binnen de perken van het normale, missen ten eenemale alle onwaarschijnlijke romantiek. Maar niettemin gaat van deze vrouwen een groote bekoring uit door de eenvoudige natuurlijkheid van heel haar wezen. Zij lijden en strijden, schenken liefde, brengen hulp en in haar smart, hoop, verlangen en verrukking vinden we de gevoelens weer, die door alle tijden heen het hart der vrouw hebben bewogen. Onze nationale overlevering laat ons de vrouwelijke hoofdpersoon zien, zooals we ons de goede vrouw denken, zij is in deze boeken de belichaming van wakende, teedere zorg en moedige, zichzelf wegcijferende liefde; zij schraagt en draagt het gezin, doordat zij, alhoewel op den achtergrond blijvend, het leven der haren met een nooit falende toewijding beheerscht en leidt. Waar in de historische literatuur van een volk aan het vrouwelijke element deze plaats wordt ingeruimd, kan het waarlijk niet aan de juiste waardeering ontbroken hebben.

Er zijn echter in den Bijbel twee vrouwenfiguren aan te wijzen, die niet geheel in dit kader passen, te weten de profetes Debora en koningin Esther. Het markante in beiden is het feit, dat zij op een grooter tooneel haar rol spelen en wel door op een kritiek oogenblik als redsters

der geheele gemeenschap op te treden. Daarmede echter houdt de overeenkomst tusschen deze heldinnen ook op. Want, afgezien van dit ééne punt, is er geen grooter tegenstelling denkbaar, dan tusschen de fiere, overheerschende persoonlijkheid der profetes en de bescheiden, verstandige, bekoorlijke vorstin, die in de afgeslotenheid van het vrouwenvertrek haar voorzichtige plannen beraamt. Van koningin Esther mogen we dan ook zeggen, dat zij zich alleen door haar toevallige opdracht onderscheidt van andere Joodsche heldinnen, en overigens in haar doen en laten een zuivere vertegenwoordigster is van het normale Bijbelsche vrouwentype. Ofschoon zij door het lot geroepen is om voor het bestaan van haar volk te strijden, blijft zij stil achter de schermen en werkt daar met de kleine middelen, die een vrouw ten dienste staan. Het mooie gewaad, dat zij aantrekt voor de eerste, ongevraagde audiëntie bij den koning, de handige enscèneering der twee maaltijden, het voorzichtig versterken van haar overwicht op den wispelturigen Ahasverus en dan ten laatste het uitlokken der dramatische ontknooping, missen op zichzelf beschouwd alle grootheid, zijn slechts van een treffende, praktische doelmatigheid. Maar deze handige bedenksels van een echt vrouwelijken geest krijgen een ontroerende schoonheid door de wijze waarop Esther, met volkomen wegcijfering van zichzelf, voor de zaak der gemeenschap haar leven wil geven. Deze zwakke vrouw, alleen en zonder vrienden in een onbetrouwbare omgeving, moet als het ware tastend haar weg zoeken. Iedere verkeerde stap kan eigen ondergang en die van haar volk beteekenen en toch beraamt zij met rustige zekerheid haar plannen, heeft zij de kalme zelfbeheersching om wikkend en wegend met de doodangst in het hart den moeilijken weg te gaan. In Koningin Esther is de typische heldhaftigheid belichaamd, de zedelijke moed, die eigen lijden niet telt, die zelfs, al zou het leven er mee gemoeid zijn, zonder misbaar en ophef de taak volbrengt, welke er te verrichten valt.

Is dus deze Joodsche gemalin van den Perzischen despoot een persoonlijkheid, die geheel thuis behoort in de rij der bekoorlijke vrouwenfiguren van onze overlevering, anders is het met de profetes Debora gesteld. Zij staat alleen in onze historie en dit isolement geeft haar een geheel aparte beteekenis. Debora heeft geleefd $\pm$ 950 v.d.g.j., in de dagen, dat de eerste aanvalskracht der in Kanaän binnendringende Hebreërs sterk afgenomen was. De Kinderen Israëls verdedigden in deze dagen met moeite het reeds veroverde gebied tegen de macht der inheemsche heerschers. Vooral in het Noorden dreigde gevaar; daar maakte een coalitie van Kanaänietische vorsten zich gereed om het bezit van de strategisch en economisch zoo uitermate gewichtige Jesreëlvlakte aan Israël te betwisten. De Hebreërs, door onderlinge twisten verdeeld en stamsgewijze over Palestina verspreid, dachten niet aan afweer, noch verdediging. Eerst het woord van een vrouw zou hen uit die doffe werkeloosheid opschrikken. Debora, de profetes, die in deze dagen reeds de functie van richter bij haar eigen stam bekleedde, neemt het initiatief tot de groote daad, welke de verovering van Kanaän door de Kinderen Israëls voorgoed zal bevestigen. Hoe echter treedt zij op! Hier is geen sprake van schuchter op den achtergrond blijven, om indirect haar invloed te laten gelden. Debora spreekt en handelt als de meesteres die gehoorzaamheid

eischt! Zij is het, die de legerhoofden bij zich ontbiedt, die zelfs de hoeveelheid der op te roepen strijders bepaalt. Zoo volkomen is deze vrouw de leidende kracht der onderneming, dat de door haar aangewezen opperbevelhebber zijn taak slechts wil aanvaarden, als zij hem met haar tegenwoordigheid steunt.

In deze geheele episode, die vol glorie voor Israël eindigt, speelt Debora dus als hoofdpersoon een rol, welke in geen enkel opzicht strookt met de normale positie van de vrouw in deze samenleving. Eerst zien we haar een gewichtig bestuurs- en rechtelijk ambt uitoefenen, om daarna zelfs op militair en politiek terrein haar wil aan de gemeenschap op te leggen; een feit, dat in onze lange historie nooit meer is voorgekomen. Hoe is deze plotse-linge afwijking van het gewone vrouwentype te verklaren? Wel, uit de bijzondere omstandigheid, dat in de Debora-figuur niet de vrouw, maar de profetes overheerscht. Zij handelt niet gedreven door haar gevoelens van echtgenoot, moeder of nationaal voelende vrouw, maar als een door God bezielde leidster, die dát moet verrichten, wat Zijn woord haar dwingt te volbrengen. De juichende zege-zang, door Debora na de behaalde overwinning aangeheven, levert daarvan het overtuigend bewijs. Hier spreekt de profetes van zichzelf als van het instrument, waarvan de God van Israël zich heeft bediend om het volk tot den strijd op te roepen. Ofschoon zij de geheele onderneming op touw heeft gezet en deze, onder haar onmiddellijke leiding, tot een goed eind is gebracht, vindt men in het Deboralied geen enkele zinssnede, die erop wijst, dat zij zich iets anders heeft gevoeld dan uitvoerster van een Hoogen Wil. De vrouw is hier geheel opgegaan in de door de Godheid geroepen leidster, de sexe heeft daardoor haar beteekenis verloren, want elk wezen, waarover de Heilige inspiratie is gekomen, is reeds daardoor boven alle volks-genooten verheven!

Met deze enkele greep uit de schat van schoonheid, welke in de teekening der Bijbelsche vrouwenfiguren gevonden wordt, moeten we in dit artikel volstaan. Maar is uitvoeriger voorlichting eigenlijk niet overbodig? Men behoeft immers geen vakkennis of een bijzondere begaving te bezitten om zelf deze schoonheid te ontdekken. Ieder vrouwenhart, dat in staat is om eigen willen en streven in deze liefhebbende en dienende vrouwen terug te vinden, zal intuïtief haar ontroerende bekooring voelen, begrijpen en waardeeren.

CAROLINA EITJE.

Die Jüdische Frau in Palastina

Um das Wesen der jüdischen Frauenwelt in Palästina, ihre Probleme, Leistungen und Aufgaben zu verstehen, muss man sich klarmachen, aus welchen verschiedenartigen Kreisen sie zusammengesetzt ist.

Vor zwei oder drei Jahrzehnten, als die Einwanderung der Juden, die aus nationalen Gründen nach Palästina strebten, einsetzte, fanden sie hier in den Städten eine beträchtliche Schar van eingeborenen und eingesessenen jüdischen Familien vor, und zwar teils Aschkenasen und teils Sepharden. Die Frauen dieser Kreise führten ein Leben so enger Begrenzung und Beschränkung wie es unsere

Urgrossmütter geführt haben mögen. Die Töchter der orthodox religiösen aschkenasischen Familien genossen entweder gar keinen Schulunterricht oder — in den Schulen der Alliance Israelite Universelle und etwas später auch in der Eveline de Rothschild-Schule — einen Elementarunterricht, der sie gerade hinreichend befähigte, die Gebete nachzulesen und Stickereien anzufertigen. In blutjungem Alter wurden diese unwissenden Mädchen, die kaum jemals über die Grenzen ihres engsten Stadtviertels hinausgekommen waren, an einen ihnen unbekannten, nicht von ihnen, sondern von den Eltern ausgewählten Mann verheiratet. In der Ehe, in der dann die meisten Frauen eine grosse Zahl von Kindern gebaren, hatten nur die wenigsten eine Möglichkeit, sich an der Seite verständnisvoller Männer geistig weiterzubilden. Ihr Leben verlief zwischen den Wänden des eigenen Hauses, den Häusern der Nachbarinnen, der Synagoge und der Klagemauer, ohne einen Ausblick auf das umgebende Land und die neuen Kräfte, die sich darin zu regen begannen. Ihre Töchter zogen sie auf wie sie selbst aufgewachsen waren — mit dem Ziel, sich zu verheiraten und dem Manne zu dienen. Auch in der heutigen Generation der Enkelinnen bestehen vielfach noch die gleichen Verhältnisse.

Ähnliche Verhältnisse herrschten bei den sephardischen Jüdinnen der wirtschaftlich besser gestellten Kreise — und dass diese, statt der puritanischen Einfachheit der frommen Aschkenasinnen, mehr Wert auf körperliche Schönheit und Eleganz und geringeren Wert auf die Erwerbung eines — wenn auch minimalen — Schulwissens legten.

Mit der Einwanderung der ersten — fast durchweg osteuropäischen — Frauen, die von der aufsteigenden nationalen Welle getragen, ins Land kamen, stiess zu diesem Frauenkreise ein zweiter, dessen geistiges Niveau von dieser abgeschlossenen und verträumten Welt um Jahrhunderte der Kulturentwicklung verschieden erschien. Es waren dies jüdische Mädchen aus Russland, vorwiegend mit Gymnasial- und akademischer Bildung, die in der russischen Revolution und im erfolgreichen Kampfe um die Befreiung und Gleichberechtigung der Frau, Selbstständigkeit, Selbstbewusstsein und hohes Verantwortungsgefühl erworben hatten. Beseelt von einer glühenden Sehnsucht nach dem jüdischen Nationalheim kamen diese jungen Frauen als selbständige, in ihrem geistigen Leben vom Manne unabhängige Wesen, mit dem Mute, den einsamen Weg der eignen Individualität zu gehen, ins Land, um mit ihrer Hände Arbeit an der friedlichen Wiederoberung des Bodens teilzunehmen.

Der Weg dieser ersten Pionierinnen war schwer und dornenvoll. In den bestehenden privatwirtschaftlichen ländlichen Kolonien hatte man keinerlei Verständnis und Bedarf für diese weibliche Mitarbeit, umsoweniger als den Frauen jede landwirtschaftliche Ausbildung mangelte. Auch in den sich bildenden Arbeiterkolonien hatte man wenig Vertrauen zu der weiblichen Leistungsfähigkeit und war nur bereit, einigen der Mädchen des Kochens und Zimmerräumen zu überlassen. Da diese Arbeit eintönig und nicht eigentlich produktiv war und nur in einer losen Beziehung zu der von den Mädchen erhofften Teilnahme an der Erschliessung des Bodens stand, so wurde sie von ihnen nur widerwillig und als äusserster Notbehelf geleistet. Es kam hinzu, dass die Mädchen, die in ihren Bildungsjahren von ganz

anderem Streben erfüllt gewesen waren, diese Arbeit weder gut, noch sachgemäss leisteten und daher die Unzufriedenheit ihrer männlichen Kameraden erregten. Gering geachtet von diesen, ohne jede menschliche Beziehung zu den eingesessenen orthodoxen Frauen des Landes zogen viele dieser Pionierinnen — soweit sie nicht als Gattinnen von Arbeitern Boden unter den Füßen gewannen — unstät im Lande umher. Mitunter schlossen sich mehrere von ihnen zu einer Gruppe zusammen, die es versuchte, am Weichbild der Städte durch Gemüsebau und Hühnerzucht zu wirtschaftlicher Unabhängigkeit zu gelangen — was ihnen aber nur in wenigen Fällen glückte. Viele von ihnen sind frühzeitig durch Krankheit, Erschöpfung und Enttäuschung zu Grunde gegangen. Aus dem unglückseligen Schicksal dieser Ersten, die zu Märtyrern ihres nationalen Glaubens wurden, lernten die späterkommenden Frauen die dringende Notwendigkeit einer fachlichen Ausbildung und gründlichen Berufsausbildung.

Die Erste, welche die Forderung nach Ausbildung der Frauen in den für sie geeigneten Zweigen der Landwirtschaft erhob, war Hannah Maisel. Ihrer zähen Energie gelang es kurz vor dem Kriege, die Zionistische Organisation und den Verband jüdischer Frauen für Kulturarbeit in Palästina zur Errichtung der landwirtschaftlichen Frauenschule in Kinereth zu bewegen, die aber dann, infolge der Kriegszustände, bald aufgegeben werden musste. Inzwischen aber hatte sich die Erkenntnis der Notwendigkeit solcher Ausbildung durchgesetzt; im Kriege und danach entstand eine Reihe von hauswirtschaftlichen und landwirtschaftlichen Ausbildungsinstituten für Mädchen, und die grosse Einwanderungswelle, die nach dem Kriege und der Balfour Deklaration ins Land strömte, brachte eine ganze Anzahl gut ausgebildeter Frauen mit sich.

Um zuerst die Entwicklung dieser Einwanderung von Arbeiterinnen weiter zu verfolgen: ein Teil der ausgebildeten Mädchen fand schnell Unterkunft in den Siedlungsgenossenschaften und im S'dud Awodah (Siedlung der Tagelöhner), die ausserdem auch noch eine erhebliche Anzahl ungelerner Arbeiterinnen, die sich inzwischen mit den Genossen verheiratet hatten, als deren Ehefrauen aufnehmen mussten. Es ist und bleibt jedoch ein Problem der Kwuzah, dass sie nur eine begrenzte, hinter der Zahl der männlichen Mitgleider weit zurückbleibende Anzahl weiblicher Arbeitskräfte absorbieren kann, und auch diese vorwiegend in der — bei den Pionierinnen sehr unbeliebten — Reinigungs- und -Küchenarbeit. Das führte besonders in den Jahren der stärksten Einwanderung zur Arbeitslosigkeit vieler Frauen mit ihren bedenklichen Nebenerscheinungen von Not, Verzweiflung und sittlicher Gefährdung. Auch die, welche in den Kwuzoth unterkamen, bekamen alle Härten des Pionierlebens zu spüren: Sommerglut und Winterfrost ohne ausreichend schützende Behausung und Kleidung, ungenügend eingerichtete Küchen mit einem häufigen Mangel an Lebensmitteln, in denen ungelübte Kräfte dem verschiedenartigen Geschmack der aus verschiedenen Ländern stammenden Genossen gerecht werden sollten, und dazu die inneren Schwierigkeiten, die sich aus dem Zusammenleben von 3—4 Mädchen mit 20—30 Burschen — lauter junge, kräftige, aus dem Zusammenhang mit ihren Familien losgelöste und deshalb umso mehr

nach enger Gemeinschaft mit einem andern Menschen lebende Leute — ergaben.

Noch schwieriger war die Lage der Mädchen, die keine Aufnahme in den Kolonien fanden und arbeitsuchend von Ort zu Ort irrten, bis viele von ihnen körperlich und moralisch zusammenbrachen. Diese Verhältnisse, bei denen wertvolle junge Menschenleben zweck — und ziellos aufgeopfert wurden, erfahren schliesslich durch zwei gleichzeitig entstehende Erscheinungen eine Linderung: dank den neu aufgenommenen Bemühungen von Hannah Maisel—Schochat, die sich an die 1920 gegründete Weltorganisation zionistischer Frauen wandte, entstand die Haushalts- und Kochschule für Arbeiterinnen (Hötel) in Tel-Aviv und etwas später die Landwirtschaftsschule in Nahalal, die zusammen mehrere Dutzend Mädchen aufnahmen, um sie gründlich in der praktischen Arbeit auszubilden. Gleichzeitig begannen unter der Leitung von Ada Fischmann und andern führenden Mitgliedern der Arbeiterinnenorganisation verschiedene kleine und grosse Arbeiterinnenbetriebe zu entstehen, d. h. landwirtschaftliche Betriebe in denen Mädchen teils angelernt wurden teils Gelegenheit zur Ausübung ihrer bereits vorhandenen Kenntnisse erhielten, wobei ein Teil der Genossinnen immer in land- oder hauswirtschaftlicher oder gewerblicher Nebenarbeit in den Kolonien und Städten zum Unterhalt der Siedlung beizutragen hat. Die Zahl dieser Frauensiedlungen nimmt ständig zu, und wenn erst die grosse Arbeiterinnensiedlung in Ness Zionah, die für 500 Mädchen geplant ist, in vollem Betriebe sein wird, so werden diese Siedlungen ein sehr grosses und wichtiges Mittel zur Ausbildung und Beschäftigung der Frauen des Landes bilden. Eine volle Lösung der Arbeiterinnenfrage bieten diese Frauensiedlungen allerdings nicht, da sie die Mitglieder nur solange sie unverheiratet und kinderlos sind, aufnehmen können und sie daher entweder zum Zölibat oder doch zur Kinderlosigkeit hindrängen.

Gleichzeitig mit den Arbeiterinnen kamen, getragen von den 4 grossen Einwandererwellen der nationalen Palästina-bewegung, Frauen andrer Art ins Land. Die ersten Kolonisten — die Biln und Siedler der Rothschildschen, privatwirtschaftlichen Kolonien, hatten ihre jungen Frauen und Schwestern sowie ältere weibliche Familienmitglieder mitgebracht. Wenn man diese inzwischen alt gewordenen Frauen heute in ihren stattlichen Kolonistenhäusern inmitten ihrer blühenden Plantagen trifft, so vergisst man leicht dass auch sie einmal junge Pionierinnen von hohem Streben und eisernem Willen waren, bereit, in Zelten und Baracken, in unwirtlicher Fiebergegend, die Unbilden der Witterung, der Moskitoschwärme, den Mangel jeglichen Luxus zu ertragen, bis die ersten Obstgärten angelegt, die ersten Strassen gebaut, Häuser und Ställe errichtet waren. Wenn die Pflanzungskolonien in Judäa und Samaria schliesslich zu Blüte und Wohlstand gelangten, so ist dies zum grossen Teil der Ausdauer und Opferkraft dieser „baalebatischen“ Frauen zuzuschreiben. Erst später als diese Kolonisation einen ausgesprochen bürgerlichen Charakter annahm, wurden viele der Kolonistenfrauen ihren einstigen Idealen und ihrer eigenen Vergangenheit untreu, indem sie ihre Töchter statt zur produktiven Arbeit — zum Klavierspielen und Französischparlieren anhielten. In der zweiten Phase der Palästinasiedlung, die in kul-

tureller Hinsicht besonders durch die Errichtung des hebräischen Schulwerkes gekennzeichnet ist, kam eine ganze Anzahl von Lehrerinnen, Kindergärtnerinnen und Schulpflegerinnen ins Land; daneben erfolgte ein weiterer Zustrom von Frauen aus den Schichten der Intelligenz!

Ärztinnen, Krankenpflegerinnen, Beamtinnen, auch einige Künstlerinnen, die es drängte ihre Berufe zu Gunsten des palästinensischen Jischub auszuüben. Unter diesen Frauen gebührt besonders den Lehrerinnen und Kindergärtnerinnen das Verdienst, dass sie — gemeinsam mit den Arbeitern und Arbeiterinnen — entscheidende Schritte zur Erfüllung der hebräischen Sprache mit dem Leben des Tages und der sich bildenden neuen Gemeinschaft getan haben. Die Bedingungen unter welchen Ärztinnen und Krankenpflegerinnen an Plätzen zu arbeiten hatten, an denen es an den elementarsten hygienischen Vorrichtungen mangelte, unter denen Lehrerinnen und Kindergärtnerinnen in ganz ungeeigneten Schulräumen, deren Wände sie selbst kalkten, deren Fenster sie verkleben, in denen sie jedes Gerät und Spielzeug selber anfertigen mussten — diese Bedingungen waren so, dass auch von diesen Frauen unerschrockener Pioniersgeist zu ihrer Erfüllung verlangt wurde. Sind auch heute die äusseren Bedingungen für solche Arbeit stellenweise noch recht schwierig, so sind sie doch unvergleichlich leichter als die, jener ersten Angehörigen der geistigen Berufe.

In den Jahren vor dem Kriege begann und nach dem Kriege wuchs in starkem Masse auch die Einwanderung jener Frauen, die ohne eigentlichen Beruf, als Gattinnen von Organisationsbeamten, Lehrern, Kaufleuten, Ingenieuren, Ärzten und anderen Akademikern mit ihren Familien ins Land kamen. Soweit diese Frauen selbst überzeugte Zionistinnen waren, nahmen sie es willig auf sich, auf viele Errungenschaften der Zivilisation zu verzichten, die sie in Europa als selbstverständlich hingenommen hatten: statt des elektrischen Lichtes gab es hier nur Petroleumlampen, das Wasser musste man mühselig vom Brunnen ins Haus tragen, die Wohnungen in arabischen Häusern waren unzuweckmässig und oft mit Ungeziefer erfüllt, wichtige Haus- und Küchengeräte sowie viele bisher gewohnte Lebensmittel und Bekleidungswaren waren nicht aufzutreiben, und die jemenitischen Frauen und kleinen Mädchen, die sich als einziges Hauspersonal anboten, mussten von Grund auf angelernt und erzogen werden. Diese Schwierigkeiten konnten in normalen Zeiten der Gesundheit und Leistungsfähigkeit wohl mit in Kauf genommen werden, machten sich aber in Krankheitstagen und Zeiten der Schwangerschaft und des Stillens schwer fühlbar. Am schwersten wurden diese Unbilden natürlich von den Frauen ertragen, die, ohne selbst vom Willen zum Aufbau des Landes beseelt zu sein, ihren Gatten in eine fremde Welt, die ihnen als Verbannung erschien, gefolgt waren.

Heute, da man in Palästina moderne jüdische Wohnviertel mit komfortablen Wohnungen, fliessendem Wasser, elektrischem Licht hat, da Landesindustrie und Import eine grosse Auswahl von Waren auf den Markt werfen, da man genügend Hauspersonal — zum Teil sogar schon Geschultes — zur Verfügung hat, im Restaurant, Café, Theater und Kino Abwechslung und Anregung finden kann, ist die technische Einrichtung des Lebens bedeutend leichter ge-

worden als vor 30, 20 ja 10 Jahren. Die Hauptschwierigkeiten des Einlebens bestehen heute in mehr innerlicher Beziehung, in der Gewöhnung an eine noch unfertige, von vielen verschiedenen Strömungen und den Traditionen vieler Länder beeinflusste Kultur, in welcher der Westler wie der Östler vieles von seiner Eigenart und seinen Lebensformen opfern muss, um mit der Umgebung zu einer Einheit zu verschmelzen. Diese innerlichen Opfer empfindet die jüdische Frau besonders schwer dann, wenn sie nicht nur sie selber, sondern auch ihre Kinder betreffen. Es darf nicht verheimlicht werden, dass eine ganze Anzahl von Frauen, die Kraft zu solcher teilweisen Aufgabe der Individualität nicht besitzen — sie schliessen sich selbst in einen engen Zirkel von Gleichgesinnten (meistens statt Hebräisch die Sprache ihres Herkunftslandes Sprechenden) ein, errichten um sich soziale und kulturelle Scheidewände, entziehen vielfach ihre Kinder dem Unterricht und Verkehr mit den Kindern der breiteren Volksschichten und erziehen sie mit dem Blick auf den Luxus und die Kultur Europas. Diese Versündigung an der Demokratie und dem Gemeinschaftssinn, die unerlässlich sind für die Errichtung einer neuen Gesellschaft reicht bis in die Kreise der Arbeiterinnen hinein, von denen viele — für sich selbst vollständig anspruchslos — für ihre Kinder Ansprüche stellen, die das karge Leben im Lande und in ihrem Beruf unmöglich erfüllen kann.

In die Klasse der bürgerlichen Frauen gehören auch jene vielen Hausmütter und Haustöchter, welche die sogenannte vierte Alijah, die Einwanderung von Familien — meistens aus dem Händler- und Handwerkerstand — mit etwas Kapital mit sich brachte. Manche von ihnen sind zu einer Fortsetzung ihrer kleinbürgerlichen Existenz gelangt; andre sind wirtschaftlich und seelisch gescheitert. Ein gewisser Prozentsatz ist in der neuen Umgebung von der Welle des Patriotismus erfasst und über sich selbst hinausgehoben worden. Im Ganzen freilich hat diese Einwanderung mit ihren geistig nicht besonders hochstrebenden Frauen wenig zur Schaffung einer Gesellschaft mit neuen festen kulturellen Stützen beigetragen.

Zu erwähnen sind noch die Hunderte von orientalischen Jüdinnen, die in den letzten Jahren aus Jemen, Persien, Mesopotamien, Kleinasien, Marokko ins Land strömten. Sie bilden die wirtschaftlich und kulturell tiefste Schicht des Judentums, sind fast sämtlich Analphabetinnen, von krassem Aberglauben, wenig an systematische Arbeit gewöhnt und durch Jahrhunderte der Rechtlosigkeit und Abhängigkeit vom Manne tief herabgewürdigt. Sie zu erziehen und auszubilden, ist eine der wichtigsten Aufgaben ihrer höher entwickelten aschkenasischen Schwestern.

Bei den ungeheuren Kulturunterschieden, die zwischen den einzelnen Frauenkreisen bestehen, werden natürlich noch viele Jahre vergehen bis sich ein bestimmter palästinensischer Frauentyp herausbildet. Im heutigen Entwicklungszustande führt kaum eine Brücke des Verständnisses von der Arbeiterin in der Kwuzah zur Rentnerin in einem Villenviertel und von ihr zur persischen Einwandererin — erst in der durch die gemeinsame Volksschule hindurchgegangenen zweiten oder dritten Generation werden die scharfen Gegensätze überbrückt werden können.

Ein Gebiet, auf dem sich diese Gegensätze empfindlich bemerkbar machen, ist das der politischen und sozialen

Stellung der Frau. Während die Pionierin, die alle Mühen des Aufbaues mit dem Manne teilt und die gut erzogene Frau der Städte selbstverständlich Anspruch auf die volle Gleichberechtigung erhebt, die sie in ihrem Herkunftslande bereits genoss, stehen die streng orthodoxe eingessene Frau des Landes und die eingewanderte Orientalin dieser Frage gleichgültig, in vielen Fällen sogar aus religiösen Gründen ablehnend gegenüber, und es fällt ihren Männern nicht schwer, sie bei der Diskussion über diese Frage als geistig und seelisch inferior zu stempeln.

Eine wichtige Aufgabe bei der Überbrückung dieser Gegensätze und der Erziehung der kulturell rückständigen Volksschichten fällt den Frauenorganisationen des Landes zu. Schon seit Jahrzehnten gab es im Lande Vereine orthodoxer Frauen, die sich mit irgendeinem Gebiet der Wohltätigkeitsarbeit beschäftigten: „Gmilut Chessed“ gab Unterstützungen in Bargeld, „Linath Zedek“ sorgte für Unterbringung von Obdachlosen, „Eser Joldot“ unterstützte arme Wöchnerinnen und unterrichtete Mädchen im Schneider- und Handarbeiten, „Esrat Naschim“ gelang es, durch Heranziehung ausländischer Mittel ein Irrenhaus einzurichten.

Aus der Bahn stückweiser Wohltätigkeitsarbeit herausgehoben und in diejenige planvoller sozialer Arbeit hineingelenkt wurden diese Bestrebungen erst nach dem Kriege, nachdem das Wirken der starken amerikanischen Frauenorganisation „Hadassah“ sich im Lande fühlbar gemacht hatte. Damals entstand die „Histadruth Naschim Ibrioth“, zuerst in Jerusalem, dann — unter Henrietta Szolds Mitwirkung — in andren Orten, mit dem klaren Ziel nicht nur der sozialen Hilfe für Mutter und Kind, sondern auch der Erziehung der Frauen des Landes zu sozialer Verantwortung. Diese Organisation, die heute in 12 Orten des Landes ihre Gruppen hat, bakannte sich allmählich immer deutlicher zum Programm der Jugendfürsorge, der alle ihre Institute: Säuglingsheim, Tageskrippen, Kindergärten, Distriktspflege, Milchverteilung, Ferienkolonien etc. dienen. Vor zwei Jahren wurde auf Veranlassung der Histadruth Naschim Ibrioth in Palästina ein Bund der Frauenvereine gegründet. Diesem gehört u. a. auch die „Vereinigung jüdischer junger Mädchen“ an — ein Verein zur Selbsthilfe, Weiterbildung und Geselligkeit sowie die „Gesellschaft für Gleichberechtigung der Frauen“ deren leitendes Komitee seit Jahren einen unermüdlichen Kampf für die rechtliche und politische Stellung der Frauen führt.

Die Arbeiterinnen haben sich seit Jahren innerhalb der allgemeinen Arbeiterorganisation zur „Moazat-ha-Poaloth“ einer Frauengruppe zur Wahrung der Arbeiterinnen — Interessen zusammengeschlossen. Ausserdem gibt es Vereinigungen der Lehrerinnen, Kindergärtnerinnen, Krankenschwestern.

Die ausländischen Frauengesellschaften „Verband jüdischer Frauen für Kulturarbeit in Palästina“ und „Hadassah“ hatten auf die Organisierung der palästinensischen keinen Einfluss erstrebt, sondern nur Institute im Lande errichtet. Auch die „Weltorganisation zionistischer Frauen“ folgte in den ersten Jahren ihres Bestehens diesem — in Anbetracht der erwiesenen Fähigkeit palästinensischer Frauen, sich selbst zu organisieren — richtigen Prinzip und begann erst später mit der Gründung einer „Landeswizo“, welche eine beträchtliche Gruppe in Tel Aviv hat.

Nach den Beschlüssen der letzten Wizo-Konferenz steht zu hoffen, dass die Konkurrenz der Wizo-Gruppe mit den autonomen Frauenorganisationen des Landes abgelöst werden wird durch ein enges Zusammenarbeiten in einem gemeinschaftlichen Council, zusammengesetzt aus Wizo, Moazat-ha Paaloth, (Arbeiterinnen-Organisation), Moazat-ha-Irgunnin (Bund der palästinensischen Frauenvereine) und hoffentlich auch Hadassah. Eine solche Gesamtorganisation kann nicht nur für die Informierung des Auslandes sondern besonders auch für die Erziehung der palästinensischen Frauen zur verantwortlichen Teilnahme am öffentlichen Leben viel leisten.

Das Feld der Frauenarbeit in Palästina ist noch sehr ausdehnungsbedürftig. Frauenrechtsschutz, Mädchenbildung, Mädchen-Berufsausbildung, Kinderfürsorge sind Gebiete, auf denen die Frauen noch unendlich viel zu leisten haben. Aber neben dieser öffentlichen Betätigung ruht auf jeder palästinensischen Frau die Pflicht, ihr ganz persönliches Verhältnis zu ihrer Umwelt so zu gestalten, das sie sich mit ihrem ganzen Leben für die Verschmelzung der heterogenen Teile zu einer demokratischen auf sozialer Grundlage beruhenden und wahrhaft menschlichen und jüdischen Gemeinschaft einsetzt.

JERUSALEM.

HELENE HANNA THON.

Brief uit Haifa

Moelijk is 't mensen, die nooit bergen gezien hebben, een beschrijving daarvan te geven. De afbeeldingen zelfs zullen niet veel kunnen bijdragen aan 't begrip bergen, wil 't lijken op dat begrip, dat de bergbewoner er zich van maakt.

Evenzoo is 't met 't vertellen van dat wat we meemaakten in Palestina. 't Is of ik hier een brief schrijven moet van één planeet naar een andere — want we zijn meer dan werelden van elkaar af.

De dingen die hier voorkwamen, hebben ons dat in al z'n afmetingen laten voelen. De kranten hebben er zich een tijdje mee beziggehouden, om dan weer plaats te maken voor andere vragen, die aan de orde van den dag waren, en er zal hier en daar nog wel eens een bericht verschijnen, hoe 't met 't onderzoek, dat in de dingen gesteld wordt, is afgelopen.

Wat heeft de Joodsche vrouw gedaan in den tijd van de aanvallen?

Iedere huismoeder heeft eerstens alle mensen, die om bescherming kwamen, opgenomen. Alle kamers, haar keuken, 't platte dak en vaak de waschkelder werden in beslag genomen. Meestal hadden de vluchtelingen geen tijd om te vertellen wie ze waren, noch om te vragen of ze binnen mochten komen. Ze kwamen — met kinderen, met huisraad soms, en er werd plaats gemaakt. In ons huisgezin van 4 mensen waren er eenige dagen 17 — dat was nog niet eens veel.

In vele huizen heerschte hongersnood, want 't is niet de gewoonte provisiekelders te hebben, met 't oog op vlug bederf.

In vele huizen was zelfs geen geld. Dagen lang zaten de mensen zonder vleesch, en de petroleum, 't eenige middel om mee te koken, raakte op.

De ziekenhuizen waren de centralen — alle inlichtingen gingen van daar uit, want alleen daar was de telefoon niet afgesneden. (De regeering had dien maatregel moeten nemen.) Als er een oogenblikje zonder gevaar was, werden gauw de noodzakelijkste levensmiddelen ingekocht en de dringendste gesprekken gevoerd, en meteen vernamen dan 't nieuws uit 't land.

De allerarmste Joodsche bevolking, die woningen in de Arabische wijken had, kwam naar 't Joodsche kwartier — hier halverwege den Karmel op gelegen. — Dikwijls had ik platen gezien van mensen, die voor een pogrom vluchtten — angstige, gebogen gestalten, gehuld in warme doeken en met pelsmutsen op — achter hen sneeuw — sneeuw zonder einde.

Hoe anders deed dat hier aan — in Haifa: beneden de groote blauwe boog van de zee en daarboven de brandende hemel (wie voelde de hitte in die dagen? behalve de Engelsche soldaten misschien), maar dan die zelfde gebogen gestalten, zij 't dan ook in hun zomerplunje — zij klauterden den berg op met slepen van kinderen — lasten droegen ze, meest gekleurde kapokdekens, waar hun pannetjes uitpuilden en familie-portretten. —

Aldra ruimde men de scholen voor hen uit en vonden ze een rustig plekje, eerst op de tegelvloeren en later op matten. Ze richtten zich in, zoo goed als 't ging en begonnen over hun lot te klagen.

Eenige dames, die zich reeds vroeger verdienstelijk gemaakt hadden met zuigelingenverzorging, weeshuizen, e. a., kwamen voor deze mensen koken. Vrijwillige gaven en later 't geld, dat uit Amerika kwam, werd gebruikt om de kosten te dekken. Achthonderd mensen werden in Dr. Biram's school ondergebracht en ongeveer evenveel vonden hun toevlucht in privaatwoningen.

't Was een treurig schouwspel dit alles. Wat moest er van worden in de toekomst?

't Werkje van de hulpvaardige dames was ook geen kleinigheid. Ze kookten op primussen (een soort petroleumstel voor 1 pan) voor al deze mensen, en moesten nog daarbij de treurige en soms brutale klachten van hun beschermelingen aanhooren. Voor 't grootste deel bestonden die uit Sefarden — dat zijn Arabische Joden — Joden, die al geslachten lang in Palestina leefden en die kleeding en gewoonten van de Arabieren overgenomen hebben. Hun voedsel bestaat dan ook uit vruchten, groenten, rijst en olijven.

Zij nu, kregen — evenals alle anderen — Europeesch voedsel en wittebrood inplaats van 't platte Arabische pannekoekachtige brood, dat ze in den regel zelf bakken. Toen men dus overging naar bruinbrood, omdat er tijdelijk niet anders gebakken werd, gooiden allen hun brood in een hoek en toonden hun ontevredenheid. Ze begonnen onder elkaar te kibbelen, en als men hen verzocht op te ruimen of te dweilen, was 't antwoord meestal: Waarom juist ik?

Een groote moeilijkheid was 't bezorgen van groenten. Na de vreeselijke dingen, die gebeurd waren, konden de Joden niet meer als vroeger op de Arabische markt kopen: ook kocht geen vrouw meer visch en weigerde men natuurlijk de Hebronner druiven hier, die reeds in Jeruzalem geweigerd werden, hoe goedkoop men ze ook aanbod.

Men was dus aangewezen op de groenten uit de Joodsche nederzettingen. Daarbij maakte zich Nahalal, de meisjeskolonie van Hanna Maisel, zeer verdienstelijk. Groote voorraden melk en eieren werden gereed gehouden, gevogelte werd geslacht en schoongemaakt, verbindingen werden gevonden met de Emek Kolonies, die brachten wat ze aan groenten hadden. Van Haifa uit gingen lorries met militairbedekking daarheen en haalden alles af, waarop het hier naar de ziekenhuizen en 't vluchtelingenkamp getransporteerd werd.

Tien dagen werd 't kamp in stand gehouden, maar daar er veel menschen bij de vluchtelingen waren, die geen directe schade geleden hadden, liet men hen allen teruggaan. 't Was hard voor hen, maar er was niets aan te doen. Ze moesten 't in hun woningen maar weer met hun burens zien te vinden! Alleen 40 families, die gevaar liepen in hun vroegere omgeving of die reeds verliezen geleden hadden, bracht men in evenzovele tenten onder op een onbebouwd terrein en sindsdien zorgt de regeering voor hen. De vrouwenorganisatie hielp gedurende den heelen tijd allen aan kleeën en hield de kinderen overdag bezig.

De ergste nood is verholpen, doch geheel normaal ziet het er nog niet uit. De grootste gevangenis van het land bevindt zich in Akka — 't mooie witte stadje, dat we aan den overkant van de baai zien liggen en waarvan we de minarets duidelijk waarnemen. De menschen nu, die verdacht zijn zich aan de moorden en troebelen schuldig gemaakt te hebben, zijn daar ondergebracht en worden voor het verhoor hier naar het gerecht gevoerd, geboeid en begeleid van politie.

De talrijke Arabische familieleden zitten dan op de stoepen van de regeeringsgebouwen. Bedienden van de rechtbank loopen af en aan. Meestal vertellen ze, hoe 't binnen staat met de zaken en pantser-auto's rijden door de stad.

't Is nog niet rustig — 't leven van vroeger heeft z'n gewone aanzien nog niet teruggekregen.

Haifa, 10 Oct. 1929.

E. IZKOVITCH—KANN.

Terugblik

Zijn wij al zoover?

Kunnen wij al stilstaan en achter ons kijken en overzien, wat er gebeurd is? Is de rust al teruggekeerd?

Men kan zich gemakkelijk voorstellen in welk een labiel evenwicht de zenuwen verkeerden van hen, die wekenlang of zelf in gevaar verkeerden hebben of hebben moeten vreezen voor het leven van familie en vrienden; hoe weinig er noodig is om dit nauwelijks herwonnen evenwicht weer een nieuwe schok te geven. Een tijd lang is dan ook met geraffineerdheid deze paniekstemming onderhouden. Dat was de na-oorlog, de kleine oorlog, de guerilla. Een klein vechtpartijtje van Arabieren op een druk punt, stokken, schreeuwen... en men durft er niet goed meer voorbij. Kleine dreigementen, onrust, incidentjes, waarbij geen bloed vloeide, maar die afmatten, uitputten, energie verslonden. Alleen de heel sterken blijven hierbij hun zenuwen volkomen de baas. En zoo heel onschuldig waren deze incidenten ook zelfs uiterlijk niet altijd. Hier en

daar zijn ook na de groote gebeurtenissen nog enkele slachtoffers gevallen.

Toch zijn het slechts betrekkelijk kleine groepen, die daadwerkelijk tot deze daden aangezet kunnen worden. Van vele Arabieren is het bekend, dat zij de hun bevriende, afgelegen Joodsche kolonies beschermd hebben. En ook in Hebron bleek, dat verschillende Arabische families hun burens niet alleen een goed hart toedroegen, maar ze ook met gevaar voor eigen leven in hun huizen verborgen hebben gehouden. Drie Arabieren, die 14 Joden gered hadden, waren in de maand September drie dagen lang gasten van de Joodsche stad Tel-Awiw.

Wat er in de droevige weken van Augustus gebeurd is, is uit de dagbladen genoegzaam bekend. Langzamerhand komen allerlei berichten van ooggetuigen binnen, die ons door hun bijzonderheden eerst een eigenlijk beeld geven, van wat daar in dien korten tijd aan materiele schade niet alleen is aangericht, maar welke ideële waarden ook vernietigd zijn.

Voor de rechtbank te Hebron werd de dertienjarige Judith Reizmann met haar twaalfjarig broertje verhoord. Onder de aangeklaagde Arabieren herkende zij onmiddellijk den moordenaar van haar vader, haar moeder en haar oom. Zij sprak den man, die haar buurman was geweest, aan en zei: „O, Ibrahim, hoe heb je dat kunnen doen? Je bent toch altijd een vriend van mijn vader geweest!”

De jonge Arabier boog het hoofd vol schaamte en de rechtbank was zichtbaar ontroerd.

Judith vertelde in eenvoudige woorden, hoe haar vader, toen men op hun deur begon te hameren, haar en haar broertje toegeroepen had in een boom van den tuin te klimmen en zich in de bladeren te verbergen (bij een sycamore b.v. gaat dat heel gemakkelijk). Van die schuilplaats hebben zij toen gezien, dat men hun vader, moeder en oom, die over de omheining vluchten wilden, gegrepen en met messen afgemaakt heeft.

Ook het jongetje legde een dergelijke verklaring af. Hij deed dit in een zuiver Engelsch, Arabisch en Hebreeuwsch. De Arabische verdediger van de aangeklaagden probeerde den knaap door een kruisverhoor in de war te brengen, wat hem echter niet gelukte. De rechter eindigde het kruisverhoor met de opmerking: „Het heeft geen zin, dezen met den Talmoed opgegroeiden jongen in zijn denken te probeeren te verwarren; hij spreekt de volle waarheid. Deze jongen kan in 't geheel geen leugen spreken; dat is hem heelemaal vreemd.”

Toen de protocollen opgemaakt waren, weigerde de jongen ze te onderteekenen, vóór hij ze nog eens rustig in de Engelsche, Arabische en Hebreeuwsche lezing doorgezien had. Daarna teekende hij. De Arabieren teekenden met een duimafdruk.

Tenslotte is Ibrahim toch vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs, omdat het getuigenis van Judith als zijnde dat van een jong kind, niet afdoende werd geacht.

Judith Reizmann en haar broertje zijn niet de eenige kinderen, die weezen geworden zijn. Alleen in Hebron telt men er 29. Alles bij elkaar zijn er 60 kinderen verweesd en zijn 23 Joodsche vrouwen weduwen geworden.

Wat de bevolking van Safed te verduren heeft gehad, is even erg geweest als wat in Hebron geschied is. Safed en Hebron, de steden met de meest weerlooze bevolking,

zijn het ergste geteisterd. Overal waar tegenweer verwacht werd, is het rustig gebleven of zijn de pogingen tot moord en plunder dadelijk gestaakt. Safed, dat bestaat uit twee afgescheiden gedeelten, een Arabisch deel en de Jodenstad, ligt hoog op de bergen in een schitterende omgeving. Door zijn ligging op groote hoogte, zijn de zomers er koeler dan in andere streken van Palestina. Het is daarom een geliefd zomerverblijf en zoo was ook tijdens den overval het Joodsche hotel stampvol. Toen de nood daar op 't hoogst was, zond de gouverneur een paar mannen, om de bewoners naar 't regeeringsgebouw over te brengen.

Plotseling kwam toen 's avonds tegen 11 uur het geheele Joodsche Safed onder groot gejammer en geweën het terrein van het regeeringsgebouw binnenstormen. Het hoofd der politie had bevolen, dat de Joodsche huizen ontruimd moesten worden, en zoo kwam een menigte van 3000 menschen, grijsaards, kinderen, zieken en gewonden, slechts door een paar fakkels verlicht, op het terrein aan, waar geen plaats was voor allen. Men drong toen het gebouw binnen, maar werd weer teruggejaagd. Men vroeg om brood; brood was er niet. Men vroeg om water; de kraan was kapot. De menschen zaten op den vlakken grond, anderen stonden. Men begon de gebeden voor de stervenden te zeggen. Zoo ging de nacht voorbij. Toen het ochtend werd, kwamen er wel eenige militairen aan, maar de toestand veranderde niet. Een dag en twee nachten lang heeft de stad gebrand. Drie dagen lang konden de Arabieren daar naar hartelust plunderen.

De zon brandde in den tuin van het regeeringsgebouw. Water of melk was er nog steeds niet. De menschen wilden naar hun huizen terug, maar de politie kon geen bescherming beloven. Er was één enkel privaat voor 3000 menschen. Wat dat beteekent, laat zich heel niet indenken. Tegen drie uur 's middags kwam brood, dat de Joden in Tiberias gezonden hadden. Aan een ordeelijke verdeeling viel bij dit gebrek aan organisatie niet te denken. Water was er nog steeds niet. De tweede nacht was nog erger dan de eerste. Elkeen verwachtte een overval op het regeeringsgebouw. In stroomen liep het vuil uit de privaat over het terrein, menschen lagen er in of werden er in geduwd.

Toen de tweede morgen aanbrak, zijn de hotelgasten den gouverneur gaan aankondigen, dat zij goedschiks of kwaadschiks weg zouden gaan. Men heeft hen verlof gegeven weg te gaan, en zij hebben zich toen over de verschillende huizen verdeeld, om een begin van orde voor te bereiden.

„Guerilla” schreven wij boven. Het is niet alleen de psychische uitwerking van de kleine kwellerijen en relletjes, die aantoonen, dat de beweging nog niet ganscheijk tot rust gekomen is; er komt nu ook nog de economische nawerking bij: de boycot. Nog altijd betreft de Joodsche bevolking der steden een deel van haar levensbehoeften van Arabieren, omdat het aantal kolonies nog niet groot genoeg is om alle behoeften te dekken en omdat ook niet altijd de kolonies dicht bij de groote centra liggen. Verschillende Arabieren hebben nu tot den boycot besloten en weigeren levensmiddelen aan Joden te verkoopen. Aan den anderen kant hebben sommige Arabieren het voorbeeld gegeven van niet in Joodsche winkels te willen koo-

pen. Hun agitatoren gaan daarbij heel ver. Zij dringen Joodsche winkels binnen, wanneer zij zien, dat zich daarin Arabische koopers bevinden, sleuren deze met geweld er uit en vernielen de bij de Joden gekochte koopwaren. Het gevolg is, dat in Jeruzalem enz. vele Joodsche winkeliers hun zaken naar een ander en veiliger deel verplaatsen willen.

Bij elke gelegenheid wordt nog met algemeene stakingen bedreigd. Als de regeering eenige toezeggingen geeft, waardoor de rust bij godsdienstoefeningen verzekerd wordt: algemeene staking. Als de Legal Secretary, Norman Bentwich, een Jood, niet verwijderd zal worden: algemeene staking.

Intusschen merkt men ook hier, dat elke boycot een tweesnijdend zwaard is. Oneenigheid tusschen de Mohamedaansche en Christen Arabieren is er al dadelijk het gevolg van geweest. De Mohamedanen zeggen, dat de boycot hoofdzakelijk de winkeliers in de groote steden, die voor 't meerendeel Christenen zijn, ten goede komt, terwijl de (meest Mohamedaansche) landbewoners groote schade lijden, als zij niet aan de Joden verkoopen. De regeering heeft verklaard, dat er weliswaar geen wettelijk verbod is tegen het propageeren van een boycot, maar dat zij met alle kracht zal optreden tegen pogingen tot „Einschüchterung” vóór Joodsche winkels.

Als dit artikel verschijnt, is de commissie van onderzoek waarschijnlijk al in Palestina aangekomen. Intusschen heeft men hierop niet gewacht met het voeren van die processen, die onmiddellijk afgedaan konden worden. Men heeft de ervaring kunnen opdoen, dat de elementen der bevolking, die bij de pogroms van 1921 op heeterdaad betrappt zijn en met geldboeten gestraft zijn, deze keer niet meegedaan hebben. Thans heeft de regeering zich voorgenomen, gebruik te maken van het recht om collectieve straffen op te leggen, d. w. z. wanneer gebleken is, dat een belangrijk deel van een Arabierendorp zich aan uitpattingen heeft schuldig gemaakt, dan wordt het gezamenlijke dorp een groote geldstraf opgelegd en de bewoners moeten dan zelf maar uitmaken, hoe die som verdeeld moet worden.

Ondanks alles keert toch langzamerhand het gewone leven weer terug. Ook waar men innerlijk nog niet heelemaal het gevoel heeft van weer veilig te leven en zich rustig te bewegen, heeft men weer alle uiterlijke teekenen van rust en zekerheid aangenomen, om de Arabische drijvers en hun instrumenten te toonen, dat de Jood in Palestina niet te intimideeren is, dat het groote werk misschien wel even vertraagd is, maar dat het met verdubbelde krachtsinspanning zal voortgezet worden. En ook de stilten, de studeerenden van Hebron, de veelbeproeide stad, uiten zich in dien geest. Wij citeeren hier, wat een der vluchtelingen uit Hebron van uit Jeruzalem aan een der groote Hebreeuwsche bladen schreef:

„Wij zullen naar deze stad terugkeeren, niet met zwaard en dolk, maar met de kracht van de eeuwige waarheid, met moed en vastbesloten om de ruïnen weer op te bouwen. Inplaats van het verwoeste Godshuis, zullen wij een nieuw bouwen en van het dak dezer Synagoge zullen wij in vrede den muezzin groeten, die de geloovige Moslims van de spits der minaret ten gebede roept.”

L. SPITZ—HOOFIEN.

Egoismus als Erziehungsfaktor

Man hat den Egoismus mit dem Odium sittlicher Minderwertigkeit behaftet und dem Kinde schon früh eingeprägt, dass es etwas Unwürdiges und Erniedrigendes sei, das man um der sittlichen Idee des Altruismus wegen zu unterdrücken habe. Damit hat man nichts mehr und nichts weniger unternommen, als das Individuum in Gegensatz zu dem stärksten Triebe seiner Seele zu stellen, man hat es gezwungen, einen übermächtigen Naturtrieb dauernd zu verschweigen, niederzuhalten, zu maskieren und zu verleugnen. Mit dieser allen europäischen Erziehungsmethoden gemeinsamen Einstellung verletzt man unbewusst eine andere, ebenso allgemein anerkannte Erziehungsmaxime: Dass man nämlich mit den einmal vorhandenen Anlagen des Kindes rechnen muss, dass man Erziehungsziele nur unter Nutzbarmachung dieser Gegebenheiten, niemals durch ihre Unterdrückung, erreichen kann. Erziehung ist nicht, dem Kinde irgend welche Gebote aufzuerlegen und es zu deren Befolgung zu dressieren, sondern eine Erziehung, die ihre Aufgabe darin erblickt, die *Natur* des Kindes in *Kultur* zu verwandeln, muss jede sittliche Forderung aus der Seele des Kindes selbst heraus entwickeln.

Es genügt deshalb nicht, das Gebot der Menschenliebe, die Verpflichtung gegen die Allgemeinheit, als Axiom aufzustellen, sondern man muss dieses Sollen in ein Wollen umwandeln, oder besser gesagt, man muss das von aussen kommende Gebot zu einem aus der Seele selbst aufsteigenden umschaffen.

Um die Notwendigkeit einer neuen Fundierung der Erziehung zum Altruismus zu erkennen, muss man sich die ganze Unsicherheit und Verlogenheit klarmachen, die hinter diesem Begriff verborgen ist. Die Befolgung der sozialen Gebote der Nächstenliebe ist nur zu oft mit dem für jede innere Entwicklung hoffnungslosen Seelenzustand einer sittenstolzen Ueberheblichkeit verbunden, die in ihren Konsequenzen zu unerträglicher Intoleranz und Stagnation führt. Oft auch ergibt der Gegensatz zwischen der sittlichen Forderung und dem Egoismus die geheime Ueberzeugung, dass jeder Altruismus persönliche Entsagung bedeutet, ein Umstand, der so häufig menschenfreundliches Tun mit einem säuerlichen Selbstverzicht belastet. Am erfreulichsten ist noch das Resultat eines gewissen Heroismus, der sein Ich freudig der Gemeinschaft opfern möchte, am unerfreulichsten aber jene trotzig (und oft auch als heroisch gegenüber der sozialen Zeitströmung empfundene) Selbstsucht, deren Grundgesinnung sich in dem berühmten Satze ausspricht: „Jeder ist sich selbst der Nächste“. Allgemein darf man wohl sagen, dass, mag die soziale Gesinnung auch noch so tief befestigt scheinen, doch immer die Gefahr besteht, dass in einem entscheidenden Augenblicke die mühsam niedergehaltene Flamme des Egoismus die sorglich aufgebaute Kulturfassade zerstöre. Denn das Naturgefühl selbst ist nicht umgeformt, sondern nur unterdrückt, es ist nicht kultiviert, sondern eingesperrt worden.

Wir müssen wieder zu dem altjüdischen Erziehungswege zurückfinden, der uns unvermerkt durch fremde Einflüsse, vor allem durch den christlichen Geist der Selbstverneinung, verschüttet worden ist. Wenn Hillel den ge-

samten ethischen Inhalt des Judentums in dem Satze zusammenfasst: Liebe Deinen Nächsten wie Dich selbst“, so liegt darin die Erkenntnis, dass es keinen andern Weg zur Nächstenliebe gibt, als den Weg über das Ich, dass kein höherer Massstab und keine bindendere Gültigkeit sich finden lässt, als eben dieses Ich; dass das Maximum an Nächstenliebe nur der Ichliebe gleichkommen, sie niemals übersteigen kann, und dass sie niemals von diesem Zentrum sich abzulösen vermag.

In diesem Zusammenhange ist auch Kropotkin besonders lehrreich. Aus seiner „Gegenseitigen Hilfe in der Natur“ geht mit überzeugender Kraft hervor, dass nur der Egoismus, das Bedürfnis des Einzelnen, zu der Zweckmässigkeit der gegenseitigen Hilfe führt, und dass aus dieser blossen Zweckmässigkeit als natürliche Folge alle jene sozialen Tugenden wie Aufopferung, Geselligkeit u.s.w. hervorgehen.

Um aber von dem Urtrieb des Egoismus zu sozialer Erfüllung zu gelangen, bedarf es eines langen Erziehungsweges, und dieser Weg führt nicht vom Ich fort, sondern gerade tief hinein in sein Zentrum.

Das Kind ist immer egozentrisch. Es wertet die Umwelt in der einen einzigen Beziehung zu sich selbst und hebt alle andern Beziehungen zugunsten dieser einen auf. Diese Beziehungslosigkeit ist asozial. Es gilt für die Erziehung, diese Beziehungslosigkeit aufzuheben, anstatt des absoluten Ichgefühls die Einsicht seiner Beziehung zur Umwelt zu setzen: Das Ich aus der *Subjektivität des Seins* zur *Objektivität des Erkennens* zu führen.

Es dürfte nicht schwer fallen, das von naivem Selbstgefühl erfüllte Kind zur Selbstbeobachtung zu erziehen, denn kein Gegenstand wird ihm so beachtenswert erscheinen, wie eben das eigene geliebte Ich. Und auf diese Selbstbeobachtung kommt es an. Sie ist die Keimzelle für alle Kulturwerte, die aus der Seele des Kindes hervorgehen werden. Das Kind muss Erfahrungen über sich selbst sammeln. Es muss zur Bewusstheit geführt werden. Es muss sich Rechenschaft über die Vorgänge in seiner Seele geben, muss nach Ursachen forschen lernen für die Reaktionen freudiger und trauriger Natur, die das Leben ihm entlockt. Und indem das Kind die Gesetze seines inneren Lebens gewahrt wird, gewinnt es zu sich selbst Distanz. Es ist nicht mehr in sich selbst gefangen, sondern lernt um sich schauen. Es entdeckt die Umwelt. Und nur, weil es seiner bewusst geworden ist, weil es Erfahrungen am eigenen Ich gesammelt hat, kann es Berührung mit den Andern finden. Es fühlt sich nicht mehr in seiner Einmaligkeit, sondern gerade, weil sein Ichgefühl vertieft wurde, ist es nun eingeschlossen in eine Gemeinschaft, Mensch unter Menschen. Weil es nicht umhin kann das eigene Ich und seine Erfahrungen als allgemeingültig anzusehen, fühlt es sich brüderlich mit den Andern verbunden. (Daher zeigt sich oft die Tatsache, dass gerade seelisch sehr differenzierte Menschen leicht geneigt sind, das Leid anderer, weniger fein organisierter Menschen, zu überschätzen — ein Beweis dafür, dass das *eigene* Gefühl, nicht das des Andern, den Massstab für soziales Empfinden ergibt). Das Übertragen des eigenen Gefühls auf die Nebenmenschen ist also nicht etwa eine Einschränkung, sondern im Gegenteil eine Ausdehnung des Ichgefühls. Die naive Egozentrik, die sich als Ein-

maliges, Unvergleichliches, als Mittelpunkt empfand, ist zerstört, dafür ist die Welt angefüllt mit unzähligen „Ichs“, ist das Einzelne eingeschlossen in den Kreis der Gesamtheit. Wohl ist diese Erkenntnis bei aller Grösse und Schönheit doch, wie alle Erkenntnis, die Vertreibung aus einem Paradiese — dem der „splendid isolation“ — aber dieser Verzicht ist nicht von aussen gefordert, sondern in demütiger Einsicht dargebracht. Und gerade dieser Verzicht, der sich nicht als schmerzliches Los des Einzelnen, sondern als Schicksal menschlichen Seins überhaupt erfassen lässt, öffnet das Herz zu heissem und wissendem Mitgefühl. Das Kind wird nun untrennbar hineingezogen in die Gemeinschaft: Es liebt sich in den Andern und die Andern in sich selbst. Arbeit und Unterordnung für diese Gemeinschaft sind kein Opfer mehr, das man sich abringen muss (und das am Ende noch eine zu belobende Tat wäre!), sondern sie gelten der gemeinsamen Sache. So wird die Ichnie zum sichersten und breitesten Fundament der Nächstenliebe. Das Kind wird erlöst sein von dem Zwiespalt zwischen persönlicher Neigung und sittlichem Gebot und wird dadurch harmonischer und wahrhaftiger sich entwickeln können.

So wird der Egoismus zu einem gewaltigen Erziehungsfaktor, der die einzelne Persönlichkeit und damit die Gesamtheit bereichert und vertieft.

ELFRIDE BERGEL—GRONEMANN,

Berlin.

Das Dr. Z. P. Chajes-Schulwerk in Wien (Zehn Jahre Chajes-Realgymnasium)

Zuweilen geschehen in der Geschichte der Judenheit — auch in unseren Tagen noch — so unvorhersehbare, durch ihre Plötzlichkeit überwältigende Ereignisse, dass sie wie Wunder wirken und unseren Glauben an eine methaphysische Verbundenheit der Geschehnisse im Volke Israel immer wieder erneuern.

Was im Grossen von der lebendigen Auferstehung der hebräischen Sprache gilt, das kann in kleinerem Masstabe von der Erweckung jüdischen, ja hebräischen Lebens in dem vorher fast ganz assimilierten Wien das kaum 10-jährige Wirken des Professors Dr. Zwi Perez Chajes, Oberrabbiners von Wien, gesagt werden, in dieser Stadt, in der selbst ein Theodor Herzl so unendlich fern von jedem Glauben an eine einheitliche nationale Sprache des jüdischen Volkes war, dass er die bekannte ironisch-rhetorische Frage stellen konnte: „Wer von uns weiss genug Hebräisch, um in dieser Sprache ein Bahnbillet zu verlangen? Das gibt es nicht!“

Kurz vor Kriegsende nun kam Chajes — ein Vierzigjähriger — nach Wien, in die Stadt seiner Studienjahre, zurück. Denn der aus Brody (damals Oesterreich, jetzt Polen) gebürtige Jüngling aus altem Rabbinergeschlecht hatte in Wien seine talmudischen und orientalistischen Hochschulstudien zum Abschlusse gebracht — der doch für ihn kein Abschluss war. Denn späterhin, als Universitätsprofessor in Florenz, widmete er sich vor allem der biblischen Wissenschaft und schrieb innerhalb eines Dutzend Jahre über Hundert grössere und kleinere wissen-

schaftliche Werke*). Nach Wien aber kehrte er nicht so sehr als Forscher, wie als Rufer und Erwecker des in dieser Metropole im Schlafe der Assimilation hindämmenden jüdischen Volkes zurück. In dieser Zeit der Erschütterung der ganzen Welt schien dem tiefmessianisch Empfindenden ein neues Morgenrot, auch für sein zerrissenes Volk, emporzusteigen. Und Chajes wollte — ein neuer Ezechiel — „die zerstreuten Gebeine“ zu neuem Leben sammeln und erwecken. Dies schien ihm das historische Gebot dieser Stunde, nach dem England kurz vorher die Botschaft der „Balfour-Deklaration“ an das jüdische Volk gerichtet hatte. In den nun folgenden 10 Jahren, von dem Tage angefangen, da er — um ein Wort seiner grossartig, kraftvollen Antrittsrede im Wiener Stadttempel zu gebrauchen, — da er „Besitz ergreift von der Kanzel, die zu den ragendsten im Judentume zählt“, gibt er bis zu seinem allzu frühen Tode ein unvergleichliches Beispiel von Selbsthingabe und Aktivität, Aufbauarbeit und Hilfeleistung, Zielsetzung und Führertum, und wirklich gelingt es ihm, das von materiellem wie geistigem Untergange bedrohte Judentum in jeder Hinsicht zu heben, zu festigen. Viel trug dazu die praktische Unterstützung bei, die seine zahlreichen Anhänger und Bewunderer in Nah und Fern — besonders aber in Amerika — dem Werke des grossen und gütigen Weisen zollten. Nur so war es möglich, in dem verarmten und zersetzten jüdischen Wien eine ganze Generation begeisterter junger Menschen für das Judentum, die jüdische Tat und den jüdischen Geist in Erez-Israel und Galuth wieder zu gewinnen und die Generation der Aelteren zu retten.

In dieser Zeit, da wir diesen einzigartigen Menschen in Wien in unserer Mitte wandeln sehen durften, (Kindlich schlicht und vertraut und doch wieder fern und einsam durch seine erhabene Reinheit) lebte er selbst in proletarischer Einfachheit und Bedürfnislosigkeit, wie das die noch im Niedergange luxuriöse Stadt Wien nie zuvor an einem Oberrabbiner gesehen hatte. Seine geistigen, physischen, moralischen Kräfte — auch seine eigenen materiellen Mittel — alles widmete er selbstlos den von ihm geschaffenen und erhaltenen jüdischen Institutionen.

Unter diesen aber war ihm keine so teuer wie das jüdische Schulwerk. Vom hebräischen Pädagogium angefangen, dessen 4 steile Stockwerke er noch an seinem Todestage bestieg, um dort Prophetenworte zu lehren, bis herab zu den hebräischen Kindergärten, um die sich nächst ihm die jüdischen Frauen der W.I.Z.O. bemühten — und in der Reihe dieser Lehrinstitute besonders das jüdische Gymnasium, seine persönlichste Schöpfung.

Wer Chajes gekannt hat, diesen grossen Gelehrten mit dem Kinderherzen, der wird es nur selbstverständlich finden, dass dieser wundervolle Freund und Lehrer der Jugend so viele Schulen schuf. Freilich, manche davon, wie die jüdische Volksschule und das Religions-Lehrer-Seminar, konnten die Ungunst der gerade jetzt in Wien überaus kritischen Zeit nicht überdauern. Zwar besteht noch heute — und wie wir hoffen, dauernd die alte Volksschule der „Talmud-Thora“-Vereinigung und das

*) vgl. Jüdischer Almanach 1928—29, Prag: 2.8 Chajes vgl. Martha Hofmann, V. 127.

alte Rabbinerseminar, das schon Chajes selbst als Schüler besuchte; diese Anstalten werden nämlich zum grössten Teil von der jüdischen Gemeinde Wiens erhalten, die letztere geniesst auch staatliche Subvention.

Tief gelitten hat seit Chajes' Tode das von ihm mit so viel Enthusiasmus gegründete, mit Hilfe seiner amerikanischen Freunde erhaltene hebräische Pädagogium, das in den Jahren seit dem Kriege so viele prächtige hebräische Lehrer und Lehrerinnen ausgebildet und in sämtliche Stätten der Judenheit, nicht am wenigsten nach Erez-Israel entsandt hat. Diese Anstalt mit rein hebräischer Unterrichtssprache und hochschulartigem Betriebe bildet zu qualifizierten Pädagogen in den Fächern der hebräischen Literatur ältester bis neuester Zeit, Bibelkunde, Talmud, jüdischer Geschichte und Philosophie, Religionsgeschichte, sowie Pädagogik und Psychologie aus. Diese Anstalt hat in ihm den Lehrer, Leiter und Erhalter verloren. Hier hielt er Tag für Tag aus der Fülle seiner Gelehrsamkeit, aus der Tiefe seines Geistes jene berühmt gewordenen Vorlesungen über Bibel und Propheten, darunter mit besonderer Vorliebe über Jesaja und Jeremia, Ezechiel, Amos und Hoseah, den er noch an seinem letzten Tage interpretierte und dessen zwei Schlusskapitel zu vollenden der Tod ihm verwehrte. Unvergesslich bleibt uns allen, die wir dies miterleben und als seine Schüler lernen durften, diese grosse, Geist — und Glauben — durchpulste Symphonie zeitlosen, unsterblichen Judentums.

Unendlich schade, dass nichts — oder fast nichts — von alledem schriftlich festgehalten wurde; nun versucht man, nach Scripten seiner Hörer diese kostbarsten aller Vorlesungen zu reproduzieren. Kann es — wird es gelingen? Leider werden der Lehrer wie der Schüler an dieser Anstalt immer weniger.

Aber aller zeitlichen Ungunst zum Trotz lebt und wirkt jene andere Anstalt, die heute mit dem Namen ihres verewigten Gründers unlöslich verknüpft ist — das Dr. Chajes — Realgymnasium in Wien. Von ihr hat Chajes noch an seinen letzten Tage als von seiner wichtigsten Schöpfung gesprochen, die allein ihn überleben werde. Und — obgleich durch den Tod ihres Schöpfers und durch die schwere Wirtschaftskrise der Wiener Judenheit aufs ärgste bedroht, lebt diese Anstalt, und kann den Andrang Einlassheischender jüdischer Kinder, die an ihre Tore pochen, kaum zur Hälfte aufnehmen.

Sehen wir uns diese zentrale jüdische Schulanstalt des deutschen Sprachgebietes, ja Mitteleuropas ein wenig näher an, verfolgen wir sie in ihrem Wachsen und Werden, in ihren Leistungen und Kämpfen.

Vor genau zehn Jahren, 1919, beruft Chajes, damals seit einem Jahre in Wien — einige Lehrer und andere Persönlichkeiten der jüdischen Öffentlichkeit zu einer Konferenz. Die Gründung der jüdischen Mittelschule — die Professor Chajes gerade deshalb als die wichtigste schien, weil sie die Jugend in ihrem Entwicklungsalter erfasst, wenn Charakter und Lebensanschauung sich beim Menschen herauskrystallisieren — wird von ihm, inneren wie äusseren Schwierigkeiten zum Trotz, durchgesetzt — durchgeführt.

Faktisch war in Wien damals nichts vorhanden, das

diese verantwortungsvolle Gründung berechtigt erscheinen liess: die politische Richtung der in Wien damals herrschenden radikalen Sozialdemokratie war dieser Gründung ausgesprochen abgeneigt, ja feindlich; nationale jüdische Lehrer schienen — bis auf einzelne Ausnahmen — nicht vorhanden, vor allem kein geeigneter Direktor, ebenso waren keine passenden Räume im Wien der grossen Wohnungsnot nach dem Kriege erhältlich. Wer sollte hebräischen, nationalen Inhalt, Wissen, Geist und Ideologie in diese Anstalt tragen, wer Hebräisch lehren, jüdische Wissenschaften, welche Eltern würden ihre Kinder in die Nationale jüdische Schule schicken, auf die Gefahr hin, materielle Opfer zu bringen und die Jugend in ihren Rechten an der Hochschule in dieser deutschen Stadt Wien zu kürzen?

Kurz — alles schien unwahrscheinlich, alles gegen die Sprache der Tatsachen, alles undurchführbar.

Und alles gelang — den Wahrscheinlichkeiten zum Trotz — gelang in unvorhergesehenem Masse — setzte sich gegen alle Widerstände durch und wurde alljährlich grösser und besser.

Zunächst wurden ein paar qualifizierte jüdische Lehrer aus ihrer Verborgenheit und „Zerstreuung“ zusammengerufen, ein Leiter fand sich in dem ausgezeichneten Pädagogen Dr. Viktor Kellner, damals Lehrer am Staatsgymnasium in Troppau (Tsch.Sl.) der mehrere Jahre als Lehrer am Herzl-Gymnasium in Tel-Awiw gewirkt hatte und als Philologe wie als Zionist einen gleich günstigen Ruf besass. Freilich, die Anstalt etablierte sich in dem 5. Stockwerke eines alten, hohen Gebäudes am „Judenplatze“ nur dieser Name adaequat — die Räume nur ein Provisorium. Sie gehörten eigentlich einer alten, nicht eben judenfreundlichen Handelsschule und besaßen nur den einen Vorzug — vertu de son défaut — dass die Zimmer die Helle eines obersten Stockwerkes hatten.

Hier wurde die Anstalt mit drei ersten Parallel-Klassen im Herbst 1919 eröffnet. Zehn Lehrer und der Direktor teilten sich in die Arbeit.

Im folgenden Jahre waren es 5 Klassen und 12 Lehrer — dann wuchs die Anstalt weiter und konnte im Jahre 1923 ein gut gelegenes, wenn auch ziemlich kleines, sauberes Gebäude im grössten Judenbezirke Wiens — der Leopoldstadt — beziehen, das sie bis zum heutigen Tage bewohnt. Freilich ist es heute ungleich grösser, geräumiger — ein ganzes Stockwerk mit Lehrsälen und Lehrmittelkabinetten wurde hinzugebaut — dies unter den grössten materiellen Schwierigkeiten und Opfern — und noch immer ist der Raum sehr knapp, ohne dass weiterer Anbau möglich wäre. Deshalb können noch immer nicht alle sich meldenden Schüler aufgenommen werden, zumal nur ein kleiner Teil das Schulgeld bezahlen kann und viele gratis aufgenommen werden müssen.

Die 8 Jahre, die ich an dieser nunmehr 10 jährigen Anstalt als Lehrerin der Philologie gewirkt habe, brachten mir tiefen Einblick in die Soziologie des jüdischen Volkes der Galuth, sowie in die Psychologie des jüdischen Kindes.

Eine grosse Anzahl der Väter unserer Schüler weilen im Auslande, weil die wirtschaftlichen Verhältnisse Wiens ihrem Erwerb ungünstig scheinen. Mutter und Kind in Wien — der Vater in Polen, Rumänien, Ungarn oder Amerika — das ist keine Ausnahme.

Vielfach sprechen die Kinder zu Hause eine andere Sprache als die deutsche — jiddisch, ungarisch, auch polnisch; die Eltern sind vielfach fromm — religiös, schicken die Kinder hauptsächlich wegen des Schulfreien Sabbates, nicht so sehr der modernen hebräischen Sprache wegen, in die jüdische Mittelschule. Dies gilt vor allem für die aus dem Osten eingewanderten jüdischen Familien und für die orthodoxe Gruppe in Wien. Westjüdische und zionistische Familien hingegen legen das Hauptgewicht auf die Erlernung der lebendigen, hebräischen Sprache und Literatur, der Geschichte und Palästinakunde, während die orthodoxen Kreise das Hauptgewicht auf Talmud Thora, Sidra und Machsor legen.

Niemals wurde die an dieser pädagogisch-modernen, ausgezeichneten Anstalt herrschende Gemeinschaftserziehung von etwa $\frac{2}{3}$ Knaben und $\frac{1}{3}$ Mädchen (Koedukation) von irgend einer Seite als störend empfunden — vielmehr wetteifern, wie ich aus gründlicher Beobachtung weiss — Jungen und Mädchen in der Erwerbung der Kenntnisse und es bildet sich ein absolut reines, kameradschaftliches Verhältnis in dieser Klassengemeinschaft aus, das die Schüler dieser jüdischen Anstalt auf die Hochschule und in ihr weiteres Leben mit hinübernehmen. In der Gründung eines Z. P. Chajes-Hochschüler-Vereins haben die Abiturienten des Chajes-Gymnasium diesem Gefühl der Zusammengehörigkeit Ausdruck gegeben. In diesem kameradschaftlichen Verein finden sich die sonst über verschiedene Lehrsäle, Laboratorien und Betriebe verstreuten ehemaligen Schüler der jüdischen Anstalt, junge Männer und Mädchen, zu gemeinsamer Pflege des Hebräischen, der nationalen Ideologie, sowie der Geselligkeit zusammen und laden ihre früheren Lehrer zu steter Erneuerung des Gefühles innerer Verbundenheit zu sich ein.

Bemerkenswert sind die Ergebnisse bei den Reifeprüfungen dieser Anstalt, die bisher dreimal — das erste Mal in Anwesenheit von Chajes selbst und stets unter Aufsicht der staatlichen Schulbehörden abgehalten worden sind. Da die Schule das Öffentlichkeitsrecht erworben hat, ist sie jeder staatlichen Anstalt gleichberechtigt und eröffnet ihren Abiturienten das reguläre Hochschulstudium. Namentlich die letzte Reifeprüfung (Juni 1929) zeigt das hohe Niveau der Anstalt und der Schüler: von 22 Kandidaten (darunter 6 Mädchen) bestanden nicht weniger als 10 (darunter 4 Mädchen) das Examen cum laude, kein einziger aber versagte. Der Eindruck der gesamten Leistung war so stark, dass der staatliche Vorsitzende eine warme und begeisterte Ansprache nach beendeter Prüfung hielt.

Doch man kennt diese jüdische Schule nicht, wenn man nicht nebst ihrer wissenschaftlichen Arbeit auch ihre Feste sowie ihre sozialen Einrichtungen, ihre Schulgemeinde (Selbstverwaltung der Schüler) und ihren Sport gesehen hat. Viele der Meister in einer oder mehreren Sportarten, Gymnastik und Sport sind obligat und in den Pausen wird manches Handball-Match der Knaben oder Mädchen in dem geräumigen Hof mit den herrlichen alten Kastanien ausgetragen. Am Abend dann versammelt sich allwöchentlich die Schülerschaft mit den Lehrern zur „Schulgemeinde“, da werden Vorträge gehalten, jüdischen oder allgemeinen Inhaltes, die pädagogischen und geistigen

Probleme der Schule werden in freier Aussprache diskutiert, auch Disziplinarfälle werden hier unter Mitverantwortung der Schüler ebenso bereinigt wie Wünsche und Klagen der Schüler über die Lehrer. Bei aller „Demokratie“ ist aber doch die Anstalt von einer auf innerem Respekt beruhenden Disziplin erfüllt.

Die Schulgemeinde ist es auch, die den Schülerfonds, zu dem jeder Einzelne wöchentlich eine Kleinigkeit beisteuert, unter Mithilfe eines Lehrers verwaltet: aus dieser nach und nach beträchtlich wachsenden Summe werden die Lehrbücher für mittellose Schüler beschafft, werden Stipendien erteilt und besonders die Grundlage für die „Ferienkolonien“ geschaffen. In diese Ferienkolonien, die im vergangenen Jahre an einem der schönsten Seen Oesterreichs untergebracht wurden, werden unter Leitung mehrerer Lehrer diejenigen Schüler gegen geringes Entgelt aufgenommen, deren Eltern ihnen sonst keinen Landaufenthalt bereiten könnten. Wundervoll ist das Leben, die Kameradschaft und doch Disziplin, die weihevoll Stimmung an Freitagabenden und zu anderen Feststunden in den Lagern und Kolonien dieser jüdischen Schule!

Hier sei auch ein Wort vom Gesang gesagt, der so recht zu der Stimmung dieses Jugendlebens gehört. In den unteren Klassen wird kunstgerecht zweimal wöchentlich Gesangsunterricht erteilt, wobei dem hebräischen Lied wie überhaupt der jüdischen Melodie besondere Aufmerksamkeit geschenkt wird ohne dass die deutsche Musik vernachlässigt würde.

Auch die Ausbildung in Handfertigkeiten — ausser Zeichnen und Malen, die ja zu jedem Schulbetrieb gehören — muss erwähnt werden: eine Werkstätte für leichtere Tischlerarbeiten, Laubsäge- u. Schnitzarbeit, für Buchbinderei und andere Facharbeit, für moderne kunstgewerbliche Handarbeit (für die Mädchen) beschäftigt die Schüler an vielen Nachmittagen. Es ist erstaunlich, was so ein junger Mensch alles leisten kann. Denn man bedenke die Gegenstände: Religion, Hebräisch, Deutsch, Latein, Englisch; Literatur und Geschichte; Mathematik, darstellende Geometrie, Physik, Chemie, Naturgeschichte, Geographie; dazu Zeichnen, Handfertigkeit, Gesang, Gymnastik, Sportübungen.

Im Zeichenunterricht, der alle latenten gestaltenden und bildenden Kräfte in den Kindern zu erwecken und harmonisch zu entwickeln mit grösstem Erfolg bestrebt ist und dessen Ergebnisse die Bewunderung aller staatlichen Inspektoren erregen, zeigt sich, wie überlebt das Vorurteil ist, wonach jüdische Kinder für „bildende Kunst“ keine Eignung besässen.

Bildende Kunst! Wer daran gezweifelt hätte, ob diese jüdische Jugend fähig sei, künstlerisch-bildhaft zu gestalten, der musste ausser den Ausstellungen aus dem Zeichenunterrichte nur eine dieser ganz originellen, selbstständig erdachten und fast allein ausgestatteten dramatischen Aufführungen mit ansehen. Eine Symphonie von Geist, Laune und Farbenfreude, durchtränkt von jüdischem Humor und jüdischer Phantasie, bot sich da den überraschten und entzückten Zuschauern. Natürlich ist dieses Talent nicht bei all den 350 Schülern der Anstalt gleichmässig verteilt, einige sind hier die Führer, Dichter, Schauspieler und Regisseure, sie scharen ihren Kreis um sich — und schaffen Ernstaunliches. Meist in hebräischer Sprache, mit hebräischem Gesang und Tanz. Beeinflusst

natürlich von der klassischen jüdischen Bühne unserer Zeit — Habimah u Granovsky.

Dank diesen Vorstellungen und ihren Ergebnissen war unseren Schülern schon manche schöne Ferienreise möglich. Natürlich erst den Abiturienten, die Jahre lang dafür gespart hatten. Wohin könnte solch eine Reise gehen? Das nächste — aber leider so ferne Ziel ist selbstverständlich Palästina. Noch hat keine der 3 bisherigen Maturaklassen dieses Ziel erreicht, obgleich einzelne Schüler teils als Chaluzim, teils mit ihren Eltern hinübergefahren sind. Da aber die ganze Klasse es nicht konnte, da wenig Geld vorhanden war, so entschloss man sich — nun wozu? Zu einer Reise zum zionistischen Kongress in Zürich — „natürlich“, könnte man fast sagen. Nahezu die ganze Abiturientenklasse 1929 wanderte, teils per Bahn, teils zu Fuss, teils van Automobilen mitgenommen, durch die schöne Schweiz und traf eben rechtzeitig zur feierlichen Eröffnung des Kongresses in Zürich Ende Juli ds. Jahres ein. Hier wurden sie in Jugendherbergen untergebracht, Manche leisteten auch Ordnerdienste und verdienten sich selbst ihren Unterhalt während des Kongresses. Was wäre enthusiastischer jüdischer Jugend nicht möglich?

Wenn aber auch die Jugend sich zu helfen weiss — eines ist nicht zu leugnen: die Schule in Wien kämpft unsäglich schwer, der jüdische Mittelstand ist ruiniert, die wenigen Reichen aber ergeben sich der Assimilation. Die Anstalt — nahezu das einzige lebendige Erbe des grossen jüdischen Erneuerers in Wien — Professor Z. B. Chajes — ist bedroht und ringt schwer um ihre Existenz. Hoffen wir, dass es ihr gelingt, Freunde zu finden, die der jüdischen Jugend das retten, was sie so dringend braucht, um nicht unterzugehen im Wust des Materialismus und der Zivilisation: das jüdische Ideal. Dies aber vermittelt nur eine ganz harmonische jüdische Erziehung. Und diese zu geben bemüht sich das Chajes-Realgymnasium in Wien.

WIEN.

Dr. MARTHA HOFMANN.

Joodsch Godsdienst-Onderwijs

Als je in den neuswijzen leeftijd van twintig, twee-en-twintig bent, en precies kunt vertellen, wat er niet deugt in de wereld, en hoe het moest zijn, en hoe je het zelf wel klaar zoudt spelen als ze je je gang lieten gaan, — dan is iedere verhandeling, die je over een bepaald onderwerp geeft, een felle aanklacht tegen de bestaande toestanden op dat gebied.

Och, dat is wel goed. De wijsneus van twee-en-twintig schiet z'n doel voorbij, natuurlijk, maar op die manier wordt de wereld toch wakker gehouden door die jonge, frissche, roepende stemmen, en op die manier komt de wereld ook een beetje vooruit.

Later, zoo'n jaar of tien verder, als het leven zelf een loopje met je genomen heeft en een beetje gelachen heeft om je durf en je bravour, dan begin je de dingen met rustige, heldere oogen te bekijken, dan zie je, uit welke dwingende omstandigheden die verfoeide toestanden zijn ontstaan. Dan ga je ernstig werken, om die dwingende omstandigheden minder dwingend te maken, om, rekening houdend met de werkelijkheid, toch je idealen uitvoerbaar te maken. Dan eerst wordt je werk goed en nuttig.

Ik wou maar dit zeggen:

De neuswijze leeftijd ligt achter me en als ik nu ga schrijven over Joodsch Godsdienstonderwijs, zal de klank ervan minder veroordeelend en rustiger zijn dan 'n tien jaar terug. Het zal niet worden: „zus en zoo moet het, anders deugt het niet“, maar: „zus en zoo zou het 't beste zijn; hoe kunnen we dat mogelijk maken?“

Om te besluiten, hoe we iets mogelijk kunnen maken, moeten we overleg plegen met hen, die er het meest mee te maken hebben.

Vóór ik dus ga uiteenzetten, hoe dat „zus en zoo“ is, zooals 't het beste zou zijn, wil ik overleg plegen met hen, die 't het meeste aangaat: de ouders, die hun kind godsdienstonderwijs willen laten geven, en de godsdienstonderwijzeres. De kinderen laat ik buiten beschouwing, die moeten 't nu maar aan ons, volwassenen, die 't goed met hen voorhebben, overlaten.

De ouders vraag ik:

„Waarom laat U Uw kind Joodsch godsdienstonderwijs geven?“

En ik krijg velerlei antwoorden. Eenige ervan zal ik hier noemen.

1. „Ik ben zelf godsdienstig en ik wil, dat mijn kind dat ook zal zijn“.

2. „Ik wil mijn kind in de gelegenheid stellen, later zelf zijn keus te doen; daarvoor moet het kennis genomen hebben van den Joodschen godsdienst“.

3. „Mijn kind moet weten, dat het Jood is“.

4. „Mijn kind moet zijn volk kennen, dus ook de taal en de specifieke gebruiken van zijn volk“.

5. „Godsdienstonderwijs hoort bij een geacheveerde opvoeding“.

Ik zal mij onthouden van het uitspreken eener appreciatie van deze beweegredenen. Ieder volwassen mensch heeft het recht, de dingen van zijn eigen kant te bekijken. Ik wil alleen elk van deze ouders wijzen op de consequentie's van zijn opvatting.

1. U hebt uw geluk gevonden in onzen godsdienst. U wilt uw kind datzelfde geluk geven.

Denk er aan, dat u dan niet klaar bent met het kind naar de godsdienstschool te sturen. U kunt het daar het Joodsche voedsel voor zijn hoofd laten geven en misschien, misschien ook iets voor zijn hart, — maar het ééne noodige, het leven voor zijn Joodsche hart, dat kunt u en u alléén geven. Al wat het Joodsche leven vermooit, het huiselijk leven vooral, dat moet van u komen. De kennis van den godsdienst komt van de school, — het geluk van den godsdienst, juist dát geluk, dat u veroverd hebt en dat u uw kind toewenscht, — dát komt van u. Verwijt het nooit aan de school, als uw kind dat geluk niet gevonden heeft. Verwijt het alleen aan u zelf. Behoed u voor inkonsequentie's, die voor uw kind verborgen moeten blijven. Zuiver en mooi moet uw kind de godsdienst thuis ervaren, zuiver en mooi moet het zijn Jodendom mee in het leven nemen.

2. U wilt uw kind zelf laten kiezen. Daarom moet het in zijn jeugd met den Joodschen godsdienst hebben kennis gemaakt.

In uw huis leeft u niet Joodsch. Wat uw kind op school leert, vindt het in 't gunstigste geval: interessant. Zooals het de gebruiken bij de Zoeloe's ook interessant vindt.

Hoe kan het anders? Het redeneert zoo: dit zijn de wetten en gebruiken van de Joden. Die wetten en gebruiken gelden voor ons niet, anders zouden ze ze thuis ook wel opvolgen. Er zijn dus Joden en Joden.

Voelt u, hoe verwarrend dat is? En moet het daaruit later een keus doen? Het zal geen keus meer zijn. Er zijn immers Joden, die die interessante gebruiken hebben, en Joden, die ze niet hebben. Tot die laatsten behoort uw kind, volgens recht van geboorte.

Of u uw kind dan geen godsdienstonderwijs moet laten geven? Waarachtig wel. Maar help het toch uit die verwarrende gedachte, dat er Joden en Joden zijn. Zijn er, in het uitvoeren van de Nederlandsche wet, Nederlanders en Nederlanders? In het apprecieeren van de Nederlandsche wet hoogstens, — in het uitvoeren niet.

Toon uw kind, dat die wetten ook geldig zijn voor u. Eerst wat onwennig, maar u moet de eerste zijn, die uw kind eerlijk vertelt, hoe die onwennigheid komt. Doordat u niet eerder geweten hebt, dat het moest.

Spreek niet tot uzelf van huichelen. Ik geloof, dat er meer van huichelen sprake was, toen u uzelf inpraatte, dat het verwaarlozen van de Joodsche wet alleen uit overtuiging was. Weeg eens eerlijk uit: hoeveel hebt u uit overtuiging nagelaten en hoeveel uit gemakzucht?

U huichelt niet. Het is alles eerlijk en open tegenover Uw kind. Het is alles voor Uw kind.

3. Uw kind moet weten, dat het Jood is. O, daarvoor hoeft U het geen godsdienstonderwijs te laten geven. Dat zullen de vriendjes op school, de kwajongens op straat hem wel vertellen.

Maar waarom het Jood is! En wát het is, Jood te zijn!

Dat zal het godsdienstonderwijs hem leeren, en dat zult U hem vóórlezen. Want zonder U is het godsdienstonderwijs machteloos.

4. Uw kind moet zijn volk kennen, zijn taal, de gebruiken van zijn volk.

Ja, zijn volk moet het kennen en al, wat zijn volk eigen is. En het moet leeren, dat die taal en die gebruiken het zijn, die zijn volk in stand hebben gehouden. Het moet leeren zien, dat dit volk, zonder eigen land sinds zoo lange tijden, nooit en nooit al dien tijd een eigen volk had kunnen blijven, als het niet iets bezeten had, dat geen ander volk bezit. Als het niet voedsel had meegekregen voor dien langen, bitteren weg.

Ja, Uw kind, het kind van die zich één voelt met het Joodsche volk, — Uw kind moet zeker en allereerst zijn godsdienst leeren kennen.

5. U wilt de opvoeding van Uw kind acheveeren door het ook in staat te stellen, mee te praten over religie. Uw kind doet ook aan muziek. Misschien ontbreekt alle muzikaal gevoel, maar het doet toch aan muziek. Het zal toch tenslotte wel een paar salon-stukjes ten gehoor kunnen leeren brengen. En ook aan literatuur, — ach, en ook aan religie.

Arm kind. Muziek en literatuur en religie, — het wordt alles tot één begrip: middelen om in gezelschap een bepaalden indruk teweeg te brengen.

Arm kind. Ware muziek wijkt terug uit de „salon”, — ware taalschoonheid mengt zich niet in de „geacheveerde opvoeding”. En ware godsdienst zal zich nooit leenen om den indruk van je beschaafdheid te verhoogen.

Godsdienst is dat, wat je heele wezen in beroering zal brengen, wat de richting van je heele leven bepaalt. Ach neen, je „opvoeding” is al geacheveerd genoeg daarzonder.

...Of U Uw kind dan geen godsdienstonderwijs moet laten geven?

Ach, ik weet het niet. Ik zou ieder van onze Joodsche kinderen godsdienstonderwijs willen laten krijgen. En Uw kind is toch ook één van onze Joodsche kinderen. Misschien gebeurt het wonder, dat zijn waarachtige opvoeding er toch door voltooid wordt. Maar dat heeft met Uw geacheveerde opvoeding niets te maken.

Voelt U, wat de konsekwentie's zijn voor al deze ouders?

Dat ze niet kunnen volstaan met het laten geven van godsdienstonderwijs. Dat zij zelf de levende toepassing moeten zijn van wat het godsdienstonderwijs leeraart.

Dit is een zware plicht, die ik hun opleg. Te zwaarder, naarmate ze verder af staan van het daadwerkelijk Joodsche leven, het Jodendom in de huiskamer.

Maar ouders nemen met zooveel vreugde een zware plicht op zich, als het voor hun kinderen is, voor het geluk van hun kinderen. En de zware plicht wordt zoo licht, zoo licht, als de schouders, die hem op zich nemen, gestrekt zijn door liefde.

Liefde. Zou ik ooit dáár in teleurgesteld worden door Joodsche ouders?

Groningen, Tisjrie 5690.

C. ASSCHER—PINKHOF.

(Wordt voortgezet).

Jüdische Gedanken über die Friedensarbeit

Die schweren Kriegsjahre, die über uns dahingebraust sind mit ihren unendlichen Schrecken und ihren Leiden, mit den Verelendungen, die sie gebracht und zurückgelassen haben, die nicht minder schweren ihnen folgenden Nachkriegsjahre, erweckten stark und immer stärker in den Menschen die Sehnsucht nach Frieden. Nach einem wenigstens auf eine längere Frist hin dauernden Frieden, der den Krieg verabscheuen und ihn immer mehr verschwinden lassen soll. An den Ernst des Friedenswillens kann die Welt nicht glauben, wenn sie in Betracht zieht die zu grausamen Resultaten gesteigerten, künftigen Kriegen dienenden technischen Erfindungen. Wir wissen es, ein kommender Krieg wird schrecklich sein, er wird ein Gaskrieg sein. Er wird nicht nur die Kämpfenden zerstören, er wird Städte vernichten, Frauen, Greise und Kinder aufs Entsetzlichste töten; er wird die Menschen ausrotten, nichts übriglassen von blühenden Landen, blühenden Leben, vom Sein, von Kultur, vom Streben.

So roh und gewaltsam das Leben, auch vielfach der Einzelmenschen ist, unaufhaltsam trotz allem Schrecklichen siegreich trotz allem Vernichtungswillen, wächst Menschlichkeit und Menschheit weiter. Die schon 1810 in Amerika gegründete erste neuzeitliche Friedensgesellschaft, der Weltfriedenskongress 1899, Bertha von Suttner, die Friedenskonferenzen im Haag und das Internationale Friedensbüro in Bern, sie alle sind Wegbereiter, Schrittmacher für erwachende und erweiternde Friedensbestrebungen. Sie konnten nicht hindern, dass Kriege ausbrachen

und doch erwachsen ihnen gerade aus den Schrecken des Weltkrieges längst begonnene, langsam gediehene Fortschritte. Die Errichtung des Völkerbundes in Genf, die Schiedsgerichte und Sicherungsverträge, sie bedeuten viel und werden wirksam sein. Wohl sind die Völker erschöpft und ermüdet, aber sie können den Frieden nicht erhalten, wenn nicht höhere Mächte mitwirken. Und aus der Erkenntnis heraus, mit allen Kräften mindestens für eine längere Generationendauer den Krieg zu verhindern und dem Frieden zu dienen, haben sich die Religionen zusammengeschlossen, um durch die sittlichen und veredelnden Kräfte, die in ihnen ruhen, die Menschen unter sich zu heben, zu bessern, ihr Leben zu versittlichen und dem politischen Denken gerechtere Betrachtung zu geben. Die deutsche Vereinigung des Weltbundes für Internationale Freundschaftsarbeit der Kirchen, der Friedensbund deutscher Katholiken, beide gemeinsam schon seit Jahren arbeitend, haben die Ueberzeugung, dass ohne die Mitarbeit der Juden am allgemeinen Friedenswerk diese Arbeit lückenhaft und unvollkommen sein muss. Sie haben eine Arbeitsgemeinschaft der Konfessionen für den Frieden vorgeschlagen. Diese Gemeinschaft ist in Berlin gegründet und als Jüdischer Friedensbund dem Ganzen angeschlossen. Durch erhebende Kundgebungen hat er schon einen grossen Kreis Interessierter aus allen Religionen und Ständen sich nahegebracht.

Uns Juden, denen die Idee des Friedens durch unsere heilige Lehre vertrautes Gut ist, wird diese Gemeinsamkeit zum Boden warm geleisteter Mitarbeit werden. Niemand so sehr wie wir kennt die Segnungen des Friedens. Wir beten zu Ihm, der Frieden stiftet in Seinen Höhen. Dass Er uns leuchten lasse Sein Antlitz und uns Frieden gebe. Es war die Sehnsucht der Juden und ihre Bitte, dass ein Jeder im Frieden möge sitzen unter seinem Weinstock und unter seinem Feigenbaum. Der Friede nach den vielen schweren Kriegen und Leiden in Israel war gedacht als ein positives Gut, als ein Aufhören von Streit und Unruhe, als eine Versöhnung, die Seelen befreit von niederdrückenden Gedanken und Empfindungen. Eine Richtschnur bei strittigen Betrachtungen und Entscheidungen war das angewandte „Mipne darke Scholaum“ um der Wege des Friedens willen. Das ist nicht gemeint, wie wir so einfach sagen „um des lieben Friedens willen“, sondern um der Gerechtigkeit willen, um der Billigkeit willen für den Anspruch des Andern. Schon im hebräischen Wort „Scholaum“ drückt sich der Doppelwert seiner Bedeutung aus. „Scholaum“ Frieden heisst auch „scholaim“ „vollkommen“. Den Frieden in seiner vollkommenen Gestalt, den äusseren und den inneren Frieden, „Friede sei mit Dir“ ist die Begrüssung der sich Begegnenden und „Ist Friede“? dieser Frage ihrer Begegnung entsprach unserer Begrüssungsform „Wie geht es Dir?“ „In Frieden zu Deinen Vätern eingehen“, ist die Verheissung Gottes an Abraham. „Das Werk der Tugend ist Frieden und viel Friede denen, die Deine Lehre lieben“ heisst es in der Schrift.

Und bei der Rückkehr und Besserung des Frevlers hören wir den göttlichen Gnadenruf „Friede, Friede den Nahen und den Fernen“. Friedensunterhandlungen mussten gepflogen werden, vor Kriegsansage, so bestimmt das mosaische Gesetz, und Schonung dem Feinde gegeben, so er darein willigte. Wunderbar und unübertrefflich die Gross-

artigkeit der sozialen Gesetzgebung der Bibel. Die dreifache Mahnung, nach Gerechtigkeit zu streben, Gerechtigkeit, dem Untergrund aller friedentiftenden Betrachtungen. Nach Wahrheit, Recht und Frieden zu richten; den Frieden zu fördern in der Stadt, wohin die verbannten Juden zu leben verurteilt waren, hiess die Weisung von Jeremia an dieselben. Und als Gott den Bau des Tempels gestattete, war es nicht David, der dieses herrliche Werk auszuüben berufen wurde, denn er, der Kriegermann, sollte kein Friedenswerk bauen. Sein Sohn Schelomoh, Salomon der Friedreiche, war dazu berufen. Und auch Ihm wurde göttlicher Befehl zum Bauen des Altares kein Eisen zu nehmen, denn Eisen dient zu Kriegszwecken. Und wo Gott verehrt wird, sollen friedliche, liebevolle Gedanken herrschen und befestigt werden. Ein herrlicher Schatz von Lehren des Friedens ist in der talmudischen Schrift festgelegt aus der schweren unglücklichen Zeit der Römerkriege. Rückwirkende verehrungswürdige Gedankenrichtung und jüdische Seelenstimmung, aus schlimmster Not und Drangsal geboren, alle erfüllt von wunderbaren Gedanken über Frieden und Friedenspflicht. Zu Zeiten, als in Griechenland jeder Fremde dem Tode geweiht war, als der Krieg wie die Jagd etwas ganz natürliches war, als Iphigenie im Namen der Göttin die an fremdes Ufer Verschlagenen töten musste, zu annähernd derselben Zeit betete Salomo, als er seinen Tempel weihte: „Und wenn ein Fremder kommt zu beten in Deinem Heiligtume o Herr, erhöre sein Gebet, nimm es gnädig auf“. Die eindringlichsten, von einer allweltlichen Friedensmission der Juden kündenden, die Propheten die ersten seiner Verkünder für alle Zukunft dem Judentum Wegweiser, Helfer, Hoffnungsstrahl. Sie sprechen die Sehnsucht Israels nach Frieden, die Menschheitsverbundenheit Israels ergreifend aus. „Dass die Schwerter sich werden verwandeln in Winzermesser“. „Dass das Haus Gottes ein Bethaus werde für alle Völker“, Unausschöpfbar sind die Friedensaussprüche in allen unsern Schriften. Und im täglichen Gebete, das seit Jahrtausenden Millionen von Andächtigen stärkt und erhebt, ist keine Bitte zu Gott so vielfach und so innig wie die Bitte um Frieden. Frieden mit uns, Frieden mit der Welt, in der wir leben und Frieden für unsere Seele in einer künftigen Welt, die wir ahnen.

Es entspricht unserem jüdischen Empfinden, durch die Versittlichung der Menschen die Verwirklichung der Friedensidee, durch die Erhebung und Veredelung des Einzelnen die der Gesamtheit anzustreben. Wir sehen es bei den schmerzvollen Vorgängen im Heiligen Lande als seine ernste Mahnung an, nicht untätig den allgemeinen Friedensbestrebungen gegenüberzustehen, unsererseits mitzuarbeiten am Friedenswerk der Gegenwart. Ganz besonders ergelt diese Berufung an die Frauenwelt. Das grosse und weite Gebiet der Frau, ihre Einwirkung auf das Leben des Hauses, auf die Erziehung der Kinder, selbst ihr Einfluss auf die Wesensart des Mannes, dem sie auch, nach dieser Richtung hin helfend zur Seite stehen kann befähigen sie hierfür. Ihr Bestreben, muss sein, durch ausgleichende Wesensart den Frieden des Hauses zu erhalten und zu fördern, von hier ausgehend auf das Leben der Gemeinde wirksam sein zu können, den Blick zu lenken auf die Entwicklung des Ganzen, mittätig auf den weitverzweigten Gebieten, die dem Frauenwesen und Frauen-

Franz Werfel

Franz Werfel is een dichter van onze generatie (Wasermann, Schnitzler, Hofmannsthal behoorden eigenlijk tot de generatie onzer ouders) en het is met vreugde, dat ik constateer, dat wij hier sedert lange jaren weer een dichter voor ons zien, die dichter is in den hoogsten zin van het woord, die als schepper van kunstwerken niet alleen de tolk is van zijn tijd, van onzen tijd, maar ook de strijder en de profeet. Hij is de kunstenaar, die de verbinding vormt van onzen tijd met alle tijden, die de oer-eeuwige en al-menschelijke problemen in onze taal uitspreekt, in den voor ons meest begrijpelijken vorm giet, wiens brandend woord met zulk een kracht onze generatie in het hart treft, dat zij zijn woord voelt als hare meest eigene, meest bevrijdende uiting.

Hij is geen Olympiër, geen boven de dingen staande, geen bezonken wijze, hij is een lijdend, chaotisch mensch, vol hunkerend verlangen om liefde te ontvangen en machtig verlangen om liefde te geven, een verlangen, dat hij niet kan realiseeren, omdat hem slechts de gave is verleend, het uit te schreeuwen, uit te zingen, uit te juichen, niet het in de daad om te zetten.

Was schufst Du mich, mein Herr und Gott,
Zur Eitelkeit des Worts,

Warum, Warum nicht gabst Du mir
Zwei Hände voll Hilfe,
Und Augen, waltend Doppelgestirn des Trostes?

Wij hebben in Werfel in de eerste plaats voor ons, den dichter als profeet, als diep religieus, als mysticus. De dichter als artiest, komt pas veel later. Hoe heeft hij moeten worstelen om den vorm te vinden, equivalent aan den inhoud, en hoe dikwijls is dat maar zeer betrekkelijk gelukt, steeds wilde die gistende, bruischende inhoud alle vormgrenzen overschrijden.

Zijn weg als mensch, zoowel als kunstenaar, ging, zooals Specht zegt: „Vom Leidenden zum Schauenden, vom Schauenden zum Schaffenden“, dat wil dus zeggen, hij is een mensch, die door lijden en medelijden, ziener werd en van ziener tot schepper. In zijn vroege gedichten is hij veel meer ziener, dan vormer, meer voelend en begrijpend mensch, dan beelder.

Voor den koelen Westerling, die zijn ideaal in waardigheid en beheersching zoekt, wiens gevoelsarmoede dit laaiende, brandende niet kan begrijpen, die er zelfs afkeerig van is, is Werfel niet te aanvaarden. Hij is in zijn expansiviteit remloos tot in het uiterste, hier hebt u „le défaut de sa qualité“. Zoo remloos, dat zijn behoefte tot biechten, daar waar hij er het minst in geslaagd is, deze in den kunstvorm te objectiveren, ons wel eens als smakeloos aandoet. Wij verlangen geen absolute blootstelling en eischen om aesthetische en kuischheidsredenen eenige terughouding, ook in het openbaren der waarheid over zichzelf. Soms heeft Werfel deze uiterste grenzen, die de goede smaak stelt, in zijn alles overstromende zelfbeschuldiging en biecht-drang overschreden.

Welke nationale invloeden vinden wij in Werfel's werk? Dat is heel moeilijk te zeggen. Zeer zeker is Russische, in ieder geval Slavische invloed in zijn werk te vinden, het-

zelfde verlangen naar verlossing en naar verlossing door de daadwerkelijke liefde, de zelfde drang om door middel van het opgeven van de individuele persoonlijkheid, tot het hogere zelf, tot de vereeniging met het „Al“ te komen, als bij Tolstoi en Dostojewsky. Maar terwijl deze Russen bij hun verlangen naar verlossing in liefde en verbroedering met de geheele menschheid, van hun volk, van Rusland uitgaan en in wezen door en door Russisch bepaald zijn, kan men een dergelijk „nationaal“ bepaald zijn bij Werfel niet vinden.

Is hij Duitsch? Neen. Is hij Tsjechisch? Neen. Is hij Joodsch? Ja en neen. Ja in zooverre deze diepe religieusiteit, dit verlangen naar verlossing, dit schreeuwen naar God (ik denk aan David's Psalmen, aan Jesaïas, aan Jeremia, aan Amos, aan Jezus) Joodsch is. Omdat Werfel één der grootste uit het Jodendom geboren ideeën, de idee van de verlossing der menschheid door de daadwerkelijke liefde zoo geheel in zich heeft opgenomen, ze zou willen leven en ze, daar hij dat niet kon, in bijna al zijn werken verkondigt, heeft men hem zeer ten onrechte, heulen met het officieele Christendom, afval van zijn volk, verraad aan zijn volk verweten. Zeker ligt in den kunstvorm waarin Werfel zijn religieuze extasen uit, iets van het barokke Katholicisme van een Matthias Grunewald, den maker van het altaar in Colmar, iets van den geest van de beeldhouwers der mythische dierenfiguren aan de Fransche Kathedralen, en in de helsche visioenen van zijn in den oorlog geschreven gedichtenbundel „Der Gerichtstag“ ligt iets van Hieronymus Bosch. De symbolen, waarin hij zijn religieuze ideeën uit, doen soms middeneuropeesch, — middeleeuwsch — mystiek aan. Maar katholiek gedoopt is Werfel nooit. Wel voel ik niet in Werfel, zooals daarentegen zoo sterk in Buber, met wien Werfel een tijdlang samenwerkte, dat hij doordrongen is van het gevoel, dat zijn droom van menscheidsverlossing alleen met en door zijn volk, de Joden, te verwezenlijken is. Bewust nationaal-Jood is Werfel niet. Assimilant is hij ook niet. Nergens in zijn werk heb ik iets gevonden, waaruit ik kan opmaken, dat eenig nationaliteits-probleem hem sterk bewogen heeft. In ieder geval is dat gevoel geen integreerend deel van zijn persoonlijkheid en doet het er bij de waardeering van den mensch en kunstenaar Werfel weinig toe.

Het is in het lyrische werk van den dichter, in zijn gedichten, waarin de worsteling van den mensch met zichzelf en met zijn God in alle fasen is uitgebeeld, dat wij Werfel het best leeren kennen. Toch is het voor het betere begrip van zijn dichtwerk, waarin Werfel zooveel persoonlijke belevenissen heeft verwerkt, wel goed, als wij iets van zijn levensgeschiedenis af weten.

Werfel werd 10 September 1890 geboren in Praag. Praag is een merkwaardige stad, waar honderden jaren Duitschers, Tsjechen en Joden, drie in karakter en cultuur weinig gemeen hebbende volken, met of tegen elkaar leefden, elk een eigen cultuur-groep vormden, en elk dier culturen haar stempel op de stad drukte. Praag was de stad van Tycho Brahe en Rudolf von Habsburg, een stad, waarin fantastische wetenschappen als astrologie en magie bloeiden, een stad waar veel heilig geloof, maar ook veel bijgeloof en bloedig Gods-fanatisme leefde. Deze stad schonk ons in de laatste halve eeuw drie groote dichters, twee Joden en één niet-Jood, Max Brod, Franz

Werfel en Rainer Maria Rilke, alle drie echter Godzoekers en in meer of mindere mate mystici.

Werfel's vader was een energiek fabrikant, maar absoluut niet afkeerig van de schoone kunsten. Integendeel, hij was een groot muzikkliefhebber, zelf een uitstekend pianist en had behoefte aan geestelijke ontwikkeling van elke soort, maar dat zijn zoon een beroeps-kunstenaar wil worden, daartegen verzet zich de burger in hem, en het heeft lange jaren geduurd, voordat hij aan de roeping en het talent van zijn zoon geloofde. Franz zou eerst studeeren, maar werkte niet en verbeuzelde zijn tijd met onnutte dingen als dichten, waarom hij door zijn vader op een groot export-kantoor geplaatst werd. Maar ook daar gedroeg hij zich niet zooals het behoorde, en werd wegens een kwajongensstreek op staanden voet ontslagen. Het gevolg hiervan waren natuurlijk nieuwe conflicten thuis, geen volledige breuk, geen hoogst dramatische scène, maar een toestand van voortdurende spanning tusschen vader en zoon, die zoo pijnlijk werd, dat Werfel uit huis wilde, en eerder dan volstrekt noodzakelijk was, zijn jaar als soldaat ging dienen.

Het conflict thuis heeft op den kunstenaar Werfel in zooverre bevruchtend gewerkt, dat het hem een diep inzicht gaf in het contrast, dat er bestaat tusschen twee op elkaar volgende generaties, en in het tragische conflict, waartoe het door de psycho-analisten zoogenoemde Oedipus-complex kan leiden. (Vergelijk Werfel's bekende novelle: „Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig“). De verhouding tot Werfel's eigen vader komt het best uit in het prachtige gedicht uit 1911, „Vater und Sohn“, waaruit een diep begrip, een gereisigneerd aanvaarden van het contrast Vader—Zoon, en een tenslotte alles-overbruggende liefde spreekt. Zoo jong en zoo echt is dit gedicht, dat men enkele Schiller-rethoriek en -pathetiek nabootsende regels gaarne vergeeft, al was het alleen maar om de prachtige slot-strophe:

Wie wir einst in grenzenlosem Lieben
Spässe der Unendlichkeit getrieben,
Ahnem wir im Traum.
Und die leichte Hand zuckt nach der greisen,
Und in einer wunderbaren, leisen
Rührung stürzt der Raum.

Zelfs het jaar, dat hij dienen moest (hij diende bij de zware Artillerie), heeft Werfel later beschouwd als een jaar, dat hem innerlijk rijker gemaakt heeft. Niet dat de dienst hem sympathiek was, integendeel, hij vond dien onzinnig en niet te verdragen, en hij deugde ook absoluut niet voor den dienst, want de helft van den tijd zat hij in kazerne-arrest, maar vooral gedurende de manoeuvres leerde hij land en volk kennen, leefde samen met het eenvoudige volk en kreeg een sterk gemeenschapsgevoel met hen. In de zes jaren voor den oorlog zijn de drie eerste bundels van Werfel's gedichten ontstaan.

De eerste bundel gedichten, ontstaan van 1908—1910, verscheen in 1911 onder den titel „der Weltfreund“. Ze doen ons uitermate ontroerend aan, deze gedichten van den 18—19-jarigen, die zoo „banale“ onderwerpen behandelen, die zoo eenvoudig, zoo zonder kunst geschreven zijn, en waaruit toch een zoo groote harmonie van vorm

en inhoud spreekt, als de rijpere dichter bijna nooit meer bereikt heeft. In deze eerste gedichten spreekt tot ons een jong mensch op de grens tusschen kind en jongeman, met een hart, boordevol vriendelijkheid, die hij aan zijn medemenschen moet bewijzen. Zooals een kind vol naief vertrouwen zijn hoofd aan de borst van zijn moeder vleit, en zijn armen om haren hals, zoo komt Werfel tot de menschheid. Met nog verwonderde oogen ziet hij haar leed, en wil het lenigen, het is met verschrikte verbazing, dat hij al het verdriet in de wereld ziet, dat hij ziet, dat de menschen elkander dikwijls, zonder het te willen, pijn doen en er onder lijden, dat zij elkander pijn doen, „Da doch einander Freude machen, schönster Menschenberuf“. Dan spreekt uit andere gedichten weer de volwassen geworden, die het nog niet gelooven kan, dat hij volwassen is, die vooral behoefte heeft aan teederheid en liefde, en die zich herinnert aan zijn nog zoo kort geleden kindertijd, toen hij dit alles zoo rijkelijk bezat („Der dicke Mann im Spiegel“). Hoe innig voelt hij het verdriet van kleine, eenvoudige menschen, over kleine, eenvoudige dingen; hoe innig voelt hij de tragiek van het banale ongelukje in „Das Malheur“. En dan het slotgedicht van dezen bundel, het gedicht „An den Leser“, dit gedicht, dat zoo tot vervelens toe gereciteerd, becritiseerd, geparodieerd is:

Mein einziger Wunsch ist, dir, oh Mensch
verwandt zu sein!
Bist Du Neger, Akrobat, oder ruhst Du noch in tiefer
[Mutterhut enz.

— — — — —
Denn ich habe alle Schicksale durchgemacht:
Ich weiss
Das Gefühl von einsamen Harfenistinnen in
[Kurkapellen enz.

— — — — —
Met als slot:

So gehöre ich Dir und allen.
Wolle mir bitte nicht widerstehn!
Oh, könnte es einmal geschehn,
Dass wir uns, Bruder, in die Arme fallen.

Zeker, het rythme is stootend en de beelden zijn alledaagsch en niet verheven. Soms ligt er iets in van wat Specht noemt „der Reporterstil“. Maar welk een innige vriendelijkheid spreekt eruit. Later ziet Werfel in, dat hij nog lang niet „alle Schicksale“ heeft doorgemaakt, dat dit grootspraak is. Maar dat de „Ahnung dieser Schicksale“ hem zoo ontroerde, dat hij ons met deze kinderlijke troost-omhelzing tegemoet loopt, is zoo aandoenlijk. Niet dikwijls komt ons zulk een tot liefde bereid hart tegemoet.

In den volgenden gedichtbundel „Wir sind“ maken wij Werfel's verdere ontwikkeling mee. Hier is het kind volwassen geworden. Hieruit spreekt in de eerste plaats extatische vreugde over het feit, dat hij bestaat, leeft. Maar ook is Werfel hier reeds tot diep besef gekomen. Naast de opbruischende bestaanslust, klinkt als donkere ondertoon het besef van de schuld, die aan elk geworden zijn, aan elk bestaan, als kosmische en als individueele schuld, gebonden is. Op het waarom van de schuld, die op al het bestaande, door het geworden-zijn zelf rust, op het waarom van deze schuld God's, zoekt Werfel steeds naar antwoord. Soms, als de geest over hem komt, vindt hij het antwoord,

als in het prachtig slotgedicht uit den *Gerichtstag* „Das Licht und das Schweigen“, waarop hij voor een oogenblik doordrongen wordt van den hooger zinn van alles.

Maar in „Wir sind“ staat deze schuldvraag nog op den achtergrond, wel als een dreigende donkere wolk waaruit men soms den donder dof hoort rommelen (Balance der Welt).

Ja „Schuld“ ist das gewaltige Wort.
Es dreht die alten Globen fort.
Und eh noch unsre Zeit beginnt
Werden wir schuldig, da wir sind!

Maar de hoofdmelodie van deze gedichten is toch de hymne op het Zijn. In een gedicht, dat nog in den Weltfreund staat, „Der strahlend schöne Mensch“, en dat eindigt:

Ich bin ein Korso auf besonnenen Plätzen,
Ein Sommerfest mit Frauen und Bazaren,
Mein Auge bricht von all zu viel erhellt sein.
Ich will mich auf den Rasen niedersetzen,
Und mit der Erde in den Abend fahren.
Oh Erde, Abend, Glück, oh auf der Welt sein!!

ligt de nadruk nog op het individueele „Ich bin“. Hier voert nog de vreugde over het eigen heerlijke „zijn“ den boventoon, later wordt de nadruk gelegd op het veel diepere „Wir sind“, op het zijn in gemeenschap met allen, en daar dit gevoel pas in volle intensiteit kan opbloeien als hij alle leed der menschheid doorleden heeft, daarom roept hij, schreeuwt hij om dit leed in zijn prachtige Hymne „Wir sind“, die begint:

Oh Herr zerreisse mich!
Ich bin ja noch ein Kind.
Und wage doch zu singen.
Und nenne Dich,
Und sage von den Dingen:
Wir sind!

In „Einander“, den volgende bundel, wordt dit Thema voortgezet, maar de „Daseinsfreude“ is minder juichend geworden, de smart over God's schuld feller en nijpender, de behoefte God te verlossen groter, God te verlossen en de menschheid door werkdadige liefde.

Hier staat ook die droeve kreet „Warum mein Gott“, de klacht erover, dat het hem slechts gegeven is door het woord de liefde te zeggen, niet ze om te zetten in de daad. Hier staat ook de hymne op de hoogste liefde, de liefde zelfs voor alles wat mismaakt, leelijk, walgelijk is, in het prachtige gedicht „Jesus und der Aeserweg“, waarin deze regels staan:

Mein Vater du, so Du mein Vater bist
Lass mich doch lieben dies verwesene Wesen,
Lass mich im Aase Dein Erbarmen lesen!
Ist das denn Liebe, wo noch Ekel ist?

Deze band „Einander“ eindigt met het elegische „Zwiesgespräch“, waarin Adam en „die Stimme aus dem Garten“ elkander om verlossing smeeken en dat eindigt met deze regels, die de stem spreekt:

„Kind, wie ich Dich mit meinem Blut erlöste,
So wart ich weinend, dass Du mich erlöst.“

Dit werk had Werfel vertooid toen in 1914 de oorlog

uitbrak. In het begin van den oorlog werd Werfel bij een spoorwegongeluk tijdens een troepentransport vrij zwaar gewond en moest circa twee maanden in een ziekenhuis liggen. Toen hij genezen was, werd hij ofschoon hij bij de zware artillerie gediend had, „voor straf“ bij de infanterie aan het front ingedeeld. Men had hem gedenucieerd als tegenstander van den oorlog en hij kon het ook niet tegen spreken, want zijn in Augustus 1914 geschreven gedichten *Der Krieg*, *Wortmacher des Krieges* en *Revolutionsaufruf* hadden duidelijk genoeg getuigenis afgelegd van zijn vijandige gezindheid tegen den oorlog.

Werfel wordt als 24-jarige man, wiens geheele wezen is verlangen naar verlossing door de liefde, geworpen in deze hel van zinloozen moord en onzinnige smart, hij moet ondervinden, dat niet het rijk der liefde, maar het rijk van den haat is aangebroken, dat niet de liefde in de menschen machtig is, maar de haat, waarvan het zich ontladen-moeten alleen, een dergelijke verschrikking als de oorlog is, mogelijk maakt.

Werfel wanhoopt aan alles, aan zichzelf, aan de menschheid, aan God. Hier in de loopgraven ontstaat „Der Gerichtstag“, gedichten, die over alle feitelikheden van den oorlog zwijgen, maar de uiting zijn van een ziel, die op het punt staat, door den oorlog vernietigd te worden en zich te weer stelt. Specht zegt zeer mooi: „Er schaute die Welt anders als bisher, alles an ihm schrie nach Rechenschaft. Aber der Dichter muss Rechenschaft geben, nicht Rechenschaft verlangen, nur dass diese furchtbare Rechenschaft, sie heisst der Gerichtstag, zum Spiegel dieser Menschheit, nicht nur der eigenen verstörten Seele wird“. En Werfel, de milde, is zonder medelijden tegen zich zelf, maar als hij zich zelf verwerpt, voelen wij ons mee verworpen, want het is ook onze kleinheid, onze traagheid des harten, onze eierzucht, onze luiheid, die daar zoo onbarmhartig wordt blootgelegd in „Trägheit des Herzens“, in „Ehrgeiz“, in zoovele andere gedichten.

Dan weer even een lichtstraal in „Die Leidenschaftlichen“, het weten, dat niemand verworpen wordt, dan de lauwen.

De meest toemeloos bievcht drang spreekt uit deze gedichten, die dikwijls vormeloos zijn, misschien omdat, zooals Specht zegt, Werfel hier elke schoone vorm veracht, omdat het hem belachelijk en onwaardig toeschijnt, de naakte wanhoop in een schoon gewaad te kleeden. Misschien ook is de vormeloosheid zijner gedichten daaruit te verklaren, dat Werfel de apokalyptische waarheid, die hij ervaart, niet in een vorm kan brengen, dat zij hem zoo overstelpt, dat hij slechts van haar kan stamelen. Hij voelt zich zoo gevallen in de handen van den „Lebendigen Gott“, dat zijn arm gepijnigd hart nog slechts mystisch-zinloze woorden en vervloeking kan uitstooten.

Soms is hij onbegrijpelijk, soms uit zich zijn wanhoop door het uitzeggen van vreeselijke dingen in vreeselijke, soms bepaald smerige woorden. (Bij de latere verzameling van al zijn gedichten, heeft Werfel, die van de laatste soort verworpen en vernietigd). Uit deze Gerichtstagedichten pas blijkt, hoe Werfel geleden heeft onder het besef van zijn en ons aller dualisme. In zijn gedicht „Gebet um Reinheit“ vervloekt hij zijn negatieve ik, den „vijand“ in zich zelf, en smeekt God om bevrijding. Maar het bevrij-

dende antwoord gewordt hem nog niet. In diepste smart krimpt de arme menschen-worm ineen onder God's „Verfluchung“, totdat opeens de wolken uiteen scheuren en hij in juichende extase het antwoord op zijn vragen vindt in „Das Licht und das Schweigen“, dat eindigt:

Komm, komm Mensch! An Dir ist es, aus den Getösen
Das Schweigen zu schliessen, das Lied zu erlösen.
Komm, komm, Mensch! An Dir ist es, aus den Gewalten
Des Farben-Zerfalls das Licht zu gestalten!
Komm, komm, Mensch! Nur Du wirst, durch heilige Taten
Die werdende Gottheit lassen geraten.
Aus dieser Wirrsal, dem Wähnen und Scheinen
Wirst Du die Vielfalt zur Einfalt vereinen!

Na den oorlog is Werfel, die nog steeds handelen wil, bevrijdend handelen, onder de communisten gegaan. Maar slechts korten tijd. Hij walgde van hen, toen hij bemerkte hoe onwaarsachtig zij waren, hoe zij het groote liefdesgebod misbruikten als leus voor politieke doeleinden, om zelf macht te krijgen, om zich te wreken op de nu onderliggenden. Werfel is voor de zooveelste maal diep teleurgesteld in de menschen, en zijn teleurstelling uit zich in het gedicht „Revolutionäre“.

Toch is Werfel langzamerhand weer tot rust gekomen. Zijn laatste gedichten zijn de „Beschwörungen“, (1922). Na dien heeft de lyrische dichter gezweven; van dien tijd af doet Werfel zijn wereld slechts leven in het lot der door hem geschapen figuren. Het is alsof zich in deze „Beschwörungen“ een proces voltrekt van langzame „Entpersönlichung“, niet meer in de kramptrekkingen der extase, meer als een langzaam wegglijden uit het ik, een zich uitgieten in de natuur, een langzame vereenzelviging met allen en alles. Deze gedichten doen denken aan den lateren Rilke. Hier is de mensch niet meer alléén middelpunt der schepping, de heele natuur is middelpunt geworden. Ook de extase is stiller geworden. Het slotgedicht der *Beschwörungen*: „*Allelujah*“ klinkt als een echo uit verre hemelen van „das Licht und das Schweigen“.

MARY GOMPERTS—SANDERS.

Henrietta Szold

When the news reached America in August 1927 that the Zionist Congress had elected Henriette Szold as a member of the Palestine Zionist Executive Committee it was met with a general sentiment of satisfaction. For American Jewry could think of no one, man or woman, better qualified by character and experience to assume the responsibilities of so important an office. The satisfaction of her friends however was tempered by a feeling of regret that such an additional burden should be placed on shoulders whose frail strength was already sadly overtaxed. One has always marveled, in fact, how this woman who rises at five in the morning and retires at midnight (a life habit) retains not only her energy but her creative ability, always devising something new or lending fresh color to an existing thing in a way that carries others forward with her and inspires them to do and achieve.

But then, Henrietta Szold is a genius, a striking combination of clear thinking and energetic action, a rare human being in whom the finest qualities of heart and mind are hadmoniously balanced. Her body is buoyed up by a moral strenght that denies it rest while the need for action exists. If you asked her why this intense devotion, this sacrifice of health and strenght to a cause at a time of life when every normal instinct demands repose, she would answer very simply, „Because I am a Jew“. That is all. And she came by her Jewish ardor quite naturally. She inherited it from her parents.

Henriette Szold was born in the city of Baltimore in 1861. Her parents Rabbi Benjamin Szold, a great scholar and teacher in Israel and his high-minded wife were both equipped by birth and breeding to lay the foundation of an ideal Jewish home. Henriette Szold was therefore born into an environment in which deep, Jewish sentiment, strict religious observance and a high regard for Jewish learning and general culture prevailed. The eldest of a family of daughters she became early in life her father's apt pupil and intellectual companion. The study of Hebrew and kindred subjects formed part of her educational curriculum. Graduating with high honors from High School at the age of sixteen she accepted the position of teacher in a private school.

In the early eighties there occurred an event that roused her deepest sympathies. It also brought into play her exceptional executive as well as educational abilities. The May Laws which relegated Jews to settlement in the Pale, had been passed in Russia. As a result thousands of Russian Jews emigrated to America, part of the vanguard settling in Baltimore. There these East European Jews found a sister Jewess in Henrietta Szold, a cultured daughter of the West, who immediately recognized her kinship with them, understood their problems and devised practical means whereby they might become more readily adapted to their new environment.

There were no public evening schools in Baltimore at that time. But Henrietta Szold pressed her friends into service, secured their assistance in organizing classes for adults where the newcomers were taught the language and customs of America. She was perhaps the first woman to undertake on an organized scale what we today call „Americanization work“.

When the Jewish Publication Society of America was formed Henrietta Szold became Secretary to the Publication Committee, serving at first as volunteer. She held the office for twenty-five years. It demanded constant correspondence with writers in other countries as well as at home. A number of books had to be translated into English. She herself translated some from the German, French and Hebrew. The Year Book published under the auspices of the society was for a number of years edited and largely compiled by her. In one of its issues her fine authoritative article, „Recent Jewish Progress in Palestine“, appeared.

Henrietta Szold's love for her father and devotion to his ideals induced her on his death to register as special student at the Jewish Theological Seminary of America, in New York City, where she took rabbinic courses and

attended lectures regularly for several years. It was her wont to sit modestly in the rear, listen intently and take notes profusely. In addition, articles from her pen appeared occasionally in Jewish periodicals. Through her literary work her name became known to Jews in many lands long before her Zionist activities brought her so prominently into the foreground of Jewish life. Nahida Remy of Germany, (wife of the Jewish scholar, M. Lazarous) author of „Das Jüdische Weib“, a historic review of great Jewish women, published in 1892, makes mention of Henrietta Szold and her work.

Nor can we fail here to pay tribute to the charm of her literary style which scholars and writers have so admired and envied. Whatever Henrietta Szold writes be it a book or a simple note to a friend it is sure to be characterized by fine sentiment and clarity of thought couched in beautiful phraseology. She is mistress of the art of expression. I recall a meeting of the Committee on Resolutions at a Synagogue Convention. A discussion arose as to how a certain resolution should be framed. „There is one person who would know exactly how to express our idea“, said the chairman, „I wish Miss Szold were here“.

And if she had been there? She would have remained unobtrusively in the background as was her habit. Although frequently invited by Jewish organizations to address them she generally declined. The public platform was not for her. So she thought. Fate, however, decided otherwise.

The Zionist movement from its very inception appealed to Miss Szold's entire being. What if her social circle did not understand her ideals nor her intimate friends share them? Zionism was interwoven with her Judaism and her Judaism filled her soul. Nor could mere dreams of her people's future satisfy a character like hers. Dreams must be realized. Action was needed. The scholarly meditative woman became an active propagandist. She wrote on Zionism, spoke on Zionism to small interested groups and despite her limited time soon became an important and influential factor in the Federation of American Zionists as the forerunner of the Zionist Organization of America was then called. At a critical period in the history of the Federation she accepted the office of Executive Secretary without pay. It was but one instance in which her practical idealism and understanding of organization problems helped to bring order out of chaos. She retained the office until her health gave way.

In 1909 Henrietta Szold visited Palestine for the first time accompanied by her mother Mrs. Sophie Szold. The effect on her was overwhelming. It was real then, not a vision of phantasy, this Palestine that lay stretched out before her. And if memories of prophets and psalmists stirred her soul, so did the Jewish settlements, the tiny garden spots that dotted the bare surface of the land and pointed hopefully to the future. But the manifold needs of the land were pitifully clear to her practical mind. There was disease to be overcome, malaria, trachoma, skin diseases, etc., due to the neglect of ages. The dangers attending child birth, the high infant mortality, could all be reduced if modern standards of sanitation and medical service were applied. And in her

native America were thousands of Jewish women whose love for Palestine had never been fully exploited. Here was something tangible, a specific task awaiting them. Miss Szold returned to America and founded Hadassah, the Women's Zionist Organization.

Hadassah founded on Purim 1912 now consists of 292 Chapters in as many cities with a total membership of 38,000. 139 Junior Units comprising 10,000 members, 800 sewing circles that sew, knit and send supplies to Palestine and 300 cultural groups that study Jewish educational subjects. Hadassah maintains in Palestine a system of socialized medical service that includes 4 hospitals, 25 clinics, 20 child welfare stations, penny luncheons for under-nourished school children, medical service in 50 rural districts and immigrant camps, medical inspection of 24,000 school children and a Nurses' Training School, all conducted in accordance with the most modern American methods.

If you ask its founder how she accounts for the phenomenal growth of Hadassah or for the peculiar spirit of enthusiasm that animates its members she will tell you it is the call of Palestine that has voked this fitting response. True, but only in part. Palestine needed to be interpreted to American womanhood. Its identification with the Jewish people, their past mission, their future hopes, all had to be made clear. Zionism with his various physical and spiritual implications had to be explained and Henrietta Szold was the interpreter. As for enthusiasm, loyalty, persistent effort, how could Hadassah members help imbibe some of these qualities when they saw in their leader the very embodiment of loyalty and selfless devotion to an ideal?

„The cause before the person, always“ became her motto. The fact that she had a message to present compelled her, despite her innate diffidence to appear before large gatherings throughout the land. She soon became known as one of America's outstanding women speakers.

When the District Plan of organization which was to change the Federation of Amerika Zionists into the Zionist Organization of America was presented for adoption at one of the Zionist Conventions it was opposed by the leader of a semi-autonomous group within the organization on the ground that the districts would absorb groups like his own and Hadassah. The individuality of the group would be lost. The mother of Hadassah immediately rose to say that „Hadassah claims no special rights or privileges but considers itself part and parcel of the Zionist Organization.“ Though the child of her creation should cease to exist, what did it matter? The District Plan was adopted and Hadassah, we know, did *not* lose its individuality but continued to thrive.

Under the new form of organization Henrietta Szold became Director of Education for the Zionist Organization of America. She held the position until the resignation of Dr. Rubinow, Director of the Hadassah Medical Organization in Palestine compelled her to act as his temporary successor. Circumstances ordained that she should remain Acting Director of the Hadassah Medical Organization for three years.

It was never the habit of Henrietta Szold to do things by halves. Her new office demanded that she thoroughly

familiarize herself with hospital needs, methods, forms of organization and administration. This she did to a degree that astonished resident and visiting physicians in Palestine. She worked unceasingly, shall I say six days a week? Her office was closed on the Sabbath but her home was open. In the morning a little group inspired by her gathered there for Religious Service. It formed the nucleus of what now constitutes the Jeshurun Congregation of Jerusalem. All day friends came to consult Miss Szold informally, on all sorts of problems so that in reality her Shabbos allowed her but little time for rest. She was a prime factor in organizing the Jewish women of Palestine for social service by helping them form the Histadrut Nashim Ibriot (Jewish Women's Organization) which now has branches in every large Jewish community of Palestine.

When Dr. Bluestone was appointed Director of the Hadassah Medical Organization Miss Szold returned to America after three years of active service in Palestine. To rest? Far from it. To keep Hadassah in America informed on every phase of its work in Palestine required a multifarious correspondence. Much of it was in Hebrew. Who could digest, interpret, and answer it all satisfactorily? Miss Szold of course, no one else. At the same time she was Vice-President of the Zionist Organization of America and served as acting president during Mr. Lipsky's leave of absence abroad.

And now she holds the most important position to which a responsible Jewish body has ever elected a woman. The "New Palestine" in its issue of September 16, 1927, contained the following editorial comment, written by Louis Lipsky on her election as a member of the Palestine Zionist Executive.

"The election of Henrietta Szold to the Palestine Zionist triumverate is a matter for deep gratification by Zionists the world over. Her appointment by the highest Zionist tribunal is at once a recognition of her great services to the movement, her unusual ability as an administrator and her unfailing devotion and high sense of duty at a time when all these qualities are essential for the proper conduct of Zionist affairs in Palestine. Miss Szold has attained a position in Jewish life which no other woman in modern times has achieved. Her singular position is founded upon those rare qualities which have made her the spiritual and intellectual leader not only of American Jewish womanhood, but of Jewish womanhood the world over. Possessed of deep sympathy and understanding of the multifarious problems of the Zionist Organization and of Palestine, free of dogma and prejudice, strong vigorous and creative, and above all possessed of a loyalty to the cardinal principles of Zionism that makes her the proper representative of Zionists, regardless of party or faction, her presence on the Palestine Executive will be a wholesome influence in maintaining that balance which is so essential in welding all the national forces in Palestine at this crucial moment in the development of the country".

At the banquet given by the Zionist Organization of America in honor of Miss Szold before her departure for

Palestine to assume her new duties, hundreds of men and women from every rank of life were present to pay their tribute to this great Jewish woman. Rabbi Stephen S. Wise said that evening: "Some of us are bearers of standards; she is a standard. Her service and her life have made her a standard in our land and in our other land, where her name has come to spell so much that is precious, and hopeful and abiding". Rev. Z. H. Masliansky characterized Miss Szold as one of those women in Jewish history who always appeared at a critical moment to lead the people to victory. And when the guest of the evening arose to respond her opening remarks were, "This is not the time for personal consideration. Nor is our movement a movement for personal consideration".

And yet this woman, so ready to subordinate herself to a cause is never oblivious to the claims of the individual, providing that individual is not herself. She listens sympathetically to the personal confidences so readily poured into her ear. A joy or a sorrow on the part of a friend is never passed by without notice. The personal interest is ever manifest.

Her influence on others is profound as the following story told by her intimate friend, Miss Alice Seligsberg, indicates. Miss Szold was one day called to the bedside of a dying woman, a total stranger. The woman wanted her to become the trustee of some property and the guardian of a near relative, a minor. Miss Szold asked her in surprise how she could place such confidence in one whom she now saw for the first time. The woman replied that a former maid who had once been employed in the Szold household had so described her "Miss Henrietta" that she could think of no one else to whom would more readily hand over her trust.

A striking example of the influence of her personality was manifested at the Zionist Organization of America Convention of 1927. A heated discussion centered round a controversial point. The delegates had grown uproarious and the chairman found it difficult to control the situation. Suddenly there was a sound of applause. It grew stronger. What had happened? Henrietta Szold was ascending the platform. Before she reached its center the five hundred delegates had risen to their feet. The deafening applause was followed by a deathlike silence as every ear was strained to catch the words that came from the lips of one who inspired universal confidence. Her message was brief. She pleaded for patience, calm judgment, and assured the delegates that every effort was being made to find a satisfactory solution of the problem on hand.

The effect of her words was instantaneous. A breath of relief seemed to emanate from that large gathering. For Henrietta Szold had spoken, the one person who was ever above party of political considerations, whose judgment at all times was free from prejudice. It was natural that American Zionists should have rejoiced when they learned that the World Zionist Organization recognized the greatness of Henrietta Szold and appointed her one of the trio charged with full responsibility for the conduct of Zionist affairs in Palestine.

And the woman thus honored? True to her own modest estimate of herself the letter she wrote to the National Board of Hadassah from the steamer on which she sailed

for Palestine contained the following words: „My dependence on you is greater than yours on me. It is therefore I who plead for understanding, cooperation and support.”

A friend who has just returned from Palestine spoke of her trials, of the burdens resting upon her shoulders, how he found her at work in her office at 7.30 in the morning, bravely combating difficulties that seem insurmountable.

And if you ask, why did she go to Palestine, knowing that arduous task would await her? The answer is clear. She went because the Zionist Congress decided she should go and on questions of Zionist duty, Zionist discipline, Henrietta Szold, the great leader, has ever been the humble obedient servant. That, too, is one of her characteristics. Justice Brandeis once said of Henrietta Szold that she has statesmanlike qualities. Such qualities are needed in her present office.

There are factions to be conciliated, groups to be drawn into closer relationship with other. The very intensity of feeling that pervades the upbuilders of the land, combined with a shortage of funds to meet necessary requirements, is apt to engender misunderstandings such as only a person of broad insight, deep sympathy and exquisite tact can dissipate.

To see the whole, the entire thing at a glance. To know the parts, how to utilize them wisely so that they may be fitted together and form the completed pattern, to be able to evaluate not alone the work, but the worker, the precious human material of the new Palestine, its richest asset, such vision, such understanding requires the statesman's grasp of a situation. And Henrietta Szold has this grasp. She will not fail us in Palestine, but meet every expectation of the Jewish people. Will the Jewish people meet her expectations?

NEW YORK U.S.A.

SARAH KUSSY,
Member of the National Board of
Hadassah, the Women's Zionist
Organisation of America.

Grundgedanken für die Arbeit im Heim des Jüd. Frauenbundes, Isenburg

So lange die Juden im Ghetto und in engen Siedlungen lebten, wo jeder Einzelne unter der Aufsicht und der Beeinflussung der ganzen Gemeinde und der Gesamtaufassung stand, vor allem aber solange die Juden ihr Gesetz und ihr Schrifttum kannten und für ihre Lebensführung als durchweg bindend anerkannten, war die ganze jüdische Atmosphäre eine stark pädagogische. Ihr Einfluss erhielt sich traditionell und unbewusst noch einige Zeit bis im Zusammenprall mit neuen Welten des Geistes und der Kulturen anderer Konfessionen und Gemeinwesen sich vor den Juden Probleme aufbauten, vor denen man mit „Tradition im Blut“ allein nicht auskommen konnte. So sahen wir eine unvorbereitete, überstürzte Aufnahme der Formen einer neuen Umwelt, ein Uebertreiben und Ueberschätzen dieser Formen bei den Juden durch einige Generationen hindurch, ohne dass Gemeindeführer, Rabbiner und Lehrer deutliche Verfallserscheinungen anders denn als bedeutungslose Störungen bestimmter Kreise auffassten.

Nur einen verbindenden Weg zwischen der alten jüdischen Welt und dem modernen Leben ausserhalb derselben eröffnete sich, der von Frauen gebaut und begangen war: die soziale Hilfsarbeit und die Frauenbewegung.

Ein Markstein auf diesem Weg ist das Heim des jüd. Frauenbundes in Isenburg.

Es ist im Jahr 1907 als Stiftung einer Frankfurter Frau (Louise Goldschmidt) aus ganz kleinen Anfängen entstanden und hat sich in fester Geradlinigkeit zu dem entwickelt, was es heute ist; ein jüdisches Erziehungsheim, in dem vorbeugend, heilend und bewahrend in freier Erkenntnis der Tatsachen, die das Leben zeitigt, eingegriffen wird.

Beschränkung in der Zahl der Zöglinge Zulassung der verschiedensten Altersklassen (vom Säugling bis längst Schulentlassenen, Frauen und Mütter) Auffassung und Bereitstellung des ganzen Betriebes als Lehrmittel, Arbeit als Erziehungsmittel, gewissenhaft durchgeführte rituelle Lebensführung und vor allem Ehrfurcht vor dem Geist der jüdischen Lehre bilden die ersten Grundlinien des jüdischen Heims. Sie schliessen nicht aus, dass chend gegen geistige Armut und hemmungslose Genussleben von „draussen“ den Jugendlichen geboten wird, die nach ihrer Entlassung — und das ist das Entscheidende — in dankbarer Anhänglichkeit an ihre Lehrzeit in Isenburg zurückdenken.

Wichtig ist, dass nicht ein grosses Haus die Belegschaft von 60 Betten umfasst, sondern dass 4 kleine Häuser zerstreut im Garten gelegen, es gestatten frei der allgemeinen Zweckbestimmung zu dienen.

Wichtig ist, dass die Schulkinder die Ortsschule und die Schulentlassenen die Fortbildungsschule besuchen.

Wichtig ist die hauswirtschaftliche Anleitung und praktische Kinderpflege, die — welchen Beruf oder welchen Lebensgang die Jugendliche später immer wählen mag — ein wertvolles Grundkönnen darstellt.

Wichtig ist, die bevölkerungspolitische Aufgabe des Heims, die sich unausgesprochen und unbeirrt geltend macht, auch in der Schulung des Denkens und der Gesinnung.

Wichtig ist, was man in der Heimarbeit lernt: dass man gewissen soz. Erscheinungen ohne Ueberheblichkeit aber auch ohne Sentimentalität begegnen muss; dass man von den Menschen individuell dosiert, nicht zu viel und nicht zu wenig fordern darf; dass man alle Wege zur Heilung eines Falles suchen muss, sich aber durch Unteilbarkeit einzelner nicht entmutigen lassen darf.

Wichtig ist, dass der Erfolg der Heimerziehung sich oft erst längst nach der Entlassung nachreifend zeigt.

Die Protokolle, die Akten, die Statistik der Arbeit im Heim der I. F. B. sind ausserordentlich interessant und lehrreich, und es wäre dringend wünschenswert, wenn auch andere Länder, ihren eigenen Erfahrungen entsprechend, den Gedanken einer vorsorglichen Heimerziehung, den Erfordernissen der modernen Lebensausseuerungen und jüdisch sozialen Bedürfnissen angepasst, ein erhöhtes und vor Allem ein praktisches Interesse entgegenbringen würden.

ISENBURG.

BERTHA PAPPENHEIM.

Über die jüdische Frauenarbeit in Polen

Die Arbeit der jüdischen Frau auf sozialem Gebiete zerfällt in zwei scharf von einander abgegrenzte Abschnitte und zwar auf die Vorkriegszeit und die Zeit der grossen Not, des Weltkrieges mit seinen für die ganze Menschheit verderblichen und fast nicht gutzumachenden Folgen.

Die Tätigkeit, welche die Jüdin in Polen — für unsere Ausführungen kommen in erster Reihe die jüdischen Frauen Kleinpolens vormals Galizien genannt in Betracht — vor dem Kriege an den Tag legte, war vorwiegend charitativer Natur und es waren ganz besonders die Frauen der orthodoxen Kreise, welche sich an gottgefälligen Werken, den sogenannten „Mizwoth“ erfreuten und ihrer Philantropie freien Lauf liessen. Zu diesen erbaulichen Taten gehörte das regelmässige Spenden von Almosen, die Bespeisung der Armen (das Ausstatten von armen jüdischen Bräuten, Wöchnerinnenfürsorge u. das Aufsuchen der verschämten Armen um sie zu unterstützen. Die Gaben waren milde, die Gesinnung fromm u. die Arbeit wurde gerade genug ernst genommen, um an ihr die richtige Zufriedenheit zu finden u. zu übermitteln. In dieses Idyll brach nun der grosse, zerstörende Krieg herein u. brachte ausser unausdenkbarer Not u. Kummer unter welchem die Welt fast zusammenstürzte eine völlige Umwandlung der Verhältnisse, welche die jüdische Frau vor ganz besondere u. anders geartete Pflichten stellte.

Auf schweren u. mühevollen Wegen gelangte sie zur Erkenntnis, dass auf allen Gebieten des sozialen Lebens ein grosses Aufräumen mit dem Althergebrachten und ein „Umlernen“ in den Weg geleitet werden müsse. Vors Erste galt es rasch und energisch zu handeln um die durch Kriegsereignisse hervorgerufenen Zustände einigerermasse erträglicher zu gestalten. Die Notstandsaktion musste eingeleitet und mit allen zur Verfügung stehenden Kräften geführt werden. Küchen für die Familien eingerückter Soldaten, für Flüchtlinge und Kriegsgefangene wurden errichtet, Waisenhäuser und Asyle für elternlose und verlassene Kinder, sowie für obdachlose Familien im eiligsten Tempo geschaffen. Sehr erschwert und zu vielen traurigen Erwägungen führend wurde die Arbeit durch die Tatsache, dass die jüdische Frau und das jüdische Mädchen vollkommen unvorbereitet ihren veränderten Lebensumständen gegenüber standen. An physische Arbeit nicht gewöhnt, nur an den Vater oder Gatten als Erhalter der Familie angewiesen, stand nun die Masse der weiblichen Wesen, unfähig, auch nur einen selbstständigen Gedanken zu fassen, geschweige dem irgend einen Erwerbszweig zu finden. Doppelt schwer musste die Kriegsnot auf diesen Geschöpfen lasten und doppelt schwer mussten es die wenigen sozial eingestellten Frauen empfinden, welche an die Beseitigung dieser in Jahrhunderte alter Tradition wurzelnder Missetände sich heranmachten.

Die alte jüdische Generation war für die neuen Erziehungs- u. Arbeitsfragen nicht mehr aufnahmefähig, die Frauen zermüht durch Not und Entbehrungen, in alten Vorurteilen befangen aber die Jugend konnte noch gerettet werden. Die Umschichtung der jüdischen Gesellschaft, die Fachausbildung des jüdischen Mädchens wurden in die Wege geleitet. Eine klaffende Lücke im jüdischen Erziehungswesen wurde ausgefüllt; die Gewerbeschule für die

jüdische heranwachsende Jugend, hatte sich kleinen u. bescheidenen Anfängen hervorgehend zu einem imposanten Bau durchgerungen. Es war der jüdischen Frau vorbehalten diese Anregung zu geben, den ersten Versuch zu wagen um nach 15-jährige, mühevoller und unermüdlicher Arbeit auf die herzerhebenden u. lebensstärkenden Erfolge dieser im vollsten Sinne schöpferischen Tätigkeit zu blicken.

Denn die Arbeit der jüdischen Frau hat sich aus der charitativen in konstruktive, wenngleich in wahrster Menschenliebe wurzelnd verwandelt. In diesem Zeichen — der konstruktiven Arbeit — steht nun Alles, was auf dem Gebiete der Wohlfahrtspflege geleistet wird und es ist wahrlich nicht wenig was im Zeitraum vom J. 1914—1929 geschaffen wurde.

Ein dichtes Netz von Waisenheimen, welche um den traurigen Enttäuschungen, welche die Kriegserfahrungen mit sich brachten vorzubeugen, zu richtigen Erziehungsheimen u. Haushaltungsschulen geworden sind, steht unter der Leitung von jüdischen Frauen. In fast allen grösseren Städten und Städtchen wurden Schulen gegründet, in welchen die jüdische Jugend eine fachmännische Handwerkersausbildung erhält und die zahlreichen, daselbst eingeführten Arbeitszweige sichern ein selbstständiges Fortkommen und Erwerbsmöglichkeiten an die vor dem Kriege seitens der jüdischen Eltern wie auch Kinder überhaupt nicht gedacht werden konnte.

Die sozial fühlende jüdische Frau wirkt auch in den zahlreichen Frauenverbänden, welche sich den Schutz und die Sicherstellung der verlassenen entrechteten u. hilfesusenden Frau und des Kindes zur Aufgabe gestellt haben. Diese Vereine, welche auf ähnlichen Statuten, wie „Die Liga zur Bekämpfung des Mädchenhandels“ u. „Frauen u. Kinderschutz-Liga in London“ begründet wurden, entwickeln in den grösseren Zentren des Landes Warschau, Lodz, Lwow, Krakow eine sehr rege Wirksamkeit u. dürften demnächst dem „Weltbund der jüdischen Frauen“, welcher im Juni dieses Jahres in Hamburg ins Leben gerufen wurde — angegliedert werden.

Seit einigen Jahren, betätigt sich die jüdische Frau in Polen auch in der sozialen Hilfsarbeit für Palästina und zwar als Zweigverein in W.I.Z.O. wobei die sozialen Institutionen der Palästinensischen W.I.Z.O. Organisation Mädchenheime, Wirtschaftsschulen, Kindergärten, wirksam unterstützt werden.

Gekräftigt in ihrem national-jüdischen Bewusstsein, geschult durch die schweren Lehrjahre des Krieges, würdigt die jüdische Frau Polens die Errungenschaften der kulturell-sozialen Arbeit vollkommen und sucht das, im schweren Ringen geschaffene, sowohl hiezulande wie im Erez zu erhalten. Und wenn noch viel zu leisten und anzustreben ist, um die Lücken unseres sozialen Lebens auszufüllen und wenn es unter den schweren und ökonomisch niederdrückenden Umständen doppelt so schwer ankommt, so werden die Reihen der sozial arbeitenden Frauen nicht gelichtet und die Einstellung der jüdischen Frau in Polen zu den, ihrer harrenden Problemen wird immer reifer und zielbewusster und berechtigt zu den schönsten Hoffnungen.

Dr. ADA REICHENSTEIN.

Vorsitzende des Jüdischen Frauenbundes
in Lodz.

„Ort" en de Joodsche Vrouw

De Joodsche vrouwen, meer en meer bezig zich op sociaal gebied te oriënteren, daarop zelf te arbeiden en daardoor weer zich te organiseren in gemeenschappelijke arbeid, vinden ook in de Vereeniging „Ort" een taak en een vruchtbaar arbeidsveld voor haar werkkraft, omdat ook deze vereeniging een machtige hulp verleende aan de Joodsche vrouw, die dit noodig had.

Op welke wijze dan ontstond „Ort", welk doel streeft zij na en hoe tracht zij dit doel te bereiken?

Voor ongeveer 50 jaar is onder de verdrukking, waarin de Joodsche massa in Oost-Europa leed tengevolge van de groote verandering in het oeconomische bestaan de vereeniging als van zelf door de noodlijdende bevolking in het leven geroepen. Onder het Zaristisch bewind had men met zeer veel moeilijkheden te kampen. Emigratie verminderde het aantal slechts weinig. Immers 8 miljoen Joden, meer dan de helft van de geheele Jodenheid, wonen in de Oost-Europesche landen.

In 1914 was men zoover, dat reeds een groot gedeelte door handenarbeid in eigen onderhoud voorzag. Door den Wereldoorlog echter, waren groote massa's dak- en broodeloos geworden en zij waren er niet eens het ergst aan toe.

Het eerst moest hulp worden verleend aan de zieken en gewonden. Dan moest aan weezen en daklozen een tehuis, voedsel en kleren worden verschaft. Aan systematisch opbouwwerk viel niet te denken, alleen noodinrichtingen konden in het leven geroepen worden. Pas in 1921, na het vaststellen van de nieuwe grenzen, kon men er aan beginnen nieuwe bestaansmogelijkheden te scheppen.

Toen werd „Ort" voor nieuwe problemen gesteld, zij moest haar werk uitbreiden over de van Rusland afgescheiden randstaten. Haar voornaamste taak werd, de Joodsche bewoners een gezonde basis voor een bestaan te verschaffen. Zij tracht dit te bereiken ten eerste door verbreiding van vakkennis en het aanleeren van handenarbeid en ten tweede door opleiding voor land- en tuinbouw en door Kolonisatie.

Aan dit werk ontleent zij haar naam O.R.T. afkorting van de Russische beteekenis van „Vereeniging tot bevordering van Handwerk en Landbouw onder de Joden".

Het werk van „Ort" zelf, van „Ica" en van „Joint" van voor den oorlog werd voortgezet. Ambachtsscholen en landbouwscholen werden opgericht en nieuwe kolonies voorbereid onder leiding van beproefde landbouwkundigen. De Russische Jood is het boer-zijn niet vreemd. In Zuid-Rusland vooral leefden Joden als boeren in kolonies, die reeds meer dan een eeuw geleden bestonden.

De Russische staat verleent het kolonisatiewerk veel hulp. De grond wordt gratis ter beschikking gesteld, waarna ook financieele hulp geboden wordt. De kosten om één gezin te koloniseeren, bedragen 1500 goudroebel, waarvan gemiddeld zelf 200 roebel wordt opgebracht. 400 goudroebel betaalt de staat en voor de rest zorgen de groote Joodsche organisaties.

Het gezin krijgt slechts een klein gedeelte van bovengenoemd bedrag in geld. Het grootste gedeelte wordt (zoals Dr. Trotzky het noemde) aan doode en levende inventaris besteed. Het eerste jaar behoeft niets terug betaald te worden, daarna echter elk jaar een gedeelte, al zijn het

slechts enkele roebels. Ook hier tracht men den Jood weer het gevoel, dat hij een aalmoes aanneemt, te ontnemen. Hij werkt voor zichzelf en betaalt, wanneer de oogst gunstig is, een deel van zijn schuld af.

Het Jiddish is door de staat erkend. In de groote kolonies bestaan Joodsche dorpen, die zuiver Joodsch bestuurd worden en eigen rechtbanken hebben. Men kan hier van een Joodsche autonomie spreken.

In verband hiermede is het interessant te lezen, wat Mrs. *Estelle Sternberger*, secretaresse van de „National Council of Jewish Women" in Amerika schrijft, naar aanleiding van haar bezoek aan Rusland, over het verrijken van het leven der vrouw:

„Op mijn reis door de kolonies ontmoette ik een buitengewoon interessante vrouw. In haar leven en haar geest spiegelen zich leven en geest van haar soortgenooten af. Zij draagt een enorme verantwoordelijkheid, maar dit geeft haar een gevoel van grootere vrijheid. Elken morgen om 4 uur verlaat zij haar huis, om haar werk op de boerderij te beginnen. Dit houdt haar voortdurend bezig tot laat in den middag. Juist op dien tijd ontmoette ik haar. Zij was op weg in haar hoedanigheid van magistraat, om de rechtbank in haar rechtsgebied te presideeren. Zij heeft een mogelijkheid gevonden, zoowel haar geestelijken, als haar lichamelijken aanleg en belangstelling in praktijk te brengen. Ontelbare vrouwen in alle kolonies hebben, evenals zij, gelegenheid gevonden tot arbeid, waartoe zij in de Russische steden nooit gekomen zouden zijn. Ik zou mij geen plaats in dat enorme Rusland kunnen denken, waar de Jood zooveel van zichzelf kan maken, als in deze kolonies. De angst, die men mocht koesteren voor de toekomst van de Joden in de groote Russische steden verdwijnt geheel en al, wanneer men de kolonies bezocht heeft. Daar loopen zij rond met een houding van vrijheid. Zij worden niet geïntimideerd door lichamelijk werk, maar geven hun grootste kracht in een atmosfeer van onafhankelijkheid".

* * *

In Polen, waar minder goede gelegenheid tot koloniseeren is, heeft „Ort" zich meer op tuinbouw en op het weer in eere herstellen van de vruchtenteelt toegelegd. Verder het vervangen van vernielde gereedschappen en het stichten van ambachtsscholen.

Men zegge nu niet: „Wat helpt al dit werk? Vandaag opgebouwd, morgen door een pogrom verwoest". Alles immers is in zekeren zin tijdelijk en een dergelijk argument dient veelal, om het geweten in slaap te sussen en zich aan het hulpwerk te onttrekken.

* * *

Eene organisatie voor productieve hulp aan familieleden stelt degenen, die in andere landen wonen in de gelegenheid door bemiddeling van „Ort" het door hen beschikbare geld in machinerieën of gereedschappen om te zetten en deze aan de bloedverwanten toe te zenden. Daardoor krijgt de gave een duurzame waarde en de arme familieleden hebben niet het gevoel, dat ze aalmoezen ontvangen. De Sowjetregeering heeft tot einde 1930 uitsluitend aan „Ort" het recht gegeven, deze gereedschappen zonder invoerrechten te mogen importeeren. Bij toeval werd mij

dit door iemand in Amsterdam, die van deze bemiddeling gebruik had gemaakt, bevestigd.

In New-York bestaat bij het Ortkomité nog eene andere wijze van steunverleening. Voor de oorlogsweezen, die onder haar bescherming staan en die de vakscholen in Oost-Europa willen bezoeken, vraagt men voogden, die de kosten van verzorging en schoolgeld op zich nemen. Elk kind kost *jaarlijks* aan onderhoud en lesgeld slechts f 125.— (\$ 50). Amerika adopteerde in 1925-'28 187 kinderen (106 in Polen, 77 in Roemenië, 4 in Littauen), waarvan 53 nu reeds zelfstandig een beroep uitoefenen. Bijzondere vermelding verdient, dat onlangs de gezamenlijke leerlingen van een New-Yorksche Joodsche school zich als voogd aanmeldden en zich bereid verklaarden een kleinen jongen van een ambachtsschool in Roemenië te adopteren. Een bedrag voor twee jaar werd vooruit betaald.

* * *

December 1928 heeft „Ort” eene reizende tentoonstelling van werk uit enkele van haar vakscholen en van producten uit de Ort-kolonies, georganiseerd. Deze tentoonstelling werd in Keulen op 3 Dec. feestelijk geopend. In de afdeelingen van het werk der vrouwen, die beroepsopleiding genoten hadden, waren o.a. vertegenwoordigd:

De Industrieschool uit Warschau. Deze zond zijden japonnen, een met bont gegarneerde damesmantel en kinderkleeren. Voorts ondergoed met filetgarituren en handborduursels, diverse fantasiekleedjes in zijde met goud geborduurd en ajours, andere, bewerkt naar Joodsche motieven.

De meisjesscholen uit Brest en Grodno zonden japonnen, blouses en kinderjurken. De scholen voor meergevorderden, waar tot leerares in een vak wordt opgeleid, gaven werk op verschillend gebied, zooals machinaal gewezen stoffen, tricotage, machinaal gebreide kousen, handschoenen, enz.

Riga (Lethland), Chisina-Kischinew en Chernowitz (Roemenië) zonden zijden avondjaponnen en sportkleeren, houtsnijwerk en pastels op zijde, naar oud-Joodsche en Lettlandsche motieven.

Uit de kolonies kon men, daar het conserveeren van verscheidene gewassen te groote moeilijkheden met zich brengt, slechts weinig van de producten zelf exposeeren. Een reeks photo's uit de Sowjet-Unie, Wit-Rusland, Odessa en de Oekraïne, toonde de enorme hoogte, die de Joodsche kultuur daar bereikt heeft. Eenige monsters van koren, vruchten, en *Hollandsche kaas*, die in groote hoeveelheden in de Joodsche kolonies geproduceerd worden, waren tentoongesteld.

Polen zond tuinbouwproducten op elk gebied: aardappelen, kool, tomaten, augurken enz. tevens lijnkoeken en lijnolie.

Naast deze inzendingen zag men uit Roemenië monsters van wijndruiven en verschillende soorten wijn en tabak, door de regeering met eerste prijzen bekroond.

De vrouwen van de Bessarabische kolonisten zonden stalen van huisweefkunst.

Uit bovenstaande uiteenzetting vloeit vanzelf voort, dat „Ort” nog veel hulp noodig heeft om tot verwezenlijking van haar doel te komen. En niet slechts om er te komen,

maar ook om dat, wat eens tot stand is gebracht te handhaven en uit te breiden.

Den 12den November 1930 hoopt Ort haar 50-jarig bestaan te vieren. Men wil dit jubileum, dat op een gewichtig tijdperk in de ontwikkelingsgeschiedenis van het Joodse leven in Europa terugwijst, op waardige wijze herdenken. Een jubileumfonds zal gesticht worden, aan te wenden voor den bouw van nieuwe scholen. Geschriften omtrent doel en werkwijze der vereeniging zullen in groote oplage worden verspreid en een populaire film zal het werk aanschouwelijk maken. Men stelt zich voor, dit halve-eeuwfeest op alle scholen vreugdevol te vieren.

De vereeniging „Israël”, Centrale vereeniging tot steun aan noodlijdende Joden in het buitenland, staat jaarlijks een groot deel van haar budget af aan Ort. Door „Israël” finantieel te steunen en haar doel in wijden kring te propageeren, helpen wij in Holland mee aan het machtige opbouwwerk, ook voor de vrouw, dat Ort verricht.

M. POLAK—SWAAB.

De oogziekte „trachoom” en de bestrijding ervan

Trachoom is een ernstig ooglijden dat men, wat Nederland betreft, in hoofdzaak in Amsterdam kan waarnemen; tot voor korte tijd vond men de ziekte zó overwegend sterk bij de arme Joodse bevolking aldaar, dat het de indruk maakte, dat men hier met een ras-lijden te doen had. Dit is niet het geval.

Trachoom is een ernstig lijden, niet alleen omdat het oog er in hevige mate door wordt aangedaan en er in de ergste gevallen blind door kan worden, niet alleen omdat 't besmettelijk is en een sterke voorkeur heeft jonge kinderen aan te tasten, maar ook en vooral omdat het zulk een lange ziekte-duur heeft en zulk een langdurige, vaak pijnlijke behandeling vereist. Want tientallen jaren kan het duren, eer men een patiënt uit de behandeling kan ontslaan; ja, er zijn er, die er eigenlijk nooit geheel vanaf komen. Realiseren wij eens even de bezwaren, die deze ziekte met zich brengt, dan hebben wij in de eerste plaats het lijden als zodanig, dat in de verschillende gevallen verschillend verloopt, maar waarbij in de ernstige gevallen haast alle verschijnselen optreden. Tranende, lichtschuwe ogen, rood ontstoken ooglidranden, zwaar gevoel onder de oogleden veroorzaakt door de „korrels”, die zich vooral onder 't bovenooglid bevinden en die 't essentiële voor de diagnose van het beginnend trachoom zijn, pijnlijke zweren van het hoornvlies, troebelingen in het hoornvlies, die het gezichtsvermogen verminderen, naar binnen groeien van de oogharen, die voortdurend de oogbal prikkelen, dat zijn wel de meest voorkomende symptomen.

In de tweede plaats hebben wij 't deprimerende voor de patient, 'n lijden met zich te dragen, dat hem bijna letterlijk op 't gezicht geschreven staat, waarvan tal van mensen weten, dat 't „overerfelik” is en waarvoor hij dus door velen enigszins gemeden wordt. Laat ik er meteen bijvoegen, dat dit niet nodig is; de besmetting is niet van dien aard, dat hij zonder direkt contact van de een of de ander overgaat zoals b.v. roodvonk, pokken, influenza en der-

gelijke ziekten wél doen; voor besmetting met trachoom is 't nodig, dat men door direkte aanraking met de handen of door onzorgvuldige scheiding van gebruiksvoorwerpen (b.v. handdoeken, zakdoeken, papier) de smetstof van 't ene oog op 't andere brengt. Ware dit niet het geval, wat zou 't lot zijn van oogartsen en verpleegsters in oogheelkundige klinieken, in de door trachoom geteisterde streken? En welk een troostende zekerheid geeft de noodzakelijkheid van dit directe contact voor de bestrijding van de ziekte en voor de voorkóming; zo ergens, dan is hier voorlichting, dan zijn hier goede hygiënische omstandigheden 'n machtig wapen tegen de vijand.

In de derde plaats komt dan de behandeling, die in den beginne en in ernstige gevallen soms enige malen per week moet geschieden en die zich, zoals ik zei, vaak over jaren en jaren uitstrekt; op den duur niet zo dikwels als in 't begin, maar toch zeer dikwels eenmaal per week. Uren wachten op oogheelkundige poliklinieken steeds maar weer opnieuw, bij verscheidene patiënten onderbroken door opname in 't ziekenhuis, hetzij voor operatie, hetzij voor nauwkeuriger verpleging, wat brengt dit niet met zich! Schoolverzuim voor kinderen, 't in de steek laten van de huishouding voor moeders, die gewoonlijk niemand hebben, om haar te vervangen, loon-verlies voor kostwinners, het is alles juist door de lange duur zoveel ernstiger dan de meeste mensen bevroeden. En dan zwijgen we nog van het vaak pijnlike van de behandeling zelf, die vooral voor nerveuze mensen 'n telkens terugkerende marteling is.

Het ligt dan ook voor de hand dat in onze sociaal-hygiënische eeuw de bestrijding van het trachoom zeer naar voren is gekomen. Een van de opgaven van het 13e internationaal oogheelkundig congres, in September 1929 te Amsterdam gehouden was het geven van een zo volledig mogelijk overzicht van de uitbreiding van het trachoom en de omstandigheden waaronder het optreedt; kennis, noodzakelijk voor een systematische bestrijding. 'n Fraaie „wereldkaart" wat betreft de trachoomverbreiding is vervaardigd door de Amsterdamse oogarts Wibaut; tal van referaten zijn samengesteld door vooraanstaande oogartsen uit bijkans geheel Europa, uit 'n aanzienlijk deel van Azië, uit 't gehele noorden van Afrika, uit Australië (Nieuw-Zeeland). Slechts Amerika ontbreekt; ik kon alleen maar een kleine bijdrage ontdekken uit een van de Zuid-Amerikaanse republieken. Verwondering baart dit niet; immers sinds jaren weert Amerika angstvallig elke trachoomlijder uit z'n gebied; 'n scherpe contrôle wordt steeds op de binnenkomende schepen uitgeoefend. 'n Maatregel die zeker noodig is voor 'n land waarheen zovele landverhuizers trekken, maar die algemeen niet kan worden toegepast. Men kan bezwaarlijk den trachoomlijders overal de toegang ontzeggen. Voor een practies uitvoerbare, algemene bestrijding zijn andere maatregelen nodig.

Tot mijn spijt laat de voor mij beschikbare plaatsruimte niet toe U uitvoerig te vertellen hoe 't in Nederland en dan speciaal in Amsterdam met het trachoom en zijn bestrijding is gegaan en gaat; ik moet mij hierbij tot 'n zeer korte omlijning beperken.

Toen omstreeks 1880 Prof. W. M. Gunning zich als oogarts in Amsterdam vestigde, trof hij onder de arme joodse bevolking aldaar het trachoom in epidemische uitgebreid-

heid aan; op zijn initiatief nodigde de gemeente Amsterdam 4 oogartsen uit om door schoolonderzoek 't aantal trachoomlijders onder de schoolkinderen te bepalen. Later werden dergelijke onderzoeken herhaald door Dr. Josephus Jitta, Dr. Westhoff, Prof. Straub, en zeker is door 't oprichten van kosteloze oorheelkundige poliklinieken en in 't algemeen door 't verbeteren der economische toestanden vrij veel goeds bereikt. Echter werkelijke systematische krachtdadige bestrijdingsmaatregelen bleven achterwege; jaren lang beschouwde men de ziekte niet als besmettelijk en was men niet voldoende getroffen door de uitbreiding ervan. Toch was deze aanzienlijk.

In 1913 verscheen een publicatie van Dr. B. H. Sajet in het Ned. Tijdschrift voor geneeskunde; hij had z'n aantal gezinnen van reeds bekende trachoomlijders onderzocht en kwam door berekening tot 'n schatting van 2500 trachoomlijders in Amsterdam.

In hetzelfde jaar verscheen van de hand van Dr. J. F. Paul een onder leiding van Prof. Straub bewerkt proefschrift, getiteld: „Het lijden der trachoomlijders". Hij gaat bij zijn berekeningen uit van cijfers, die hem over 't jaar 1909 ter beschikking stonden en komt tot een totaal getal van ruim 2700 lijders; minstens 2500 hiervan zijn minvermogene Joden, d. i. volgens schatting van een geraadpleegd lid van het Ned. Isr. Armbestuur ongeveer 10 % van het gehele aantal. In een klemmend betoog dringt Dr. Paul aan op systematische bestrijding. Dit betoog heeft indruk gemaakt; in 1914 volgde de benoeming van een gemeentelijke commissie voor het onderzoek naar het voorkomen en de verspreiding van de oogziekte „trachoom", welke commissie in hoofdzaak bestond uit schoolartsen en oogartsen; voorzitter was Prof. Dr. M. Straub, die de bestrijding van het trachoom als een deel van zijn levenstaak was gaan beschouwen en zijn leerlingen van de noodzakelijkheid der bestrijding had doordrongen. Het was hem nog gegeven, de grote lijnen van het onderzoek te helpen vaststellen en de voorlopige uitkomsten ervan te zien. Na zijn overlijden werd Prof. Zeeman voorzitter der commissie; in November 1916 werd het verslag der werkzaamheden in een uitvoerig rapport aan B. en W. aangeboden. In hoofdzaak kwam het werk der commissie neer op: onderzoek van de openbare scholen voor gewoon lager onderwijs en de voorbereidende scholen, en rondvraag aan de oogartsen om opgave gedurende een jaar van de onder hun behandeling zijnde trachoom-patiënten. Aan de op deze wijze ter kennis van de commissie gekomen gevallen, sloot het gezinsonderzoek aan.

Welke uitkomsten leverde dit onderzoek op?

Voor het schoolonderzoek o.m., dat het percentage der aan trachoomlijdende Christen kinderen 0.6 was, dat der Joden kinderen 8.8; dat onder de Joodse kinderen het percentage véél hoger is op de bewaarschool dan op de lagere school (10.7% tegen 5.7%) en op de bijzondere Joodse bewaarscholen 32.1%.

Véél Joodse kinderen op 'n school verhogen 't percentage trachoom onder de Christen-kinderen; omgekeerd oefent een weinig met trachoom besmette omgeving een uiterst gunstige invloed uit op 't trachoompercentage der Joodse kinderen, waarschijnlijk doordat deze kinderen, uit

de Jodenbuurt weggetrokken, in betere sociale en hygiënische omstandigheden leven.

Wat het gezinsonderzoek betreft: in aansluiting aan de door schoolonderzoek of anderszins ter kennis gekomen gevallen werden 1110 gezinnen met 6744 personen onderzocht; hierbij waren 1937 Christenen met 25.45% trachoom en 4807 Joden met 37.24% trachoom. Bij de Christen gezinnen nam 't aantal trachoom-gevallen steeds toe gedurende de lagere schooljaren om daarna tot een minimum te dalen; bij de Joodse gezinnen is 't reeds bij 't begin der schooljaren op z'n maximum, wordt na de lagere school iets geringer, maar blijft aanzienlijk. M.a.w. de Christenouders hebben geen trachoom, de Jodenouders wel. Voorts bleek, dat het bij elkaar in de buurt wonen waarbij de kinderen samen op straat spelen, méér invloed had dan het samen op één school gaan; dit is wel geheel in overeenstemming met het feit, dat vroeger toen de Joden veel meer opeengehoopt woonden en minder buiten hun buurt kwamen, de ziekte haast alleen tot hun beperkt was. Dat wij niet met een ras-ziekte te doen hebben blijkt uit onze cijfers wel overduidelijk.

Natuurlijk zijn er nog tal van verwerkte en te verwerken gegevens in het rapport der commissie, maar het is niet mogelijk daarop hier nader in te gaan.

Dertien jaar zijn sinds het uitbrengen van dit rapport verlopen; systematies zijn in die 13 jaar de lagere scholen onderzocht en de gevonden patienten naar de oogartsen verwezen, evenals de bij de nieuwe gevallen betrokken gezinnen; verder zijn de mensen hygiënies beter ingelicht en zijn economische, doch vooral woningtoestanden verbeterd. Het verblijdende, haast ongelooflike resultaat van dit alles is, dat, terwijl omstreeks 1916 jaarlijks nog 50 à 60 verse trachoomgevallen op de scholen werden ontdekt, dit aantal steeds méér gedaald is en de laatste jaren 4 à 5 is geworden; verder zien wij, oogartsen, op onze poliklinieken haast geen nieuwe trachoomgevallen meer. We mogen gerust zeggen, dat het trachoom bezig is uit Amsterdam te verdwijnen. Maar wij moeten op onze hoede blijven; het trachoom is 'n internationale ziekte en de passanten in onze haven kunnen het altijd weer invoeren; wat ik de laatste jaren aan verse, ernstige trachoomgevallen heb gezien was bij Chinees scheepspersoneel.

Daar het trachoom verdwijnen kan, is het een plicht van sociale hygiëne, dat dit gebeurt. Het kan echter alleen door internationale samenwerking, want bij ons modern verkeer is elk geteist land 'n bedreiging voor z'n buurstaten. Des te meer klemt internationale bijstand, omdat 't de armste landen zijn, die 't meest van trachoom te lijden hebben.

Voor de Volkenbond is hier 'n stuk werk te doen, dat moeite en kosten loont. Moge het spoedig ter hand genomen worden. Dr. R. E. S. POLAK—VAN GELDER.

Officieele Stichtings-Vergadering van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad op Maandag 11 November, des avonds te 8 uur.

De leden der Joodsche Vrouwenraden hebben vrijen toegang tot deze vergadering, mits zij voorzien zijn van een Bewijs van Toegang. (Aan te vragen bij Mevr. S. Cohen—de Sterke, Keizersgracht 748).

Een gesprek met Sonia Alomis

Op Maandag 28 October zullen Sonia Alomis en Alexander Asro voor het eerst sinds vele jaren in Holland optreden en wel in 's-Gravenhage, waar ze een voorstelling zullen geven ten bate van het Zwaluwnest. En ik heb van hun verblijf in Nederland gebruik gemaakt, om de eerste actrice van het Jüdische Künstlertheater ten huize van de presidente van den Haagschen Joodschen Vrouwenraad, bij wie zij met haar man logeert, op te zoeken, en haar te vragen, me iets van haar leven en haar werk te vertellen.

Sonia Alomis heeft een tenger, bijna kinderlijk figuurtje, maar iets in het smalle, ovale gezicht onder het rosblonde haar, in de donkere, groote oogen met de smalle wenkbrauwen vertelt, dat deze vrouw veel vreugde en veel verdriet doorvoeld en doorleden heeft, dat ze heftig heeft geleefd en hard heeft gewerkt, dat ze een heel ernstig en heel compleet mensch is. En wanneer ze dan met haar verwonderlijk zuivere, extatische stem begint te vertellen, begrijp je opeens, waarom zalen vol menschen, die geen woord van wat ze zegt verstaan, uren geboeid naar haar kunnen luisteren, en deze warme, innige klank nooit meer vergeten.

Ze spreekt Duitsch met mij, omdat ik geen Jiddisch versta, een haperend Duitsch, waarbij ze telkens ongeduldig naar een woord moet zoeken, en mij moet vragen, of ik wel precies begrijp, wat ze zeggen wil. En ze wil me niets vertellen van het ontstaan van het Wilna'er theater, en niets van haar jeugd, waarover ik toch zoo graag wat wil weten. Ik heb het gevoel, dat ze heel sterk in het heden, en nog sterker in de toekomst leeft, en dat, wat eenmaal voorbij en volbracht is, haar belangstelling niet meer kan vasthouden. En daarom wil ze ook het liefst praten over wat voor haar blijvend is, en haar heele wezen bepaalt: over het ontstaan van haar kunst, over de wijze, waarop ze al haar voelen en denken in tooneelspel tot uiting brengt.

„Alle actrices vertellen altijd van haar jeugd”, zegt ze heel ernstig. „Ze hadden allemaal altijd al als kind een wonderlijken drang en een wonderlijken aanleg voor het tooneel, en iedereen voorspelde ze altijd een prachtige toekomst. Neen, zooiets vertel ik u niet, dat vind ik banaal. Dat wil ik niet”.

En dan begint ze me te vertellen, wat ze wel wil zeggen en wel belangrijk vindt.

Sonia Alomis leeft haar echte leven, haar meest waarachtige bestaan, op de planken. Het gewone leven-van-elken-dag is voor haar maar de voorhof tot dat allerheilige, het tooneel. Alles wat haar sterk treft en boeit, alles wat haar innigste gevoel raakt, brengt ze in haar kunst tot uiting. Haar levenslust, haar liefde voor, haar verlangen naar haar kind, haar verdriet om den dood van haar moeder, — het is alles een deel van haar spel. Daarom kan ze ook, als het scherm voor de laatste maal gevallen is, maar heel moeilijk weer tot zichzelf komen. Nog uren leeft ze in een roes, dan komt een prettige vermoeidheid en dan rust, tot een nieuw hoogtepunt — op het tooneel.

Sonia Alomis zegt me, dat ze haar publiek nooit ziet. Ze weet niet of er veel menschen naar haar kijken en luis-

teren, maar wel precies hoe de stemming is. Ze is als met fijne draden aan het publiek verbonden, en wanneer alles goed is, kan het haar inspireeren. Zonder publiek zou ze niet kunnen spelen, en ze heeft dikwijls op een repetitie groote moeite om zich heelemaal te geven. Ze speelt graag voor Joden, omdat die uit den aard van de zaak vaak meer begrip voor haar kunst hebben, maar ook voor anderen vindt ze het heerlijk op te treden, als ze maar niet koel en vreemd, „als door een muur van haar gescheiden”, zitten te luisteren.

Ik vraag haar, welke rollen ze het liefst speelt. —

„Hoe kan ik dat nu zeggen? Ik heb ze allemaal toch doorvoeld en doorleefd, en me er heelemaal in gegeven; ik zou niet kunnen zeggen, welke me het meeste geluk heeft geschonken. Ik houd van allemaal, net als een moeder van al haar kinderen houdt, al zijn ze ook niet allemaal even knap en even goed geslaagd.....”

Het is eigenaardig, dat het Jüdische Künstlertheater, dat zóoveel door de wereld heeft rondgetrokken, nooit in Palestina is geweest. De afkeer van het Jiddisch, de taal van het Galoeth, is daar zoo groot, dat ze het nog nooit hebben durven ondernemen. En in het Hebreeuwsch kunnen deze menschen niet spelen, al is Sonia Alomis ook als kind in Wilna op een Hebreeuwsche school geweest. Het Jiddisch is hún taal, waarin ze altijd gedacht en gesproken hebben, en het allerbeste geeft de mensch nu eenmaal alleen in wat hij als zijn eigen taal voelt. Sonia Alomis houdt innig van haar Jiddisch, en vertelt met trots, dat het zoo'n mooie, groeiende moderne litteratuur heeft, en dat er de laatste jaren ook meer dramatiek wordt geschreven, al moeten ze nu ook nog veel vertalingen, vooral uit het Russisch, spelen. In Amerika kwamen eens, nadat ze een novelle van

Perez had voorgelezen, een paar jonge menschen naar haar toe, en zeiden, dat ze nooit hadden geweten, hoe mooi Jiddisch was, en dat ze die taal graag zouden willen leeren. Sonia Alomis' oogen stralen, als ze me dat vertelt. „Wat was ik toen gelukkig!” zegt ze stil.

Sonia Alomis is geen Zioniste, en ze heeft nooit, zelfs niet in haar prille jeugd, een orthodox milieu gekend. Daaruit blijkt weer, hoe ondefinieerbaar het Jodendom toch is, en hoe onmogelijk het telkens weer blijkt, het met een simplistisch woord als „ras” of „geloof” te dekken. Want dat deze menschen echt en innig, met hart en ziel, Joden zijn, daaraan zal toch niemand twijfelen. Ze hebben de mooiste aanbiedingen afgeslagen, omdat ze hun eigen Joodsche kunst en hun eigen taal trouw wilden blijven. Makkelijk hebben ze het nooit gehad..... Sonia Alomis heeft in de vele jaren, die ze juist in Amerika hebben doorgebracht, haar eenig zoontje niet bij zich kunnen hebben. In zes jaar heeft ze haar jongen, die nu al negen is, niet gezien. Elke moeder begrijpt, wat dat voor haar geweest is. Maar, — en er komt een glans in haar oogen, — dat verdriet zal nu gauw geleden zijn. Ze hopen eenige jaren in Antwerpen, waar ze nu wonen, te kunnen blijven, en van daar uit tournée's door Europa te maken. En heel gauw zal de kleine jongen, over wien Sonia Alomis met innige liefde en trots spreekt, daar bij zijn ouders komen.

Zoo beginnen Sonia Alomis en Alexander Asro een nieuw tijdperk van hun mooi, maar moeilijk kunstenaarsleven. En stellig zal hun ook daarin weer veel succes wachten.

„Ich habe mein letztes Wort noch nicht gesagt”, zegt Sonia Alomis, en het klinkt heel rustig, en héél zeker.

Neen, — dat geloof ik ook niet. —

L. J. TELS—ELIAS.

In één van onze eerstvolgende nummers zal Alexander Asro iets over het ontstaan van het Jüdische Künstlertheater vertellen.

De tooneelarmoede in Holland en de Nederlandsche Joden

Toen ik gehoor wou geven aan de uitnoodiging van de redactie van dit blad, om te schrijven over Joodsche tooneelspeelsters en ik dacht aan de groote Joodsche vrouwen, die er op het tooneel zijn te Berlijn en Parijs en aan de groote actrices, die er waren in de Joodsche gezelschappen uit Rusland, welke we hier gezien hebben, drong zich weer de gedachte bij me op: In Holland zijn bijna geen Jodinnen aan het tooneel en in het algemeen: er zijn met het Hollandsche tooneel zoo goed als geen Joden verbonden.

De Hollander is geen minnaar van het tooneel. Hij houdt niet van scènes. Hij leeft kalm, hij bemint kalm en hij sterft kalm in een gelijkvloersche tevredenheid met zich zelf. En de voornaamste wensch van den Nederlandschen Jood is in alles gelijk te zijn aan zijn Hollandschen buurman.

Het theater nu kan niet bestaan zonder publiek, tooneelspeelkunst is niet mogelijk zonder publiek; zonder een massa, die ontvangt, is een geven van tooneelspelers

ondenkbaar. En de Joden, die, uit hoofde van hunne speciale eigenschappen — ik noem b.v. een verlangen naar nieuwe indrukken en, als gevolg van hun intellect, hun veelal veelzijdig interesse en hun assimilatie-vermogen, een zich gewillig laten meenemen in de vlucht van de gedachten van een ander — door de laatste eeuw het element vormden, dat het theater in Rusland en Duitschland, met name Berlijn, evenwicht en leven gaf, houden zich in Nederland volkomen afzijdig van een kunst, die hier nooit zal kunnen bloeien zonder dat Joodsche publiek.

Het gevolg van het ontbreken van een Joodsch publiek is een ontbreken van Joodsche critici, is een onverschillig voorbij laten gaan van wat er aan nieuwe tooneelliteratuur ontstaat. Ik wil hier wijzen op werk, dat een man als Alfred Kerr in Duitschland deed. Hij stelde zich voortdurend in de bres voor Gerhard Hauptmann en was een der eersten, die Wedekind, Shaw, Strindberg en Sternheim begrepen en gepropageerd heeft. Let verder op de volgende critici: Jacobsohn, Julius Bab, Arthur Eloesser, Arnold Zweig. Leest een artikel van Jacobsohn over Georg Kaiser en vergelijkt daarmee de critiek van Weremeus Buning over een stuk van denzelfden schrijver in de Telegraaf van 23 October, en ziet eens welk een gebrek aan begrip, aan bereid zijn tot een zich laten vervoeren, in een criticus, die algemeen gewaardeerd wordt en ook werkelijk de weergever is van de meening van het doorsneepubliek.

Behalve een ontbreken van een Joodsch gehoor en Joodsche critici, zien wij hier een ontbreken van Joodsche tooneelschrijvers. Er is een tijd van tooneelbloei in Nederland geweest, bij de Tooneelvereniging, een dertig jaar geleden. Was deze bloei op iets anders gebaseerd dan op de stukken van den Jood Heijermans? Velen der Duitse tooneelschrijvers van nu zijn Joden. Ik noem Schnitzler, Wedekind, Toller, Zweig, Sternheim, Franz Werfel.

De Russen, die ons de mooiste tooneelherinneringen van de laatste jaren gegeven hebben, speelden Joodsche stukken (ik noem Dybuk) en waren Joden, — alleen niet de valschelijk bij ons zoo opgehemelde Stanislavski-troep (zij waren duidelijk een mindere bezetting en brachten het publiek, dat geen onderscheiden geleerd heeft, in vervoering).

Dit laat mij tevens op het feit wijzen, dat de groote regisseurs van nu voor het meerendeel Joden zijn. Brengt niet Fritz Lang in Duitschland, Eisenstein in Rusland een omwenteling in de film van vandaag? En zelfs in Holland kent men Reinhardt (die zijn opleiding genoot in de school van den Jood Otto Brahm)... Tairof, Meierhold, Granowski in Rusland, Jessner in Duitschland, zijn Joden. Pitoeff, de moderne man in Frankrijk, is een Jood en Ludmilla Pitoeff, een van de gevoeligste actrices onzer dagen, is een Jodin.

En nu ben ik tot het laatste feit, waarop ik wijzen wil en wat mijn uitgangspunt was, genaderd. Hoewel veel groote acteurs Joden zijn, ik noem Chaplin, Schildkraut, Pallenberg, Kortner, Cranach, Deutsch, en veel actrices Jodinnen zijn en altijd geweest zijn — ik denk aan vroeger Rachel, Sarah Bernhardt, en nu, in Duitschland, Irene Triesch, Fritzzy Massary, Elisabeth Bergner — wil men in Holland geen Joden op het tooneel zien. Jan Musch heeft jaren te kampen gehad, omdat men hem om zijn

uiterlijk abusievelijk voor een Jood hield! Voornamelijk was er een bekend criticus in den Haag, die hem zeer tegenwerkte. En wat zegt men van het bericht van den secretaris van de vakvereniging der Nederlandsche Tooneelkunstenaars, dat de theaterdirecteuren dagelijks om blonde vrouwen vragen?

Het tooneel is levenloos en dor hier. Dat is zeker mede de schuld der Nederlandsche Joden, die zich in een onware, steriele voornaamheid afzijdig meenen te moeten houden.

LIESBET SANDERS—HERZBERG.

In en om het Zwaluwnest

Iemand gaat een schilderij maken, en hij koopt hiervoor het beste linnen, de duurste verf en de meest doelmatige penseelen. Hij zoekt een model, dat aan alle eischen van artisticeit voldoet, en hij begint met een onmetelijke dosis energie. Hij werkt en werkt, tot er een criticus komt, die hem iets zegt, wat hij maar ten deele kan bevatten. Het zijn deze simpele woorden: Het hart ontbreekt. Het ware dus beter geweest, indien deze schilder nooit begonnen was, want wie zich als taak stelt voor anderen een kunstwerk te scheppen of op te bouwen, hem mag de ziel, het hart, niet mankeeren. Het technische kunnen valt in puin, wanneer het fundament niet het zuiverste voelen van den kunstenaar is.

Zoo is het ook met den arbeid in en om het Zwaluwnest. Daarmee wordt niet bedoeld, dat wij technisch van alles het neusje van den zalm hebben. Dat weet ieder insider en vermoedt menig buitenstaander. Over dit zijgen we. Er zijn belangrijker kwesties. Het is een avond, één uit velen. De deur van het nest wordt geopend en de eerste Zwaluwen vliegen binnen, komen op de leidster toe en vragen interesse voor hun persoontje, vragen strikt individuele behandeling. „Hooft u eens even!” In een hoekje komt een bekentenis.

„k Heb gisteravond gelogen, maar nu 'k het zeg, is het nu nóg liegen?” Twee oogen, grijze kinderoogen, waar tranen in staan.

„Nú is het geen liegen meer, het was zóó lang jökken, tot je zelf wist, dat het verkeerd was”.

„En op Liesje was u laatst zoo boos en die deed precies hetzelfde”.

„Ja, hoor es, Eva, dat zal ik je later uitleggen, als je wat grooter bent, en het beter kunt begrijpen”.

En even gaan voorbij m'n oogen, die intusschen tóch het stille pret-gezicht van een kleinere, en de verliefde oogen van een grootere zien, de milieu's van Liesje en Eva.

Liesje, geen volks-, maar een burgerkind, eenig meisje van krachtige, gezonde ouders, dat van thuis veel mee krijgt. Overmoedig is. Brutaal soms. Ze wil haar fouten niet inzien. Ze wil niet begrijpen. Heel haar wezen vraagt strengheid.

En dan Eva. Eva, op wie nooit gelet wordt. Die vanaf den dag, dat ze de wereld zag, zich zelf opgevoed heeft, met een beetje bijstand van de school. Eva, die op 't nest verwonderd rondkijkt, als een verschrikt vogeltje, en die schreit bij een berisping.

Binnen is het rumoerig. Sonja, die slechts zelden komt,

vereert ons hedenavond weer met een bezoek. Maar ze wordt aangevallen door de trouwe Zwaluwen en ieder verweer van haar kant blijkt niet bestand tegen hun stortvloed van woorden.

„Ben jij een Zwaluw? Hè, niks geen clubkind, hoor! Je leeft heelemaal niet met ons mee. Waarom ga je er eigenlijk niet af? Vindt u ook niet, Juffrouw? Zij is niets geen Zwaluwzusje van ons!”

Sonja krijgt een kleur en keert zich naar mij toe.

„Ik kan heusch niet komen”.

Het lawaai verstomt. Sonja komt bij mij staan en wij praten. Ja, zij is geen goede Zwaluw. Ik ken haar niet. Waarom is zij zoo nerveus? En er volgen verwarde verhalen, die in een hoekje van mijn hoofd blijven hangen, om ze vannacht te verwerken. Er is geen toenadering tusschen ons gekomen. Zóó verlies ik haar... Zoo verliest zij de warmte van het nest!

„Je moet morgenmiddag eens komen”. En alleen al, doordat zij iets extra's in 't vooruitzicht heeft, komt de club dichtert tot haar.

Dan zeurt Rozetta. Ze wil een betrekking hebben, en moeder vraagt, of ik haar kan helpen. „Wil je in de huishouding?”

„Niks, hoor!”

„In een winkel?”

„Ja, maar geen boodschappenmeisje spelen!”

Rozetta heeft te veel gelezen. Ze wil de romantiek, zonder er moeite voor te doen. Ze wil, wat niet in haar bereik ligt. Waar is het goede boek, dat ik haar mee moet geven, om tot inzicht te geraken? Of moet ze mij een boek laten lezen, om nog duidelijker te weten, wat haar aantrekt?

„Wil je weer eens een verhaaltje voor me schrijven, Rozetta?”

Ik weet al, wat de inhoud zal zijn. Over dieren en planten, over de ruwheid der menschen. Over geld, dat ze hebben wil, om mooie dingen voor te koopen, een lamp, die rozig licht verspreidt — intimiteit.

Rozetta is een meisje, dat 'n goede moeder kan worden. Maar ik wacht mij wel, dit tegen haar te zeggen. En ik dring er op aan, dat ze werken gaat — de meest nuchtere arbeid; de rest, die ze zoekt, moet ze 's avonds op haar club vinden.

Er is Nederlandsche les, vier en twintig meisjes mogen meedoen. Naast eenvoudige dictée's worden dikwijls schriftelijke vragen gesteld: — Hoe zou jij het Zwaluwnest inrichten, als je leidster was? Welke films boeien je? enz. enz. Voor de meesten is de les iedere keer opnieuw een feest. Een mooi wit schrift voor zich te hebben, inkt, een goede pen — en dan nog de stilte rondom. En de inspanning van de hersenen! „Als u wist, wat ik schreef, ik tril ervan! Ik denk, dat u kwaad op mij zult zijn!”

„Maar waarom, als het gerechtvaardigd is!”

Over haar schouder gluur ik heen. De letters, wat krom en onbeholpen vormen het volgende zlnnetje: — Ik zou het nest zóó inrichten, als het nu is, want het is heerlijk, maar soms wordt er wel eens iets heel scherp gezegd, of er worden woorden gebruikt, die we niet prettig vinden, om te hooren.

Later, toen Sientje, die dit schreef, nog wat talmde, zogenaamd om op te ruimen, praatten we erover, en wéér

wist ik: het hart, het hart moet je raken! Niet door opmerkingen, die hen in hun overgevoeligheid van Sturm- und Drangkinderen kwetsen, maar door zachte woorden, door in hun ziel te dringen, als de bij in het hart van een zonnebloem — zóó diep, met zóó'n stellig weten in je, waar je gaan moet, om de vonk, de lichtende vonk in de zielen van de kinderen aan te steken, óp te wekken.

Na half tien, als de kleineren weg zijn, drinken we altijd thee, en worden er boeken voorgelezen.

Eens: „De Verlatene” van Carrie van Bruggen, dan: Joodsche Volksverhalen van Perez, of „Het boek van Koosje” (gedeeltelijk) van Zoomers—Vermeer, of „De geheime Tuin” van E. Burnett, en altijd weer treft dat verlangen naar wèten in de meesten, en in het luisteren, in al die gezichten, die het verhaal volgen, in de rust, bereiken we de grootste harmonie.

Dit nemen ze dan mee naar huis toe, want het is elf uur — en van langer blijven is geen sprake meer. Met deze gedachten nog in hun hersenen, gaan ze slapen, bewust of onbewust — ze zijn er die gedachten, en niet éénmaal, maar vijf, zes keer per week. En nu, nu we drie jaren bijna bestaan, nu zijn er van die Zwaluwen, die bij ons kwamen als kind van dertien, veertien jaren en die nu gerijpt zijn — en dat rijper-worden heb ik iederen dag gade kunnen slaan, en in de vakantie heb ik het in brieven kunnen volgen, en juist, omdat ze voelden, dat het gevolgd werd — maakte hun eerezucht, dat ze trachtten te worden, zooals ik er vaak over gepraat had — zooals ik 't hen liet lezen, en bovenal, zooals de zon in de zomerkampen het hun geleerd had, dat het moest wezen.

En het zijn geen aanstellerige nuffen, onze Zwaluwen, geen natuurkinderen. Ze gebruiken wèl of niet een poedersje — ze zijn verzet op een taartje, en een zijden jurkje, of — ze loopen op platte hakken en hebben een zwak voor sportkleeding.

Het hart, dat ze onder de jurken dragen, ze weten — daar komt het in de wereld op aan. En alleen dan — als er altijd maar weer in dien geest door de leidsters gewerkt wordt, zal het dat resultaat hebben, wat het tot nu toe gehad heeft.

Men kan het geheele werk samenvatten in deze eenvoudige zinnen:

Liefde bijbrengen, voor alles wat leeft. En vanuit deze liefde, die in ieder warme, menselijke mensch in kiem aanwezig is — verder bouwen.

De arbeid in het Zwaluwnest is de meest zuivere vorm van synthese.

JOS MENDELS.

Maatschappelijk Werk onder Joodsche zieken

Gaarne voldoe ik aan het verzoek van de redactie van Ha'Ischa, iets te vertellen van het Maatschappelijk Werk onder Joodsche zieken te Amsterdam.

Allereerst moet ik dan opmerken, dat dit werk zeer veelzijdig is en dat ik overtuigd ben, dat mijn 1½-jarige practijk op dit gebied, mij nog allerminst voldoende ervaring

heeft gegeven, om een volledig, goed gedocumenteerd overzicht op het geheele gebied te kunnen geven.

Verschillende vereenigingen, voor vele waarvan ik werkzaam ben, hebben gedeelten van dezen grond te bewerken, allereerst de vereeniging „Maatschappelijk werk onder Joodsche zieken” zelf.

Oorspronkelijk was bij de oprichting der Vereeniging M. W. onder Joodsche zieken te Amsterdam bedoeld hulp te bieden op sociaal gebied aan zieken, die verpleegd werden in het Ned. Israel. Ziekenhuis, doch langzamerhand heeft deze hulp zich enorm uitgebreid, niet alleen de zieken, doch buiten het ziekenhuis vonden zwakken en hulpbehoevenden zoo noodig raad en hulp.

Onder hulp op sociaal gebied aan onze zieken wordt bedoeld, een onderzoek naar de huiselijke omstandigheden.

Stel U b.v. voor, een heel arm, doch net gezin, rijk aan kinderen, doch doodarm aan middelen van bestaan. De kinderen loopen bijna naakt rond, moeten in bed gehouden worden, omdat het daar nog iets warmer is, dan in de kamer, waar, ook in het meest barre jaargetijde, van verwarming geen sprake is. De moeder is ziek, moet opgenomen worden in het ziekenhuis, doch kan en wil niet weg, zoolang haar kleintjes niet goed verzorgd zijn. De man is lompenkoopman, moet den geheelen dag van huis om te trachten iets voor zijn huisgezin te verdienen, zoodat hij onmogelijk de kinderen zelf verzorgen kan.

In een dergelijk geval komt nu prachtig mijn werk voor het comité „het Joodsche Gasthuiskind” naar voren.

Het comité n.l. beschikt over een klein aantal adressen van keurige gezinnen, die tegen een kleine vergoeding, kindertjes opnemen, hen verzorgen en behandelen, zooals een moeder dat zou doen, kortom uitstekend voor de kleintjes zorgen, tot de moeder weer beter is.

Niet altijd wordt het gezinsverband verbroken. Door de hulp in te roepen van de vereeniging „Huisverzorging”, welke vereeniging hulp verschaft voor heele of halve dagen, blijft het gezin bij elkaar en als 's avonds vader thuiskomt is het huishoudentje keurig aan kant, het eten klaar en de kindertjes netjes verzorgd.

Ouden van dagen, die wegens hulpbehoevendheid, ouderdomsgebreken of andere ziekteoorzaken in het ziekenhuis verpleegd worden en waarvan na een afgelegd huisbezoek in hun woning blijkt, dat geen hulp of behoorlijke verzorging aanwezig is, worden, in overleg met den behandelenden geneesheer en de familieleden (zoo deze er zijn), eveneens met het Bestuur van de Joodsche Invalide, den Gem. Geneesk. Dienst, het Burgerl. en Israëli. Armbestuur, overgeplaatst naar de Joodsche Invalide of in gezinnen, die zich bereid verklaarden en geschikt bevonden zijn voor verpleging van ouden van dagen.

Laat ik aannemen, dat dit alles is geregeld.

„Zuster”, zegt de huisvader, van bedoeld gezin, „moeder is ook bij ons in huis en behelpt zich in een hoekje van de kamer. Wij hebben opname in de J. I. voor haar aangevraagd, doch er is nog geen plaats, zoudt u misschien een geschikt onderdak voor haar weten?”

Natuurlijk wordt ook in dezen nood voorzien, door in overleg te treden, met het Bureau voor Maatsch. Hulpbetoon en het Isr. Armbestuur, welke instellingen een toelage bij de ouderdomsrente toezeggen, zoodat het oudje

kan worden ondergebracht in een daartoe aangewezen gezin. Kleeren en schoeisel bezit de stakker zoo goed als niet, een inspectie in de kasten van ons Bureau brengt allerlei kledingstukken, die de Vereeniging van milde geefsters en gevers mocht ontvangen, te voorschijn, het oudje wordt netjes aangekleed en naar haar nieuwe tehuis overgebracht.

Intusschen is de zieke vrouw weer zoover hersteld, dat zij wel weer naar huis zou kunnen gaan.

Doch nu staan wij voor andere moeilijkheden, n.l. de woning.

Deze is absoluut ongeschikt, lage, donkere, kleine kamertjes, waarvan een moet dienen voor huiskamer, de ander voor slaapkamer van het heele gezin (man, vrouw en 6 kinderen, de oude moeder niet te vergeten); in 3 bedsteden slaapt de familie, terwijl het oudje op den grond of op een paar stoelen, naast elkaar gezet, moet slapen.

Hoe onfrisch en vunzig zoo'n woning is, hoeft niet gezegd te worden.

Er zijn gezinnen, die op hun manier heel netjes zijn, doch er zijn er ook, die zich evengoed bewegen in de allergrootste rommel en smerigheid.

In een geval van slechte woningtoestand wordt raad gevraagd bij den Gem. Woningdienst, doch er is groote woningnood en zoovelen wachten op een betere woning. Bovendien blijft de Joodsche bevolking, althans de handelsdrijvende, liever in het centrum, wat zeer goed te begrijpen is, zoodat een dergelijk gezin zich voorloopig behelpen moet met een betere woning van een particulier eigenaar of een bouw-vereeniging.

„Ons bureau” zei ik hierboven, doch vertelde nog niets van het bestaan ervan.

Driemaal in de week n.l. houd ik 's middags van half 2 tot 4 uur zitting in het N. I. Ziekenhuis en heel wat menschen hebben den weg daarheen weten te vinden.

Het zijn niet alleen menschen, die in een of ander verband staan met het Ziekenhuis. Vogels van allerlei pluimage vervoegen zich hier.

Als een vrouw door haar man verlaten wordt, is er wel een of andere helpende geest, die haar, om werk te krijgen, naar ons bureau verwijst, of wel, wanneer een herstellende naar buiten, naar een Sanatorium moet, vervoegt familie of patiënt(e) zich nog al eens tot ons, om bemiddeling bij „Liefdadigheid naar Vermogen” of om via ons ondersteuning te krijgen bij het Gem. Bureau voor Maatsch. steun. Het is ook meermalen voorgekomen, dat wij in contact kwamen met de kinderplicht en de Voogdijraad.

Met deze korte schets wil ik volstaan, na u er op gewezen te hebben, dat naast het M. W. voor lichamelijk zieken, nog een zich steeds uitbreidende taak voor geestelijk zieken is te verrichten, waartoe mijn band met het ook in het N. I. Ziekenhuis gevestigde Consultatie-bureau voor Joodsche zenuw- en geesteszieken mij in de gelegenheid stelt. Daar staat voor- en nazorg, vooral ook voor de patiënten van het „Apeldoornsche Bosch” op den voorgrond.

Zr. C. MORPURGO,

Zuster v. Maatsch. Werk onder Joodsche zieken te Amsterdam.

Mededeeling

Nu met redelijke zekerheid aangenomen mag worden, dat Maandagavond 11 November a.s. de lang verbeide Nederlandsche Joodsche Vrouwenraad tot stand zal komen, meenen wij haar, die nog geen lid van één der vier reeds bestaande plaatselijke raden zijn, te moeten opwekken zich zoo spoedig mogelijk als lid op te geven.

In dit blad wordt voldoende uiteengezet wat de betekenis van den Joodschen Vrouwenraad is, zoodat wij hier kunnen volstaan met de mededeeling, dat te Amsterdam, Arnhem, 's Gravenhage en Rotterdam wonenden zich voor het lidmaatschap van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad moeten aanmelden bij de Secretaressen der aldaar gevestigde Joodsche Vrouwenraden (Zie de binnenzijde van den omslag). Wie reeds lid van een der vier genoemde vereenigingen is, verkrijgt automatisch het lidmaatschap der landelijke organisatie.

Zij, die niet in een der bovengenoemde steden woonachtig zijn, geven zich op voor het lidmaatschap van den Ned. J. Vr. R. bij Mevrouw E. Mendes da Costa—Vet, Gabriel Metsustraat 28, Amsterdam. Het minimum lidmaatschap bedraagt f 3.—, waarin o.a. begrepen is een abonnement op ons maandblad Ha'ischa.

Hieraan valt nog toe te voegen, dat in de daarvoor in aanmerking komende plaatsen zoo spoedig mogelijk een afdeeling van den Ned. J. Vr. R. zal worden opgericht.

Plaatselijk Werk

AMSTERDAM. — In verband met de thee-middag ter gelegenheid van de Conferentie, zal de gewone maandelijksche middag-bijeenkomst op 19 November a.s. vervallen. Deze wordt nu gehouden op *Dinsdag 17 December* in 't Odd Fellow Huis, Keizersgracht 428. Mevrouw B. de Jong—Bosnak zal een causerie houden over Reubeni, Fürst der Juden van Max Brod. Aanvang 3 uur. Toegang op vertoon van diploma's. Introductie toegestaan.

ARNHEM. — *Zondagmiddag 8 December*, aanvang 3 uur, zal de eerste Matinée plaats hebben in dit seizoen, eveneens in Maison de Bruyn. *Mej. S. C. van Steenberghe*, directrice Meisjesschool, Marktstraat, hebben wij bereid gevonden, een lezing te houden over: *Hedendaagsche meisjesopleiding en de Resultaten daarvan voor de Toekomst*. Dit onderwerp, van zoo bevoegde zijde behandeld, zal zeer zeker de belangstelling van velen hebben.

DEN HAAG. — Voor 19 November e.k., den 6en verjaardag van den J. V. R., is ons Bestuur zoo gelukkig geweest, de welwillende medewerking te verkrijgen van de heeren *Sam Swaap* en *J. Bolle* alhier. Gebouw Zeestraat. Aanvang 3 uur. *Toegang uitsluitend voor leden. Geen introductie.*

Adressen der Redactrices

Mevr. L. SPITZ—HOOFIEN,

(w.n.) Nicolaas Maesstraat 115, Amsterdam.

„ A. SCHWIMMER—VIGEVENO,

Koninginneweg 185, Amsterdam.

„ M. FRANK—SANDERS,

Sweerts de Landasstraat 89, Arnhem.

„ M. POLAK—SWAAB, *Penningmeesteresse*,

Laan Copes v. Cattenburch 145, Den Haag.

„ L. J. TELS—ELIAS, *Secretaresse*,

Graaf Florisstraat 89, Rotterdam.

Program van de Conferentie van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad te houden in het American-Hotel, van 12-14 November.

Dinsdagmorgen 12 November te 10½ uur: Bezoek aan de Diamantslijperij der fa. I. J. Asscher, Tolstr. 127-129. (Zij, die aan dit bezoek willen deelnemen, gelieven zich op te geven bij Mevr. E. Fonteyn, Oranje Nassaulaan 62, Amsterdam, vóór 8 November).

Dinsdagmiddag 12 November te 2½ uur: 1°. Frau Bettina Brenner. Onderwerp: „De Joodsche Vrouw en het Maatschappelijk Werk”;

2°. Rabbijn Ph. Copenhagen. Onderwerp: „Joodsche Huwelijkswetgeving”.

Dinsdagavond 12 November te 8¼ uur: Frau Anitta Müller-Cohen. Onderwerp: „Vrouwenproblemen in Europa na den Oorlog”.

Woensdagochtend 13 November 10½ uur: Bezoek aan de Port-Israël. Synagoge en aan het Joodsch-Historisch Museum in de Waag. (Men wordt verzocht zich voor dit bezoek op te geven bij Mevr. E. Fonteyn, Oranje Nassaulaan 62, Amsterdam, vóór 10 Nov. en precies 10½ uur aanwezig te zijn op de Binnenplaats van de Synagoge J. D. Meijerplein hoek Rapenburgerstraat).

Woensdagmiddag 13 November te 2½ uur: 1°. Mrs. Sieff. Onderwerp: „De Joodsche Vrouw en Palestina”; 2°. Mevr. A. Schwimmer—Vigevano. Onderwerp: „Joodsche Opvoedingsproblemen”.

Woensdagavond 13 November te 8¼ uur: Rechtsanw. S. Gronemann. Onderwerp nader mede te deelen.

Donderdag 14 November te 3 uur: Gezellig samenzijn in de Japansche Zaal van het Vondelpark-Paviljoen te Amsterdam, met Voordracht van Mevr. E. de Boer—van Rijk en Pianovoordrachten van Mevr. R. Rozelaar-Franken.

Donderdag 14 November: Theemiddag in Huize Voorhout, Lange Voorhout, 's Gravenhage, met Causeriën van de Dames B. Brenner en A. Müller—Cohen.

REGELING: De prijzen der introductiekaarten voor de Conferentie bedragen:

	Voor Leden**)	Voor niet-Leden
Dinsdagmiddag 12 November	f 1.25	f 1.50
Dinsdagavond 12 November	„ 0.75	„ 1.—
Woensdagmiddag 13 November	„ 1.25	„ 1.50
Woensdagavond 13 November	„ 1.—	„ 1.50
Passepartout voor de vier lezingen	„ 3.—	„ 4.—

Donderdagmiddag 14 November bijeenkomst te Amsterdam met inbegrip van Thè-Complet voor Leden f 1.—, voor niet-Leden f 1.25.

Theemiddag in Huize Voorhout, Lange Voorhout 19, 's Gravenhage, f 1.—.

Kaarten voor de Conferentie en Thee-middag zijn verkrijgbaar bij Mevr. M. Reiss, de Lairesestraat 107, Tel. 22404, en eventueel aan de zaal.

*) Wijzigingen voorbehouden.

**) Het Bestuur behoudt zich het recht voor vertoon van lidmaatschapskaarten te vragen.

Ontwerp Statuten van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad.

NAAM EN ZETEL.

ARTIKEL 1.

De vereeniging draagt den naam: Nederlandsche Joodsche Vrouwenraad en is gevestigd te Amsterdam of in een andere plaats in Nederland, nader aan te wijzen door de Algemeene Vergadering.

DUUR.

ART. 2.

Zij is aangegaan voor den tijd van 29 jaren, ingaande met den dag harer oprichting, zijnde, alzoo eindigende

DOEL.

ART. 3.

De vereeniging stelt zich ten doel het opwekken en versterken van het solidariteitsgevoel bij de Joodsche vrouwen en het organiseren en bevorderen van Joodsch Maatschappelijk werk in den ruimsten zin des woords, met dien verstande, dat zij niets zal doen, dat in strijd is met de Joodsche traditie.

MIDDELEN.

ART. 4.

Zij tracht dit doel te bereiken langs wettigen weg en el door de volgende middelen:

- a. het voeren van propaganda en het bevorderen van het oprichten van plaatselijke afdeelingen;
- b. het bevorderen van kennis en inzicht omtrent verleden en heden van het Jodendom;
- c. het samenwerken met bestaande vereenigingen in binnen- en buitenland, wanneer en voorzover deze samenwerking mogelijk is;
- d. het verrichten en steunen als neutrale organisatie van praktischen arbeid ten behoeve van het Joodsch Nationaal Tehuis in Palestina;
- e. het uitgeven van een maandblad;
- f. alle andere wettelijke middelen, die aan het doel bevorderlijk kunnen zijn.

VAN LEDEN EN DONATEURS.

ART. 5.

Lid kunnen zijn alle Joodsche vrouwen.

Steunleden kunnen zijn alle rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen, die arbeid verrichten voor de Joodsche Gemeenschap.

Donateurs kunnen zijn mannen en niet-Joodsche vrouwen en vereenigingen, die niet aan de aan steunleden gestelde vereischen voldoen.

ART. 6.

De leden worden onderscheiden:

- a. contribueerende leden;
- b. werkende leden;
- c. werkende contribueerende leden.

Werkende leden kunnen van het betalen van contributie worden vrijgesteld.

De jaarlijksche minimum-bijdrage voor leden, steunleden en donateurs wordt bij Huishoudelijk Reglement bepaald.

ART. 7.

Men verkrijgt het lidmaatschap van den Ned. J. V. R. door zich als lid (resp. steunlid, donateur) op te geven bij het secretariaat van de afdeeling, binnen welker gebied men metterwoon gevestigd is.

ART. 8.

Zij, die metterwoon gevestigd zijn buiten het gebied van eenige afdeeling, kunnen als lid (steunlid, donateur) der vereeniging worden aangenomen door het Hoofdbestuur; zij vormen tezamen de algemeene afdeeling.

ART. 9.

Het lidmaatschap (donateurschap) eindigt per 31 December:

- 1e. door opzegging vóór 1 Nov. van elk jaar bij het secretariaat van de afdeeling, waarbij men is aangesloten;
- 2e. doordat een lid ophoudt aan een der bij art. 4 gestelde eischen te voldoen;
- 3e. door overlijden van een lid of donateur;
- 4e. door beëindiging van het bestaan van een aangesloten vereeniging;
- 5e. door roeyement.

ART. 10.

Royement heeft plaats, op voordracht van het Hoofdbestuur door een daartoe in te stellen commissie, bij niet voldoen aan de verplichtingen, die uit het lidmaatschap (donateurschap) voortvloeien, of bij handelen in strijd met de belangen der vereeniging.

De commissie van geschillen wordt gekozen door de Algemeene Vergadering uit dubbeltallen, door het Hoofdbestuur voor te stellen. Samenstelling van de commissie van geschillen, alsmede de wijze van roeyement, worden bij Huishoudelijk Reglement geregeld.

VAN DE AFDEELINGEN.

ART. 11.

De afdeelingen zijn vrij in het plaatselijk werk, mits dit niet in strijd is met de statuten en reglementen van den Ned. J.V.R.

Bij verschil van meening beslist de algemeene vergadering.

ART. 12.

De bevoegdheid der afdeelingen wordt geregeld bij huishoudelijk reglement.

Elke afdeeling regelt bij eigen reglement haar inrichting en werkzaamheden.

Een zoodanig reglement mag niet in strijd zijn met de statuten of het Huishoudelijk Reglement van den Ned. J.V.R. Bij verschil van meening beslist de algemeene vergadering.

Wijzigingen in het huishoudelijk reglement worden ter kennis gebracht van het Hoofdbestuur voor zij in werking treden.

ART. 13.

Indien in een Gemeente meer dan 25 leden zijn, kan het Hoofdbestuur tot het stichten van een plaatselijke afdeeling overgaan.

In één Gemeente kan niet meer dan één afdeeling van den Ned. J.V.R. gevestigd zijn.

ART. 14.

Het gebied van elke afdeeling wordt door het Hoofdbestuur, na overleg met deze en de aangrenzende afdeelingen bepaald.

VAN HET HOOFDBESTUUR.

ART. 15.

Het Hoofdbestuur der vereeniging bestaat uit een oneven aantal leden, tenminste 7.

Het wordt gekozen door de algem. vergadering uit candidaten door de afdeelingen te stellen en verdeelt de functies onderling.

De Voorzitster wordt in functie gekozen door de algem. vergadering.

ART. 16.

Ieder jaar treedt één lid van het Hoofdbestuur af volgens op te maken rooster. De aftredende is niet terstond herkiesbaar.

ART. 17.

Het Hoofdbestuur is van zijn handelingen verantwoordig schuldig aan de algem. vergadering.

ART. 18.

Het Hoofdbestuur vertegenwoordigt de vereeniging in en buiten rechten en heeft de bevoegdheid voor en namens haar te teekenen, met inachtneming der statuten.

Indien van een besluit van het Hoofdbestuur tegenover derden moet blijken, dan is handteekening van de Voorzitster en de Secretaresse of haar plaatsvervangsters voldoende.

ART. 19.

De functies van Voorzitster, Secretaresse en Penningmeesteresse van het Hoofdbestuur zijn onvereinigbaar met de gelijknamige functies in het bestuur van een afdeeling van den Ned. J.V.R.

VAN DE ALGEMEENE VERGADERING.

ART. 20.

De algem. vergadering is de hoogste instantie in de vereeniging. De door haar genomen besluiten zijn bindend.

Zij worden genomen met $\frac{2}{3}$ meerderheid van stemmen, voorzover het geen personen betreft.

ART. 21.

Algemeene vergaderingen worden gehouden:

1. ten minste éénmaal per vereenigingsjaar, binnen de eerste 4 maanden van dat jaar;
2. zoo vaak het Hoofdbestuur dit noodig oordeelt;
3. binnen 4 weken na schriftelijk, met redenen omkleed verzoek aan het Hoofdbestuur van tenminste 25 leden of 2 afdeelingen;
4. in gevallen, bij Huishoudelijk Reglement bepaald.

ART. 22.

Op de algem. vergadering sub art. 21 1. doet de Penningmeesteresse rekening en verantwoording van haar beheer over het afgelopen vereenigingsjaar en dient zij een begroting in voor het volgend vereenigingsjaar en geeft de Secretaresse verslag van hetgeen in dat jaar door de vereeniging en het Hoofdbestuur is gedaan.

De goedkeuring door de algem. vergadering van de rekening en verantwoording strekt het Hoofdbestuur tot algeheele décharge.

ART. 23.

De afgevaardigden voor de algem. vergadering worden in iedere afdeeling door de leden der afdeeling gekozen, terwijl haar aantal wordt bepaald naar het ledental der afdeeling volgens een bij Huishoudelijk Reglement vast te stellen schaal.

Indien een afdeeling niet het aantal afgevaardigden kan zenden, waarop ze ingevolge haar ledental recht heeft, dan kan ze ook buiten haar afdeeling wonende leden als plaatsvervangsters stellen.

ART. 24.

De algemeene vergadering is toegankelijk voor alle leden.

Alleen afgevaardigden hebben het recht, het woord te voeren en te stemmen.

ART. 25.

Inrichting en werkwijze der vereeniging worden nader geregeld bij Huishoudelijk Reglement, hetwelk geen bepalingen mag bevatten, die in strijd zijn met de statuten en in werking treedt na goedkeuring door de Algemeene Vergadering.

Wijzigingen in het Huishoudelijk Reglement behoeven de goedkeuring van de Algemeene Vergadering.

VAN HET MAANDBLAD.

ART. 26.

Het Maandblad is orgaan van den Ned. J. V. R. en wordt geredigeerd in den geest van den Ned. J. V. R.

ART. 27.

Het Maandblad wordt geredigeerd door een Commissie van Redactie, bestaande uit een oneven aantal leden. Deze wordt gekozen door de Algemeene Vergadering uit candidaten door de afdeelingen te stellen en verdeelt de functies onderling. Zij wijst een harer leden aan, als adviseerend lid van het Hoofdbestuur.

ART. 28.

De Redactie is van haar handelingen verantwoording schuldig aan de Algemeene Vergadering.

VAN DE GELDMIDDELEN.

ART. 29.

De geldmiddelen van de Vereeniging worden verkregen:

- 1e. uit afdracht door de afdeelingen van een percentage der contributies;
- 2e. door giften;
- 3e. door erfstellingen en legaten;
- 4e. uit rente van belegde gelden.

SLOTBEPALINGEN.

ART. 30.

Het Hoofdbestuur besluit in gevallen, waarin statuten en Huishoudelijk Reglement niet voorzien en beslist geschillen, over den uitleg van statuten en Huishoudelijk Reglement gerezen.

ART. 31.

De algem. vergadering kan met een meerderheid van $\frac{3}{4}$ der uitgebrachte stemmen tot statutenwijziging besluiten. Wijzigingen in de statuten treden niet in werking, alvorens daartoe nadere Koninklijke goedkeuring is verkregen.

ART. 32.

De algem. vergadering kan vóór tot voortzetting der vereeniging voor een bepaald aantal jaren, ten hoogste 29, besluiten.

ART. 33.

Voor kan de vereeniging niet worden ontbonden dan krachtens het door de algem. vergadering met een meerderheid van ten minste $\frac{3}{4}$ der uitgebrachte stemmen genomen besluit.

De vereffening der zaken der vereeniging geschiedt door het Hoofdbestuur.

Een eventueel kassaldo komt ten goede aan een instelling of instellingen, die Joodsch Maatschappelijk of cultureel werk verrichten, aan te wijzen door het Hoofdbestuur, alles behoudens inachtneming van de voorschriften van art. 1702 B.W.

Inhoud van het Stichtings-nummer:

A. Schwimmer—Vigevano: ...	Bij de Stichting van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad	pag. 1
	Toelichting	pag. 2
Bettina Brenner:	Gelukwensch	pag. 3
Ruth Eichholz:	Gelukwensch	pag. 3
Caroline Wijsenbeek—Franken:	Het program van den Nederlandschen Joodschen Vrouwenraad	pag. 3
E. Cohen—Hartog:	Het sociale werk van den Joodschen Vrouwenraad	pag. 6
S. L. Cohen—de Sterke:	De beteekenis van de komende Conferentie	pag. 6
	Biografiën der spreeksters (sprekers) ter Conferentie	pag. 7
Carolina Eitje:	De vrouw in de Joodsche overlevering	pag. 9
Helene Hanna Thon:	Die jüdische Frau in Palestina	pag. 10
E. Izkovitch—Kann:	Brief uit Haïfa	pag. 14
L. Spitz—Hoofiën:	Terugblik	pag. 15
Elfride Bergel—Gronemann: ...	Egoïsmus als Erziehungsfaktor	pag. 17
Dr. Martha Hofmann:	Das Dr. Z. P. Chajes-Schulwerk in Wien	pag. 18
C. Asscher—Pinkhof:	Joodsch Godsdienstonderwijs	pag. 21
Ernestine Eschelbacher:	Jüdische Gedanken über die Friedensarbeit	pag. 22
Else Lasker—Schüler:	Joseph wird verkauft. — Versöhnungstag	pag. 24
Mary Gomperts—Sanders: ...	Franz Werfel	pag. 25
Sarah Kussy:	Henrietta Szold	pag. 28
Bertha Pappenheim:	Grundgedanken für die Arbeit im Heim Isenburg	pag. 31
Dr. Ada Reichenstein:	Über die jüdische Frauenarbeit in Polen	pag. 32
M. Polak—Swaab:	„Ort” en de Joodsche vrouw	pag. 33
Dr. R. E. S. Polak—van Gelder:	De oogziekte „trachoom” en de bestrijding ervan	pag. 34
L. J. Tels—Elias:	Een gesprek met Sonia Alomis	pag. 36
Liesbet Sanders—Herzberg: ...	De tooneelarmoede in Holland en de Nederlandsche Joden	pag. 37
Jos Mendels:	In en om het Zwaluwnest	pag. 38
Zr. C. Morpurgo:	Maatschappelijk werk onder Joodsche zieken	pag. 39
	Mededeeling. Plaatselijk werk.	pag. 41
	Program der Conferentie	pag. 41
	Statuten	pag. 42
	Adressen	omslag

DE VERVERIJ VOOR HET GEGOEDE PUBLIEK!

FILIALENTE
AMSTERDAM:

Vijzelstraat 45
Telef. 45910

P. C. Hooftstr. 99
Telef. 20500

Van Woustraat 19
Telef. 21808

Linnaeusstraat 56
Telef. 51950

de Clercqstraat 26
Telef. 83990

Meeuwenlaan 35
Telef. 60880

Wij verven de nieuwste
kleuren voor ieder seizoen

AMERICAN-HOTEL

Leidscheplein, Leidschekade en Marnixstraat
AMSTERDAM

HOTEL EN CAFÉ-RESTAURANT
VAN DEN EERSTEN RANG

MODERNE INRICHTING — AMERICAN BAR

||| ZALEN VOOR VERGADERINGEN, |||
RECEPTIES, FEESTMALEN ENZ. |||

TELEF. 31600 A. W. VOLMER, Dir.

BELANGRIJKE UITGAVEN VOOR ELK HUISHOUDEN

ALBRACHT's Nieuw practisch Huishoudboek

Prijs, gecartonneerd f1.50

ALBRACHT's Waschlijst

Prijs, gecartonneerd f1.20

Uitgaven van N.V. Drukkerij en Uitgeverij

J. H. DE BUSSY

VERKRIJGBAAR BIJ ELKEN BOEKHANDELAAR

Wij verhuren alle soorten
LINNENGOEDEREN

LINNEN VERHUUR M^o „NEDERLAND”
AMSTERDAM - DEN HAAG - ROTTERDAM

N. V. Amsterdamsche Melkinrichting
„O. V. v. V. „DE EENDRACHT”

HOOFDKANTOOR:

Marnixstraat 409

Telefoon 33587
32411

ONDER RABBINAAL TOEZICHT

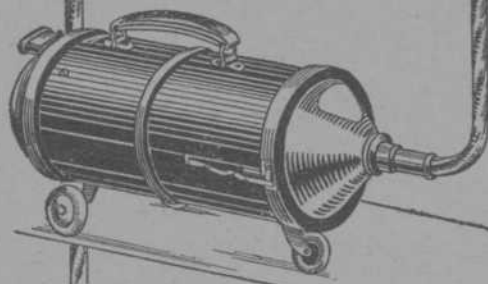
OCOMOBIEL

MODEL III

Vrijwel geruischlooze
Stofzuiger met enorme
zuigkracht

Compleet met alle onderdeelen

f115.-

EIGEN HULP

VAN BAERLESTRAAT

CHEMISCH TECHNISCHE INDUSTRIE

Rokin 75-79, Amsterdam. Tel. 45408

Zeep-automaten
en vloeibare zeep

||| Toiletpapier |||

Leverancier van vele vooraanstaande
Instellingen in Nederland

EEN HANDELSZAAK

ZONDER DRUKWERK IS ALS
EEN WINKEL ZONDER ETALAGE

ALLE DRUKWERKEN DOOR ONS VERVAARDIGD
VERWERKEN WIJ TOT EEN ARTISTIEK GEHEEL

BILLIJKE PRIJSTARIEVEN

JOACHIMSTHAL'S STOOMDRUKKERIJ

J. HOUTTUINEN 92-112 — TEL. 31736 - 53097 - 47734 - 47839 - 41838

BLUE BAND
VERSCH GEKARND

Model Vleeschhouwerij

annex Fijne Vleeschwaren
ONDER RABBINAAL TOEZICHT

Firma VEGA & CARDOZO

Lepelstraat 52-54 - Telefoon 50250
1e Sweelinckstraat 1 - Telefoon 24071

Stuurt Uw gedragen kleeven
naar de kleevendepôts der
Joodsche Vrouwenraden

HET BONTHUIS

Heiligeweg 47

Speciaal adres voor
1e klas Pelterijen

ED. COHEN - Bontwerker

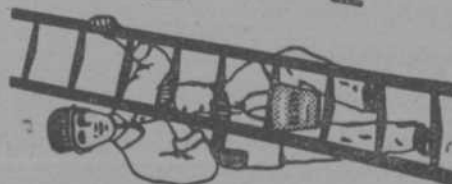

N.V. „CEMSTO“

**DAGELIJKS SCHOONHOUDEN VAN
GEBOUWEN**

GROOTE SCHOONMAAKWERKEN GLAZENWASSCHERIJ
VOOR GROOTE WERKEN DOOR GEHEEL NEDERLAND

**AMSTERDAM - HAARLEM - GRAVENHAGE
DELFT - ROTTERDAM**

Wij vernieuwen, repareeren en nemen ook Uw Zonneschermen
en Markiezen in bewaring gedurende het Winterseizoen.

AMSTERDAM, Kuiperstraat 15-17-19

TELEFOON 23651-27191

(NA KANTOORTIJD 80037-83835)